HRVATSKO KNJIŽEVNO DRUŠTVO SV. JERONIMA

HRVATSKA KNJIŽEVNA REVIJA

1-2

MARULIĆ

2013.

ISSN 0350-4220

MARULIĆ
hrvatska književna revija

Izdavač i osnivač:
Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21

Za izdavača: Stjepan Razum

Uredništvo:
Tvrtko Klarić, Jerko Grgec, Petar Grgec

© HKD sv. Jeronima, Zagreb

Likovno rješenje omota: Ante Starčević

Godišnje izlazi šest brojeva revije

Rukopise ne vraćamo

Uredništvo i uprava:
Zagreb, Trg kralja Tomislava 21
(01) 4829 375, (t./f.) 49 22 300
hkd.marulic@zg.t-com.hr

Godišnja pretplata: 210 kuna

Žiro-račun kod Zagrebačke banke
2360000-1101396418
Cijena ovoga broja: **35** kuna
Godišnja pretplata za inozemstvo:
100 američkih dolara (500 kuna)
Europa: 65 eura (420 kuna)
Uplate šaljite na devizni račun
kod Zagrebačke banke Zagreb:
2500-3207374-SWIFT ZABA HR 2X

Tisak:
Grafika Markulin
Lukavec

Slaven BAČIĆ

Značajke i značenje Verešove polemike sa Sekulićem na stranicama *Marulića*[1]

1. Nakon što su hrvatska stručna kritika i najšire čitateljstvo (osobito zavičajno!) uglavnom s nepodijeljenom hvalom dočekali objavljivanje sintetskoga djela Ante Sekulića *Narodni život i običaji bačkih Bunjevaca* (Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena, JAZU, knjiga 50, Zagreb, 1986.) te dva njezina poslije dopunjena popularna izdanja *Bački Bunjevci i Šokci* (Školska knjiga, Zagreb, 1989., 1990.),[2] prvi je iz hrvatske znanosti cjelovit kritički sud o tom za bačke Hrvate nedvojbeno monumentalnome Sekulićevu djelu izrekao Tomo Vereš u *Maruliću*, u svojem prikazu *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"* (4/1990) te u članku *Prilog istini o bačkim Bunjevcima* (1/1991), kao odgovor na tekst *Oko istine u knjizi o bačkim Bunjevcima* (6/1990), u kojemu je Sekulić reagirao na Verešov prikaz. U ovoj, ne samo zanimljivoj nego nadasve plodonosnoj, polemici na stranicama *Marulića* sublimirane su mnoge značajke Vereša kao znanstvenika *par excellence*, ali se čini mnogo važnijim što je rasprava istodobno otvorila vrata suvremenim metodama i pristupima u istraživanju povijesti i aktualnog stanja bačkih Hrvata.

2. Kada je riječ o Verešovim znanstveničkim karakteristikama koje su došle do izražaja u rečena dva uratka, osobito se ističu: temeljitost pripreme, iscrpnost, minucioznost, cjelovitost u promatranju pojave, odmjerenost, svestranost, iznošenje novih podataka, otvaranje tabu-tema, rasprava *ad rem*, težnja k istini te doza duhovitosti i nekonvencionalnosti.

Najprije, već na početku ovih polemičkih uradaka, razvidna je *temeljitost pripreme* prije pristupanja obradbi teme. U tom smislu Vereš je

1 Povodom 10. godišnjice smrti o. *Tome Vereša* u njegovoj je rodnoj Subotici od 14. do 16. XII. 2012. održan međunarodni znanstveno-filozofski skup pod nazivom "Misaona popudbina *Tome Vereša*". U ovom broju objavljujemo prilog Slavena Bačića skupu. (Ur.)
2 Knjiga je 1991. doživjela još jedno izdanje, objavljeno pod naslovom *Bački Hrvati* kao 52. knjiga u istom nizu u kojem je izišlo i prvo izdanje.

vrlo pomno sakupio sve do tada objavljene prikaze Sekulićeva djela u hrvatskoj, srpskoj i zavičajnoj periodici te kratko prikazao njihov sadržaj.

U raspravi je posebno do izražaja došla i *iscrpnost* u obradbi teme, jer ne samo da je vrlo pažljivo proučavao tekst Sekulićevih knjiga već je i podatke koje iznosi provjeravao, katkad i na više mjesta.

U svezi je s time i njegova *minucioznost*, npr. kada uočava nepreciznosti u imenskome kazalu, u kome su različite osobe istoga imena i prezimena spomenute kao iste osobe, ili kada u oba svoja članka dosljedno nabraja izostavljena imena bačkih Bunjevaca, a osobito kada navodi netočno citiranu ili upotrijebljenu literaturu ili ju dopunjava relevantnim djelima.

Daljnja je njegova karakteristika što prilikom obradbe teme (ne samo načelno, već i u mnogim konkretnim pitanjima) promatranja *ne vrši izolirano*, istrgnuto iz kontektsta, *već ih dovodi u vezu s totalitetom zbilje*, u korelaciji s drugim srodnim pojavama, u užem i širem okružju, primjerice – kada u pristupu istraživanju povijesti Bunjevaca uopće ili pak pojedinih tema (npr. onomastike) naglašava da se povijest bačkih Hrvata ne može promatrati izolirano od okružja i suživota s drugim narodima, sa svim utjecajima, pozitivnim i negativnim, koji iz toga slijede.

Odmjerenost je odlika ne samo njegova stila pisanja već je on takav i u zaključivanju. Svaka njegova tvrdnja, rečenica, riječ i zarez imaju svoje mjesto – ni u jednom od članaka nema suvišnih riječi ili fraza ni prenagljenih zaključaka, što je logična posljedica do sada nabrojenih značajki njegova rada.

U polemici je pokazao i *svestranost*, jer on nije samo filozof ili znalac zavičajnih prilika već poznaje i mnoge druge oblasti: umjetnost, sport, crkvenu povijest, tradicionalne zemljišne mjere itd., i na temelju toga dopunjava ili ispravlja mnoge podatke u Sekulićevoj knjizi.

Usto, kao polemičke argumente, u oba članka Vereš iznosi *ne mali broj često vrlo slabo poznatih podataka iz povijesti* bačkih Bunjevaca, npr. o djelovanju hrvatskih društava u Subotici tijekom Drugog svjetskog rata, o mjesnoj crkvenoj povijesti ili o bunjevačkim imenima).

No posebno treba naglasiti da je Vereš u ova svoja dva članka *prvi među bačkim Hrvatima javno otvorio niz dotadašnjih tabu-tema*: upozorio je na nepostojanje istraživanja o razdoblju nakon Drugog svjetskog rata, najdramatičnijem u povijesti bačkih Bunjevaca, te na tragičnu sudbinu bačkih Bunjevaca i Šokaca; postavio pitanje istinitosti službenih statističkih podataka; istaknuo da se stalnim podsjećanjem na povijesnu ma-

đarizaciju maskira aktualna srbizacija bačkih Hrvata; opovrgavao je i uvriježena mišljenja o položaju bačkih Hrvata pod mađarskom vlašću 1941. – 1944; jedini je do danas uopće javno upozorio i na obratne primjere bunjevcizacije naroda s kojima su živjeli bački Bunjevci; "odlazak" Nijemaca 1945. iz Bačke nazvao pravim imenom itd.

I ovi članci nastali su isključivo iz njegova ne samo znanstvenoga već i životnoga mota – *težnje k istini*, jer kako i sam kaže, jedini razlog njegova javljanja u *Maruliću* jest da se uočeni nedostatci isprave kako bi se došlo do istine o bačkim Bunjevcima.

Suklado tomu on je u raspravi dobrohotan, ulazi u nju bez ikakvih primisli, jer se čvrsto drži načela da polemika mora ostati isključivo *ad rem* te ni u jednom trenu ona nije skrenula u nepoželjnom smjeru *ad hominem*.

U svojim raspravama pokazao je i dozu *duhovitosti i nekonvencionalnosti* – primjerice, kada piše o "sočnoj bačkoj ikavici" ili o tom da je osvrt Albe Kuntića "poprilično zubat".

I na koncu, više kao zanimljivost, iz članaka se može uočiti jedna zajednička crta mnogih uglednika bačkih Hrvata koji žive u Zagrebu – zadržali su kontakt sa zavičajem te razgovaraju o zavičajnim temama i o stanju u rodnome kraju s posjetiteljima iz Bačke te kada navrate u zavičaj. Ako smijem dodati i dozu privatnosti, Vereša sam upoznao kada je za ferija dolazio u Suboticu i, među ostalim, svraćao i k mojem ocu, kojemu je darivao svoje uratke, uključujući i ovdje razmatrane *O prvoj "Bunjevačkoj Summi"* i *Prilog istini o bačkim Bunjevcima*, pa sam otud prvi put i saznao o toj polemici.

3. Svim Verešovim kritičkim prosudbama Sekulićeva sintetskog rada o bačkim Bunjevcima (poslije proširenog na bačke Šokce, odnosno bačke Hrvate u cijelosti) u ishodištu su zapravo dva postulata: metodološki pristup i vjernost činjenicama. U metodološkom pogledu Vereš je u Sekulićevu pristupu uočio nekoliko bitnih ograničenja koja onemogućavaju cjelovit uvid u problematiku bačkih Hrvata: ograničenje knjige na razdoblje do konca Drugog svjetskog rata; anakronično inzistiranje na mađarizaciji uz prešućivanje utjecaja jugoslavenstva i, osobito, uz prešućivanje aktualne srbizacije bačkih Hrvata; izolirano promatranje bačkih Hrvata u odnosu na susjedne narode (Mađare, Srbe i Nijemce); prenaglašavanje povijesti zla i zanemarivanje primjera dobrih odnosa između naroda; tematska nepotpunost u obradi različitih segmenata života (izostavljeni su umjetnost i sport); neujednačenost i nerazmjernost u obradbi bačkih Šokaca i bačkih Bunjevaca. Kada je riječ o faktografskim pogreškama

(pogrešni ili izostavljeni podatci), Vereš ih je zamijetio u mnogim poglavljima Sekulićeve knjige i neke od njih podrobno iznio u oba svoja članka, primjerice – nepotpunost u nabrajanju društava i listova bačkih Hrvata (u Subotici je, napominje, u vrijeme mađarske vlasti 1941. – 1944. djelovalo 12 hrvatskih društava) te u onomastici bačkih Bunjevaca, pogrešno ili nepotpuno navedena literatura, slabosti kazala itd.

Time međutim ni Vereš, a ni potpisnik ovih redaka ni u kojem slučaju ne želi omalovažiti ovo nedvojbeno životno Sekulićevo djelo o bačkim Hrvatima, već je riječ o tomu da se ono upotpuni i pogreške isprave. U tom smislu držim da su dva polemička Verešova napisa iz *Marulića* zapravo svojevrstan *appendix* Sekulićevoj *Summi* o bačkim Hrvatima, bez kojeg je ona nepotpuna, što je samo posljedica ljudske limitiranosti kada velika sintetska djela radi pojedinac, a ne skupina ljudi.

4. Polemika znanstvenika Vereša s književnikom Sekulićem može se s pravom smatrati vododijelnicom u istraživanju povijesti bačkih Hrvata. Nikako ne umanjujući značenje djela Ante Sekulića, prije svega u sakupljanju i sređivanju opsežne građe o bačkim Hrvatima, Verešov minuciozan pristup otvorio je vrata suvremenim znanstvenim istraživačkim pristupima u bačkih Hrvata. Naime do Verešovih zavičajnih radova, a osobito do ove polemike i potom knjige zavičajnih članaka *Bunjevačko pitanje danas* (Subotica, 1997.) pristup povijesti bačkih Hrvata bio je dominantno romantičarski i nedovoljno znanstven. Svojim znanstvenim značajkama, koje su kulminirale u najznačajnijoj znanstvenoj polemici u novijoj povijesti Hrvata u Bačkoj, Tomo Vereš je otvorio vrata novom pristupu, koji će biti manje romantičarski, a mnogo više znanstven, kritički, suvremen i cjelovit. Na tome tragu, koristeći se rezultatima Sekulićeva sakupljačkog rada i ujedno primjenjujući Verešov znanstveni pristup, mlađe generacije istraživača u posljednjih dvadesetak godina došle su i dolaze do mnogih novih saznanja i spoznaja o bačkim Hrvatima.

Zbog svega iznesenog, ali i ne samo zato, ovaj rad držim pledoajeom da se u zavičaju ponovno tiska već odavno rasprodana Verešova knjiga *Bunjevačko pitanje danas*, jer je stanje u kojem žive bački Bunjevci na sjeveru Bačke u nacionalnome pogledu[3] doista teško.[4]

3 Posebna su pitanja teško gospodarsko stanje, animozitet većinskog stanovništva prema Hrvatima i nedovoljna potpora Republike Hrvatske Hrvatima u Vojvodini/Srbiji.

4 Među ostalim, to ilustriraju i rezultati posljednjeg popisa stanovništva 2011., pa se npr. može vidjeti da je broj Hrvata u Vojvodini tijekom nešto više od 60 godina smanjen s oko 133.000 (1948.) na deklariranih oko 47.000. Pri tome valja naglasiti da se od 1991. Bunjevci i Šokci statistički posebno bilježe (vlasti ih u Srbiji ne drže dijelom hrvatskoga naroda), te se 2011. u pokrajini još i oko 16.500 osoba deklariralo Bunjevcima (ne-Hrvatima), što iz uvjerenja što iz straha.

Carole MACRURY[1]

Trpkost dragoljuba[2]

na mom jeziku
trpkost dragoljuba –
sjećanje
na kratku ljubavnu vezu
izronilo iz salate

u garderobi
odjeća za sve prilike
ipak godine
su učinile da je ugodno
u svojoj vlastitoj koži

proljetna groznica –
sok javora spreman je
cijediti se
a ti, ljubavi
izgledaš mlađe

u mekim
tonovima njegova glasa
dok se bori s ribom –
obiteljski zvuci
zavođenja

1 Carole MacRury je poznata kanadska pjesnikinja i fotografkinja, koja se s jednakim uspjehom ogleda i dokazuje u slobodnom stihu, haiku-poeziji i pisanju tanka (drevnije japanske forme s više ljubavnih sadržaja i romantike nego što ih sadrži strogi i "asketski haiku"). Živi u Point Roberts, Washington. (Prev.)

2 Zbirka tanka pod naslovom "Tang od Nasturtiums" ("Oštar okus dragoljuba" ili, točnije, "Pikantnost dragoljuba" objavljena je kao elektronička zbirka, nakon pobjede na natječaju. (Prev.)

ovaj trenutak
između nebesa i zemlje
u punom cvatu
grm naše crvene kamelije
i bijel vučji mjesec

staklo sa žala
ispire oblačno plavetnilo
baš kao što tvoje oči
blijede i prazne se
u neumornoj plimi

jutarnje sunce
pleše nad tvojim darom
grimiznih šljiva
čak i u dobu žalosti
mali proplamsaji radosti

u ovoj tankoj kutiji
nesparenih puceta
dječji zubić –
svo njegovo trajanje vezano
uz otkinute stvari

čak i pas
počeo šepati...
zajedno, šećemo
ispucanim pločnikom
listopadskog sutona

rezidba
vrta s biljkama
naša godišnjica
s poljupcem bosiljka
i limun-timijana

blaga kišica
povrh listova malča –
stara tuga
miješa se s mirisom
kasne jeseni

oštra zima
što bih učinila bez
tvog prstohvata soli
i mog prstohvata sladora
iznad jutarnje kašice

staklena vaza puna
tulipana izvan sezone
oh, kako smo kušali
hraniti proljeće
u zimskom opadanju

na kraju života
ostali su pričuvni ključevi
što ništa ne otvaraju
otkinuta puceta
što ne zatvaraju ništa

rekvijem za nju
koja je voljela marelicu –
boju, cvat
i lak način na koji je voće
prijanjalo uz košticu

sve što je ostalo
od staroga gazdinstva...
temelji
ispunjeni lanom, kokotićem
i prerijskom travom

Prepjevao **Tomislav Maretić**

O uskraćivanju novčane potpore invalidu

Gospodo vijećnici, gotovo da bih trebao zahvaliti tužitelju što me upleo u ovaj spor. Naime prije nisam imao izgovor za polaganje računa o svojem životu, sada sam ga njegovom zaslugom dobio. Svojim ću govorom pokušati pokazati da on laže, a da ja do ovog dana živim više dostojno hvale nego zavisti. Naime čini mi se da me je ovaj doveo u opasnost ni zbog čega drugoga nego zbog zavisti. A što vam se čini, od koje bi se zloće suzdržao onaj tko zavidi ljudima koje drugi žale? Kleveće li me da bi se domogao novaca? Ako tvrdi da mi se osvećuje kao svojem neprijatelju, laže. Zbog njegove zloće nikad mu nisam bio ni prijatelj ni neprijatelj. Dakle, gospodo vijećnici, već je očito da mi zavidi na tome što sam, iako u takvoj nesreći, bolji građanin od njega. I, gospodo, mislim da ozljede tijela treba liječiti radom duha; jer ako jednako nesreći uredim i razum i uopće provedem život, po čemu ću se razlikovati od njega?

O tome od mene toliko. A o onome o čemu mi dolikuje govoriti govorit ću što kraće budem mogao. Tužitelj kaže da nije pravedno da uzimam novac od države, jer da sam i tijelom moćan, te ne spadam u invalide, i vješt u poslu koji mi omogućuje da živim i bez te potpore. I tvrdi da je dokaz za snagu mojeg tijela to što uzjahujem konje, a za moje uspješno poslovanje to što imam priliku družiti se s ljudima koji raspolažu viškom novca. Mislim da svi vi znate koliko je moje poslovanje uspješno i kakav je moj život općenito. No ipak ću o tome reći nekoliko riječi. Otac mi nije ništa ostavio, a majku sam prestao prehranjivati prije dvije godine, kad je umrla. Djece koja bi se brinula za mene još nema. Stekao sam posao koji

1 U demokratskoj je Ateni početkom 4. st. pr. Kr. svake godine gradsko vijeće preispitivalo zahtjeve tjelesno nemoćnih osoba koje su tvrdile da su nesposobne za rad ili da nemaju sredstava za uzdržavanje, te bi nakon podrobne istrage, koja je uključivala i eventualnu obranu podnositelja zahtjeva od prigovora što ih je mogao uputiti bilo koji atenski građanin, odlučivalo hoće li osobi priznati ili uskratiti pravo na državnu novčanu potporu u iznosu od jednoga obola dnevno.

Govor velikog starogrčkoga govornika Lisije (5. – 4. st. pr. Kr.) koji ovdje donosimo sastavljen je oko 400. godine pr. Kr. upravo prilikom jednog takvog preispitivanja, za čovjeka koji je pred vijećem grada Atene pobijanjem optužbi nekog njezina građanina želio dokazati da kao invalid ima pravo na državnu novčanu potporu. Iako kratak, govor prilično dobro oslikava svakodnevni život stare Atene, ali i visok stupanj svijesti atenskog društva o problemima i potrebama tjelesno nemoćnih osoba. (Prev.)

mi neće moći dugo koristiti, koji sam već teško obavljam, dok si zamjenika[2] još ne mogu pribaviti. Nemam drugog dohotka osim ovoga – ako me njega lišite, bio bih u opasnosti da dospijem u izuzetno težak položaj. Nemojte me dakle, gospodo vijećnici, nepravedno uništiti, kad je moguće pravedno me spasiti. Nemojte me, sada kad sam ostario i oslabio, lišiti onoga što ste mi dali dok sam bio mlađi i jači. Nemojte, kad ste prije pokazivali veliko milosrđe i prema onima koji nisu ni u kakvoj nevolji, sada zbog tužitelja okrutno postupiti prema onima koje i njihovi neprijatelji drže vrijednima žaljenja. Nemojte me nepromišljeno okriviti, jer će tada i drugi koji se nalaze u stanju sličnu mojem klonuti duhom. Naime, gospodo vijećnici, bilo bi nedopustivo da novca, koji sam dobivao onda kad moja nesreća nije bila osobito teška, budem lišen sada kad me snalaze i starost i bolesti i ona zla koja ih prate. Na veličinu mojeg siromaštva mogao bi, čini mi se, najbolje od svih ljudi ukazati moj tužitelj. Jer da ja budem postavljen za tragičnog horega i da ga tada pozovem na zamjenu imutka, radije bi deset puta izabrao biti horeg nego jednom zamijeniti imutak.[3] Pa kako nije strašno da me sada optužuje što se navodno zahvaljujući velikom imutku mogu družiti s najbogatijima kao njima ravan, a sam bi se, da se slučajno ostvari ono što sam rekao, onako ponio? Što je podlije od toga?

Glede mojeg postupanja s konjima, što vam se on drznuo spomenuti ne bojeći se sudbine i bez ikakvog srama pred vama, nema tu puno priče. Naime ja, gospodo vijećnici, mislim da svi oni koje pogodi neka nesreća traže načina i domišljaju se kako da što bezbolnije nose patnju koja ih je snašla. Ja sam jedan od njih i udaren takvom nesrećom pronašao sam si, eto, olakšanje za duža putovanja koja su mi nužna. A ovo je, gospodo vijećnici, najveći dokaz da zbog nesreće, a ne zbog obijesti, kako ovaj kaže, uzjahujem konje: da sam naime stekao imetak, jahao bih na osedlanoj mazgi, a ne bih uzjahivao tuđe konje. Ovako, budući da takvo što ne mogu steći, prisiljen sam često se koristiti tuđim konjima. Ali, gospodo, nije li ovo neumjesno? Da me vidi da jašem na osedlanoj mazgi, on bi šutio (jer što bi i mogao reći?), a zbog toga što uzjahujem uzajmljene konje pokušava vas uvjeriti da sam tjelesno moćan. I zbog toga što se koristim dvama štapovima, dok se ostali koriste jednim, ne optužuje me tvrdeći da

2 Misli na roba koji bi naučio posao i obavljao ga za nj.

3 Atenski građanin kojem bi bila dodijeljena neka skupa javna služba ili obveza (kao što je bila horegija, obveza opremanja i uzdržavanja dramskog ili muzičkoga kora u vrijeme pripreme Dionizijevih igara) mogao je tu službu izbjeći ako bi imenovao osobu koja raspolaže većim imutkom od njegova. Ako bi ta osoba priznala da je bogatija, dobila bi njegovu službu; dok bi ako bi tvrdila da je siromašnija nezadovoljni građanin mogao insistirati na tome da svoj imutak zamijeni s njezinim.

je i to osobina tjelesno moćnih, ali moje uzjahivanje konja iskorištava kao dokaz pred vama da sam tjelesno moćan. Ja se i jednim i drugim koristim iz istog razloga.

Toliko u bezobrazluku prednjači drugim ljudima da vas pokušava uvjeriti, iako ste u tolikom broju, a on jedan, da ja ne spadam u tjelesno nemoćne. Ali ako u to uvjeri bilo koga od vas, gospodo vijećnici, što onda priječi da budem u ždrijebu za jednog od devet arhonata[4] i da obol koji meni kao zdravom uskratite jednoglasno dodijelite njemu kao nemoćnom? Jamačno, pošto vi čovjeka proglasite zdravim i lišite potpore, tezmoteti[5] mu neće kao nemoćnom priječiti da bude u ždrijebu. Ali ipak, niti vi mislite kao on niti on kao vi, i dobro je da je tako. On je naime došao raspravljati o mojoj nesreći kao da se radi o baštini i nastoji vas uvjeriti da nisam takav kakav svi vidite da jesam. No vi (kako čine razumni ljudi) više vjerujte svojim očima nego njegovim riječima!

Kaže da sam obijestan, nasilan i da se ponašam vrlo raskalašeno, kao da mu je potrebno izražavati se strašnim riječima da kaže istinu, kao da ne bi to mogao učiniti ako sasvim blago govori. Ja, gospodo vijećnici, mislim da morate jasno razlikovati one ljude kojima je moguće biti obijesnima od onih kojima je to uskraćeno. Naime, nije očekivati da obijesni budu siromasi i oni koji žive u velikoj bijedi, nego oni koji posjeduju mnogo više nego što im je potrebno. Niti oni koji su tjelesno nemoćni, nego oni koji se osobito pouzdaju u vlastite snage. Niti oni već poodmakle dobi, nego oni koji su još mladi i mladenačkog duha. Naime bogati novcem kupuju izlaz iz pogibelji, a siromasi su zbog oskudice koja ih stišće prisiljeni biti umjereni. Mladi, drži se, od starijih zaslužuju dobiti oprost, dok starije, ako pogriješe, jednako kude oba naraštaja. Jakima je dozvoljeno da nekažnjeno budu obijesni prema kome god požele, dok slabima nije dozvoljeno ni braniti se od onih koji su ih napali, kad su žrtve obijesti, ni nadvladati svoje žrtve, kad žele biti obijesni. Tako da mi se čini da tužitelj o mojoj obijesti nije govorio ozbiljno, nego u šali, ne s namjerom da vas uvjeri da sam takav, nego da se meni podruguje, čineći kao nešto zgodno.

Još kaže da se kod mene skuplja mnoštvo pokvarenjaka koji, pošto su svoj novac potrošili, smišljaju spletke protiv onih koji si ga žele sačuvati. A vi svi imajte na umu da on to govoreći mene ne optužuje ništa više nego sve druge koji se bave nekim poslom i ništa više one koji kod mene zalaze nego one koji zalaze kod drugih poslovnih ljudi. Naime svatko od vas običava često ići nekome od njih, jedan trgovcu mirisavim uljem,

4 Arhonti, najviši činovnici starogrčkog polisa, birali su se ždrijebom. U ždrijebu nisu smjele sudjelovati jedino tjelesno nemoćne osobe.

5 Tezmoteti, tj. šest arhonata odgovornih za zaštitu i tumačenje pisanih zakona.

drugi brijaču, treći postolaru, četvrti kamo već, i većina kod onih koji su smješteni najbliže agori, a najmanji broj onima koji su najudaljeniji od nje. Tako da ako tko od vas za pokvarenost bude okrivio one koji zalaze k meni, jasno da treba okriviti i one koji se zadržavaju kod drugih; a ako treba okriviti njih, onda treba i sve Atenjane. Naime svi ste navikli često ići k meni ili drugamo i ondje se zadržavati.

Ali ne znam zašto vam trebam još dosađivati opširno se opravdavajući za svaku pojedinost koju je rekao. Ako sam naime najvažnije rekao, čemu treba, poput njega, ozbiljno se baviti sitnicama? Ja vas sve, gospodo vijećnici, molim da o meni zadržite isto mišljenje koje ste imali dosad. Nemojte me zbog ovog čovjeka lišiti jedine stvari koju mi je u domovini sudbina dala da imam. Neka vas ovaj koji je jedan ne uvjeri da mi sad oduzmete ono što ste mi nekoć jednoglasno dali. Naime, gospodo vijećnici, budući da nas je bog lišio najvažnijega, grad nam je izglasao ovaj novac smatrajući da i dobro i zlo svakoga jednako mogu snaći. Stvarno bih bio najveći bijednik ako bi mi, nesrećom već lišenu najljepših i najvažnijih stvari, zbog tužitelja bilo oduzeto ono što mi je grad dao brinući se za one u mojem stanju. Nikako, gospodo vijećnici, ne glasujte tomu u prilog. Zašto biste naime i bili takvi prema meni? Zar zato što je zbog mene nekad netko zapleten u parnicu izgubio imetak? Nitko to ne može dokazati. Ili zato što sam zabadalo, drzak i svadljiv? Sredstvima za život kojima raspolažem baš se ne koristim na taj način. Ili zato što sam nasilan i obijestan? Ni on to ne bi rekao, osim ako bi želio i o tome lagati, slično kao o ostalom. Ili zato što sam postavši moćan za Tridesetorice[6] činio zlo mnogim građanima? Ali ja sam s vašim narodom prebjegao u Halkidu[7]; i premda mi je bilo moguće s njima sigurno živjeti, odlučio sam otići i s vama dijeliti opasnosti. Nemojte dakle, gospodo vijećnici, sa mnom, iako nisam ništa zgriješio, postupiti kao s onima koji su učinili mnoge nepravde, nego o meni glasujte kao druga Vijeća,[8] imajući na umu da nisam ni upravljao gradskim novcem pa da za nj polažem račun ni vršio neku službu pa da sad za nju odgovaram, nego govorim samo o jednom obolu. I tako ćete vi svi donijeti pravednu odluku, a ja ću vam za to biti zahvalan, dok će ovaj čovjek naučiti da ubuduće ne pravi spletke slabijima od sebe, nego da nadmudruje one koji su mu jednaki.

Sa starogrčkoga preveo **Luka Vukušić**

6 Misli se na vladavinu tridesetorice tirana u Ateni 404. – 403. god. pr. Kr.

7 U grad Halkidu na otoku Eubeji 404. god. pr. Kr.

8 Druga vijeća, koja su ga prijašnjih godina proglasila tjelesno nemoćnim.

Putovanje

Sve moj teške dane i gorke suze
ostavljam onima koji su mi ih dali.
Moje putovanje se nastavlja starom Vlaškom
do Kvatrića u par koraka.

Da, ponekad zastajem s torbom u ruci
kraj nepoznatih lica što nijemo prolaze,
valjda i ona tragaju sa mnom večeras
za svojim utočištem pod vedrinom neba.

Sjaj moje zvijezde je ugašen
i moja snaga ostaje na asfaltu
da ostavi trag bezimenima što prolaze.

Odustati ne mogu, a teško je i naprijed ići
kad prošlost sjeća na gradove i ljude pomiješana s bolima.

Molitva Kristu

Ne sjećam se više dana kad sam gledao u sunce,
a htio bih svijetlosti u život. Htio bih i radost i
kristalnu kocku vedrine, možda koju riječ...
Nedostaju mi zagrljaji i susreti i poneki pogled
drage žene da me utješi prije nego odem.

Uhvaćen sam u apatiji , a htio bih san
i počinak i izlazak iz ropstva očaja.
Moji križevi bili su teški za mladost,
pa je starost ranije nego obično zakucala
na vrata mojih dana.

O Kriste predajem ti se čitav!
Malen sam u očima drugih,
a moja veličina bez tebe je
tek zrno pijeska u pustinji.

Novom danu

Vjetrovi će slomit grane,
te noći ću tražiti
svjetlost uličnе rasvjete,
umoran od vina i dâna.

Praznina će puniti nutrinu
na tragu gorčine sipat će kiše,
gradom će neznanci korake pružati,
ostat ću zauvijek snen.

Nebo ću moliti da mi vrati sjećanje
na tebe koje bi me zagrijalo i odvelo odavde.
Stići ću do trga blizu moga stana,
prva ljubav će grijati napaćeno tijelo.

Neću znati kako sam došao do starosti,
zbunjen i uronjen u misli novom danu
dat ću svoje ja i neka ga nosi,
kad već nisam znao kuda se to ide.

Lagana svijetlost

Nahraniti gladnu dušu pokušavao sam,
bijeg od stvarnosti u polusvjetove
davno probana je stvar.

Traženje nikako ne prestaje
gomila je oko mene velikih riječi,
zadivljen osjećam taj muk.

Nestalo je snjegova usred
propupalog proljeća.
Znajući kako jesen tmurna zna biti
ostavio sam vrata duše otvorena.

Želim samo da kroz ključanicu
ulazi lagana svjetlost koja hrani,
koja budi i poziva nekamo.

Milan JESIH[1]

Matjažu, riječ za oproštaj

Dragi Matjaž[2],
čitam Ti ovo pismo, koje je drukčije, zatvorenije, kruće i površnije od tijeka neizgovorenih misli i čuvstava koje Ti upućujem ovih dana, otkako si se oprostio.

Teško govorimo o nečemu drugome doli o sjećanjima; i tako smo se zbog samog protoka godina za svojih susreta u zadnje vrijeme uvijek prisjećali; nekako usamljeno, jer zajedničkih radnih nacrta kao prijašnjih desetljeća nismo imali, a nismo se ni spremali na kakvo putovanje, premda bismo možda znali lijepo protegnuti kakvo južno popodne do u mladu noć.

* * *

Prije nego što sam imao sreću upoznati te, čuo sam za tebe: da vladaš susjedstvom i junački zastrašuješ valjda čak bližnja sjedišta političkih tijela. S vremenom sam, u nekakvoj poluformalnoj inicijaciji u svijet pjesništva, sreo nestrpljivog, strastvenog mladića koji uopće nije opasan, već gotovo dobrodušan, kojem su, dok je govorio, misli i ideje letjele brže od riječi, tako da ni on sam ni mi nismo znali možemo li ga uopće slijediti. Iznad svega, iznenadio me Tvoj sjajni, reski humor: reagirao si u trenu, dosjetka je lovila dosjetku i ako je bila strelica, nije bila otrovna; za tebe je humor bio atletika, tko dalje, tko više, ne borba rukama, tko će koga. Došlo je doba zajedničkih nastupa, zajedničkih čitanja; doba kad smo, kao

1 Pjesnik, dramski pisac i prevoditelj, rođen u Ljubljani 1950. godine.

U svoje i u ime čitateljâ svetojeronimskih izdanja zahvaljujemo autoru što je velikodušno pristao da njegove oproštajne riječi objavimo i u našoj reviji. (Ur.)

2 U Ljubljani je 23. veljače 2013. godine preminuo Matjaž Kocbek, stariji sin Edvarda Kocbeka, slovenskoga velikana misli i pisane riječi. U našoj smo reviji u nekoliko navrata pisali o Matjaževim poetskim tekstovima i ponekoj izložbi, za čija su otvorenja pozivnice uredno stizale (vidjeti: *Marulić*, br. 3 i br. 4, 2005.).

Prijevod oproštajnih riječi osobno potpisujem samo zbog činjenice što sam toga dana (1. ožujka 2013.) bio na mjesnom groblju Žale u Ljubljani oprostiti se od prijatelja i suradnika, ponijevši za sjećanje poneku emociju izazvanu smirenim riječima Milana Jesiha, za što su bile zakinute Anita (iz Zagreba) i Andreja (iz Zadra), bez čije bi svesrdne pomoći čitatelji *Marulića* ostali prikraćeni za potpuniji doživljaj. (T. K.)

što priliči samo mladosti, cijelim bićem i svakim stihom vikali: "Tu smo"; doba kad smo, ako je ikako bilo moguće, provocirali i opći ukus i vlast i autoritet i tradiciju, ili si to barem utvarali. Živjeli smo puno i divlje i slobodno, kadikad možda pomalo obijesno, no uvijek slijedeći najdublju zapovijed tradicije vlastite kulture, naime da nikome ne učinimo ništa nažao. Došlo je doba buntovničkih studentskih godina i doba mlade odraslosti i sazrijevanja, a onda i vrijeme kada se sjene produljuju pa odmah nastupi večer.

* * *

Ništa nije ugasilo nemir u Tebi. Probijao je iz tvojih pjesama; i iz lijepih slika, koje si znao vješto naslikati, "oblog legla glagola", znalo je zahrskati nešto oštro. Nije bilo glatke ljepote svijeta, i to ne radi obola modernom u pjesništvu, nego zbog najdublje, nepobjedive istine Tvoje nazočnosti u životu, zbog Tvoje sudbine. Tvoja malčice anarhična narav došla je do izražaja i u tvom kazališnom jedincu, a, ako smijem primijetiti, još više nego u dijelu pjesama ta se oštrorubnost pokazuje u slikarstvu posljednjih godina, koje Te je, ako se ne varam, usrećivalo i potpuno zaokupljalo.

Bio si svojeglav čovjek, koji o onom što je samo njegovo govori vrlo malo, ali to svoje živi i ispunjava. Sâm sam u dva mučna navrata prihvatio Tvoju prijateljsku podršku; a Ti, kojemu je također nekada bilo nepodnošljivo, nisi zvao, da stanem na Tvoju stranu. Sve si prevladao čvrstom, hrabrom šutnjom.

Znali smo za tvoju privrženost roditeljima, premda o njoj nisi pričao; znali i vidjeli tvoje nježne prijateljske osjećaje prema sestri, kao i utučenost zbog njezina tako ranog odlaska; vidjeli tvoju shrvanost pri oproštaju od oca, a kasnije i od majke; pratili te potištena kada je otišao, također prerano, i brat; vidjela se tvoja bol, premda o tome nisi želio govoriti, jer je prevladavao ponos – a i briga – tvog trojnog očinstva, te smo više naslućivali nego poznavali putove Tvoga srca. Bio si muško koje ništa nije skrivalo, ali ništa ni oglašavalo ni išta pokazivalo.

I kada smo zadnjih godina dolazili iz svojih zapećaka pa se s pokroviteljskom blagošću prisjećali nas nekadašnjih mladića, naših terevenki i putovanja iz vremena kazališnih proba, naših snimanja, putovanja na rock-koncerte, morskih plovidbi Tvojim prvim brodom, one kvarnerske

oluje..., uvijek si nalazio snage da zadržiš vedrinu i blagotvornu dobru volju.

Ne sjećam se da si mudrovao ili glasno mislio; ako bi se o čemu izjasnio, činio si to nerado, oklijevajući, škrto, više uzgredice, ali točno pogođeno, jer si očito u sebi dobro promislio. O ljudima si govorio kratko, ako si imao reći dobro; u protivnom izrazio bi se suzdržanim mukom.

Ovih Te se dana, mi Tvoji prijatelji, prisjećamo svatko na svoj način; u svakom od nas zrcališ se malo drukčije, i to ne zato što bi Ti imao toliko lica, nego zato što je svatko od nas drukčije mutno staklo. Ali u jednome smo isti: nije bilo moguće ne voljeti Te, pa danas ne možemo ne biti tužni, jer ćeš nam svima nedostajati i u vremenu koje je pred nama.

Matjaž, zamislimo li smrt samo kao portal, prijelaz iz vrta u vrt, i mi ćemo, koji vas, prijatelji, koji Tebe, prijatelju, danas ispraćamo, lakše poći za vama. Jer svakoga od nas tamo već čeka jedno veliko srce.

Sa slovenskoga preveo i prilagodio **Tvrtko Klarić**

Kako izbjeći Danijela

Upravo to mi se događa: napišem nešto
što mi se napokon učini dobro, kad tamo
neka kornjača gmiže u mojem tekstu.
U mraku poezije koji šaljem drugom mraku
svjetiljka i neki spavač na kraju tunela!

Kako izbjeći žamor
koji se upleo u tijek ponornice
pa sad diktira protok čak kroz velebitsko
podstijenje? Kako se otarasiti ritmova
rečenica koje su jednom zaplesale
u podzemlju svijesti pa sada izviru
poput izvora (nakratko možda i gejzira)
kao da su nešto još nikada viđeno!?
Kako se riješiti tog unutarnjeg prirodopisa
dok lutam uz prugu promatrajući rasuti teret?

Sve mi se učini nekako poznato,
prem se izvornim činilo u svom nastanku.

Nijedna izmišljotina nije moja, vazda
netko drugi iz mene viče svoje stihove
(i to obično loše s obzirom na moje
polupano pjesničko glazbalo!).

Ne mogu ni do zvjezdarnice da bih vidio na nebu nešto novo,
svi su asteroidi popisani, označeni brojkama i slovima,
ništa odavno više nije moje, vazda neka Danijelova
izbija kroz rečenice i ja je u sebi šaljem k vragu
izlazeći konačno na slobodu –
iz Oktogona na Cvjetni trg.

"To je istina!"

U jutro Badnjeg dana držim u ruci autobiografiju Edith Stein "Iz života jedne židovske obitelji". Ta je knjiga nastala iz potrebe da autorica, kao dijete iz židovske obitelji, zapiše sve što zna o židovskim običajima, blagdanima. Dok je pisala taj potresan tekst, mržnja prema židovskom narodu, borba protiv njemačkih Židova, polako se rađala. Knjiga je pisana 1933. godine, u vrijeme kad se Steinova spremala kao postulantica ući u karmel u Kölnu. Edith Stein, nakon čitanja spisa knjige misticizma, koju je napisala sv. Terezija Avilska, izjavila je "To je istina!" i odlučila se na obraćenje. Kupila je zatim mali katekizam, a krštena je 1922. godine. Njezina obitelj teško se pomirila s njenim obraćenjem. Edith Stein napisala je brojne tekstove o filozofiji, teologiji.

No ovo nije tekst o Edith Stein. Neću u ovo badnje jutro čitati njezinu knjigu, samo ću markerom označiti mjesto gdje treba nastaviti. Sjetila sam se Kölna i velike katedrale. Pravilnih ulica i Banhofa, koji je odmah pored. I toga kako me noću u Köln, ravno s aerodroma, vozio šofer iz Iraka. Badnje jutro je pretoplo, južina i sunce. Sjetila sam se filma koji sam jučer gledala. Uh, koliko dugo nisam pogledala film! Zamaraju me: bajke, nasilje, izmišljene priče, dugi zapleti, bezbrojne reprize. Prije nekoliko dana, za vrijeme dugog putovanja, putnici su gledali romantičnu dramu

* Auorica je rođena 1972. u Zagrebu. Školovala se na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (povijest / komparativna književnost). Piše poeziju, kritiku i esejistiku, prevodi s engleskog i slovenskog. Eseje i kritičke prikaze o suvremenoj poeziji, teoriji i aktivizmu te brojne intervjue objavila je u časopisima (abecednim redom): *Ago, Balcanis, Europski glasnik, Feral tribune, Filozofska istraživanja, Književna republika, Kruh i ruže, Kulturpunkt.hr., Nova Istra, Poezija, Riječi, Tema, Treća, Vijenac, Zarez.* Tekstove redovito objavljuje i na Trećem programu Hrvatskog radija, a surađivala je i na projektu *Leksikon hrvatske književnosti – djela* zagrebačke Školske knjige. Poetski tekstovi prevedeni su joj na talijanski, slovenski i engleski jezik.

Objavljene knjige: *Grudi i jagode*, pjesme, izd. AGM, Zagreb, 2005.; *Pisati mlijekom*, zbirka ogleda o suvremenom pjesništvu, izd. Altagama, Zagreb, 2008.; *Grudi i jagode*, pjesme, izd. www.elektronickeknjige.com 2009.; *Pleši, Modesty, pleši*; poezija, izd. Algoritam, Zagreb, 2010.; *Muza izvan geta*, ogledi o suvremenoj književnosti, izd. Biakova, Zagreb, 2010.; *Paralelni vrtovi*, razgovori s piscima, znanstvenicima i aktivistima iz Hrvatske i regije, izd. Shura publikacije, Opatija, 2011.; *Nomadi i hibridi*, ogledi o književnosti i filmu, izd. Biakova, Zagreb, 2011.; *Tropizmi*, ogledi o pjesničkim knjigama, izd. Meandarmedia, Zagreb, 2011.; *Omara*, kratka proza, izd. Biakova, Zagreb, 2012.). (Ur.)

samo da izbjegnu pogled na visoke planine, porušene kuće, na svijet koji slabo poznaju.

No da, vraćam se filmu. O samohranom ocu, koji se bavi poluilegalnim poslovima i čija žena ima bipolarni poremećaj. No tu nije kraj. On saznaje da će uskoro umrijeti. Sova koja na samrti ispušta iz usta grudicu dlake, simbol je te neumitnosti. Očekujem ipak sretniji kraj. Da će se, nekim čudom, majka djece oporaviti, da neće imati napade bijesa i promiskuitetne izlete, zbog kojih je njezino dijete zove jednostavno – kurva. I da će otac, čija je mokraća crvena, ipak ozdraviti. I da će kineski radnici, s kojima samohrani otac radi, dobiti dozvolu za rad. No ništa se od toga nije dogodilo. Iz Meksika se vraća balzamirano tijelo oca glavnog junaka, koji je umro sa svega dvadeset godina. I ono samo potvrđuje tužnu obiteljsku sagu. Nema utjehe, niti izlaza. Sudbine su određene. Iz mora izlaze, jedno po jedno, tijela kineskih radnika, smrznuta, kao tijela mrtvih kitova ili dupina. Ima li Boga?, pita se pjesnikinja i poziva ga da se vrati na Zemlju, koju je napustio. Toliko je pjesama u kojima se samo potvrđuje njegova odsutnost. Toliko je pjesama u kojima visi samo jedno, ubogo, golo Ja.

U badnje jutro pripremaju se šarani. Posni je dan. Voće, ribe, kuglice za bor i šarene trake. Kraj uspavanog mora leže uništene limuzine. Tvornice su utihnule, radnici čekaju riblju juhu na trgovima. Jučer su nosili transparente, a danas, pogledavaju veliki kazan, kao da nikad nisu jeli. Kao švedski stolovi s kojih se krade voće, sirevi i svježe salame. Jutro je bez snijega, južina. Sjećam se bake i njena molitvenika, posve požutjelog. Čazbukcen, govorila je ona. I nitko ne zna što je to zapravo značilo. Magična riječ koja otkriva tajnu svijeta. Popodne, kad jelka bude okićena i šaran pojeden, na njezin ću grob ponijeti mali cvjetni aranžman. Pokupit ću s groba lišće i češere i reći joj "To je istina!". Sve što si jednom davno rekla, dok smo zajedno jele juhu od gljiva, bilo je istina.

Mirko VIDULIĆ

I slijepi imaju svoj pogled na svijet
(aforizmi i epigrami)

(1) Bijesno baci roman
beznadno ogroman
i knjižicu neku uzme:
iz nje čita aforizme.

(2) Ova je knjiga izvrsna, ali nekako staromodna; sve se razumije!

(3) Ako ti svaki dan padne na um jedna jedina lijepa misao, svi će ti dani imati smisla.

(4) Živote, uopće ne moraš biti ljepši, i ovakvog te napuštamo s tugom.

(5) Nema neprestane sreće, ali život je zanimljiv i kad je težak.

(6) I slijepi imaju svoj pogled na svijet.

(7) Glasna je sućut odvratna. Sućutnik je neuvjerljiv, vrijeđa one s kojima tobože suosjeća, i još misli da je dobar. Shvati što čini tek ako i nad njim proplaču.

(8) Da se ponovo rodi, veli, sve bi opet radio navlas isto. Ja mu vjerujem i bojim se reinkarnacije.

(9) On sumnja u Boga, a ja u njega.

(10) Da te se može shvatiti, Bože, ti ne bi bio ti, mi ne bismo bili mi.

(11) Razgovorom uklanjamo nesporazume – i stvaramo nove.

(12) Da je svaki čovjek onakav kakav misli da jest, kakvo bismo čovječanstvo bili!

(13) S ruba pameti možemo na obje strane.

(14) Ni najpametniji nije dovoljno pametan, a toliko umišljenih.

(15) Nakon dobrog sna ja sam uvijek optimist. Nažalost, prilično loše spavam.

(16) U moru rečenog toliko je bljutavog!

(17) Mješoviti brakovi u krizi. Istospolni u procvatu. Sretno u budućnost!

(18) Mrzi ono životinjsko u ljudima, a životinje voli, jer imaju u sebi nešto ljudsko.

(19) Tek kad učiniš sve što možeš, reci ne mogu, i rijetko ćeš to reći.

(20) Djedovi u srce grada park. Unuci u srce parka parkiralište!

(21) Bogati misle da je sve u novcu. Siromašni također. Samo filozofi znaju da je to laž.

(22) Čekanje susreta s pravom osobom nije gubitak vremena pod uvjetom da ju sretnete.

(23) Cijeli je život tumačio svijet i na koncu rekao: Oprostite, mislio sam da je tako.

(24) Star sam, pa što onda, to se može i vama dogoditi!

(25) Današnja će mladost još dugo biti mlada. Pati od dosade, pa sporo stari.

Noriada

Diljem grada čeljad mlada,
buka, zvižduk, norijada.
Bez mašte, tek ludosti,
a pred ispit zrelosti!

Glagolska vremena

Spremamo se na maturu.
Svaka nam je rečenica
u prezentu i futuru.
Na proslavi godišnjica,
neprimjetno, u sve teme,
uvuklo se prošlo vrijeme.

Sad smo na probi u trećoj dobi.
Ma kakva kriza, nije sve iza,
uopće nismo još svega siti.
Lijepo je biti, lijepo je biti.
Jedna opasnost ipak nam prijeti,
da zanemarimo glagol htjeti.

Genijalno, digitalno

Diljem cijelog bijelog svijeta
preko moćnog interneta
sve onako iz fotelje
stječe sebi prijatelje.

Ali grdnih muka ima
s tim nesnosnim susjedima.

Količine

Ti gordi rekordi, veliki brojevi
i moćni strojevi. Što to ljudi čine?
Umjesto kakvoće, hoće količine.

* * *

Potrošačka smo kultura
na razmeđu tisućljeća.
A što kaže inventura?
Nikad veća hrpa smeća!

Zgusnuto zlo

Crne su kronike uzrok depresije.
Svijet se zbog njih čini gori nego li je.
Treba boljih vijesti iz ovog života
da nam prožmu svijesti dobro i ljepota.

* * *

Lovac na novac.
Svrha života, što veća svota.

* * *

Otkad je svijeta i vijeka,
za gluposti nema lijeka.
Nije li onda nonsens,
reći homo sapiens*!?*

* * *

Život bez rada pusta je dosada,
a tek na momente dolce far niente.

Kontinentalni rižoto

Restoran kraj potoka. Jede čovjek s otoka
rižoto od liganja. Na rubu je riganja.
Nema ženu munjenu. Pastrvu je prženu
s pravim guštom smazala i u šali kazala:
"Pastrvu pri potoku, a lignje na otoku!"

S pouzdanjem

Koliko si prekrasan živote,
mnogi shvate tek kad dođu po te.
Dajem savjet svakome, tko živi,
životu se cijeli život divi,
a kad jave, na put je urgentno,
s pouzdanjem i u transcendentno.

Mudra trampa

Jedan mudrac javlja nam,
za dobrote samo gram,
svu vam pamet svijeta dam!

Proštenje

Ljeto 2001. godine. Ustvari 21. kolovoza. Listam sjećanja iz svojih starih bilježnica i kalendara. Evo što sam taj dan zapisala:

Nalazila sam se među mnoštvom ljudi, krećući se prema jednom Svetištu. Bio je to hod na proštenje. No, ja sam imala "olovne" noge i sve više zaostajala i za svojom grupom i za cijelim mnoštvom ljudi. Odjednom sam ostala sama ispod uzvisine na kojoj se nalazila velika prekrasna građevina Svetišta. Stepenice i zavojit put vodili su gore u visinu, a ja sam zastajala razmišljajući hoću li se uopće moći tamo popeti.

Jedna časna sestra stajala je u blizini pokraj nekih ne suviše uočljivih vrata i rukom mi mahnula da dođem. Odmah sam krenula k njoj sretna što više nisam sama, a ona mi je rekla kako vidi da sam umorna i da teško hodam pa će me pustiti u ovo dizalo koje inače služi samo za svećenike i službeno osoblje i njime ću se popeti gore do Svetišta. Zahvalila sam joj i ušla u dizalo, a ona je ostala dolje pred vratima, čekajući uzvanike koji su još trebali stići. Kako se dizalo penjalo časna mi je interfonom pričala o galerijama kroz koje sam prolazila i o znamenitostima koje se u njima nalaze. Nažalost malo sam toga upamtila, suviše sam bila zaokupljena brigom hoću li naći svoju grupu.

Izašla sam iz dizala na veliku terasu pred crkvom, bila je prepuna ljudi koji su nastojali uči u glavnu crkvenu dvoranu gdje je upravo započinjalo svečano misno slavlje. Nekako sam se uspjela ugurati u crkvu, tražeći među mnoštvom vjernika nekog iz svoje grupe. Propinjala sam se na nožne prste kako bih bila barem nešto viša i tako uočila nekoga od poznanika, no ništa mi nije pomoglo. Pogled mi je lutao kupolom i svodovima crkve, činilo mi se da lebdim ispod prekrasnih slika: Uskrsnuća Isusa Krista i Uzašašća Gospina pa slike Večere u Emausu, Nevjernog Tome, Krista kako Petru predaje ključ svoje crkve i druge prizore iz Novog Zavjeta. Nosile su me fuge, tokate i preludiji J. S. Bacha i S. Francka, dolazile su predivnim zvukom orgulja od nekud iz visine... A onda, sve je prestalo, vjernici su nekamo nestali... Ostala sam opet sama u lađi crkve.

Izašla sam kroz najbliža vrata i zakoračila na trijem koji je bio više nalik otvorenoj kapeli nadsvođenom kupolom s nišama u kojima su bili smješteni oltari. Nije bilo zidova, niše su bile spojene samo prezidima visokim oko jedan metar, osim na ulazu kroz koji sam ja prošla i na suprotnoj strani stepenicama koje su vodile na bijelo pošljunčani put.

Tu sam zatekla nekoliko ljudi s kamerama i mnoštvom kablova. Snimali su oltare i čim su me vidjeli zamolili su da im pomognem razvlačiti te kablove i prenositi veliku vazu punu cvijeća s oltara na oltar. I tako sam radila što su mi rekli. Čula sam kako jedan od njih priča u mikrofon o stilovima u kojima su ti oltari izrađeni i o tome od kuda potječu, ali ništa nisam upamtila, stalno sam mislila kako ću doći u obližnje mjesto i hoću li naći svoju trupu, te kako ću se uopće vratiti kući.

Kad su završili posao ispričala sam im u kakvoj sam se situaciji našla, no rekli su mi da nažalost moraju žuriti s tima materijalom a da idu u suprotnom smjeru od mjesta kako ja trebam stići, ali su me pitali trebam li hrane, novaca ili vode, a uputili su me da silazeći ovim bijelo pošljunčanim putem, kroz livade i voćnjake mogu stići do ceste koja se vidjela u daljini i da tom cestom voze lokalni autobusi u mjesto te da ću svakako tamo stići prije mraka. Nisam ništa htjela uzeti osim vode, jer je moja oca bila prazna, no oni su mi stavili u ruke onaj veliki buket cvijeća, zahvaljujući mi na tome što sam im pomogla.

Tako sam po tom bijelom putu krenula dolinom valovitih livada i vrtova, vinograda i voćnjaka, no ljepotu prirode remetio je moj strah od samoće i neizvjesnosti povratka.

Nakon nekog vremena došla sam do željeznih vrata na ogradi nekog od mnogih imanja. Gledajući put kojim sam išla uočila sam kako bih do ceste puno prije stigla kad bih prošla kroz taj voćnjak i odlučila sam iskoristiti taj prečac. Otvarala sam vrata gurajući ih polako, škripala su, jer su bila jako obrasla travom, i otvorivši ih tek toliko da mogu proći, krenula sam uskim puteljkom između voćaka. Ubrzo sam se našla pred kućom koju sa šljunčanog puta nisam vidjela. Bila je to, gledano sa ceste, prizemnica, ali dolje na strani vrta i dvorišta imala je visoko prizemlje, a vjerojatno i podrum. Vrata su više sličila ogradi, ali bila su zaključana, a vodila su na terasu iz voćnjaka. Druga, velika nadsvođena vrata od masivnoga kovanog željeza vodila su s terase na cestu.

Na terasi su se igrale tri djevojčice. Buket cvijeća u mojim je rukama već pomalo venuo, a boca s vodom i opet je bila prazna.

Čim su me djeca spazila najstarija djevojčica došla je do vrata i veoma ljutito rekla kako nisam smjela proći voćnjakom već šljunčanim putem i da bez dopuštenja roditelja ne smije nikoga pustiti na terasu, a oni će doći tek navečer. Rekla sam da sam bila na proštenju u obližnjem Svetištu, ali sam se izgubila i sada pokušavam doći do ceste ne bi li našla nekakav prijevoz do obližnjeg mjesta i kako su mi rekli da cestom prolaze lokalni autobusi i zato sam požurila kroz voćnjak jer dan odmiče i uskoro će se smračiti, a ja nemam kuda.

Dvije starije djevojčice gledale su malo mene, a malo buket cvijeća u mojoj ruci i nešto tiho razgovarale, a najmlađa se ljuljala se na ljuljački, sjedeći u nekakvoj pletenoj košarici kroz koju su izlazile njezine nožice. Mašući njima ljuljala se pjevušeći nešto. Onda je najstarija djevojčica prišla vratima i izvadivši ključeve iz džepa pregačice otključala vrata i pustila me na terasu. Uzela mi je cvijeće iz ruke rekavši da ako ga budem i dalje nosila, potpuno će uvenuti, a ona srednja donijela je iz kuće vazu s vodom i bocu vode za mene, smjestile su cvijeće na stol, a meni pružile bocu s vodom i ponudile da uzmem kekse koji su bili na stolu, no ja sam zahvalila i uzela samo vodu.

Pitala sam ih gdje smo i kako idu autobusi. Nisam čula odgovor o tome gdje se nalazim, a za autobuse su rekle da je stajalište nešto niže od kuće, niz cestu i da ću tamo brzo stići, a vozni red nisu znale. Otključale su ona velika masivna vrata prema cesti i tako sam im zahvalila, pozdravila ih i krenula dalje niz cestu. Mahale su mi sve dok ih nisam izgubila iz vida.

Opet sam bila sama. Zavojita cesta bila je sve tamnija, na drugoj strani bio je gusto pošumljen brijeg. U daljini su se nazirale prve kuće mjesta u koje sam trebala stići, ali cestom nisu prolaziti ni autobusi pa čak ni osobni automobili. Noge su mi opet postale "olovne", a neizvjesnost i strah preplavili su moje misli.

Odjednom, trgnuvši se i ne shvaćajući u prvi tren gdje sam, ustala sam iz kreveta i pogledala kroz prozor: još tamne sjene zgrada u mom naselju najavljivale su svitanje, a na tek nježno blijedom nebu pozdravljao me iz daljine plavo-sivi obris Zagrebačke gore.

Marko GRBA

Duga pjesma čovjekova

I.

Među sretnima i među nesretnima,
Među znalcima i među zbunjenima,
Koračao sam usamljen.
Od tih tisuća što idu ulicama,
Kada bih mogao u sjećanju jasno iscrtati
Barem jedno lice;
Kada bih mogao opisati poneku od sudbina,
Pridružiti barem jednom uzroku sve posljedice,
Steći moć predviđanja;
Kada bih mogao predočiti svoju misao,
Izbrojiti beskonačnost.
Kada bih mogao sklopiti vjeđe
I umrijeti,
I opet se probuditi.

Čovjek sam među ljudima
I sebe poznajem kroz druge,
Druge kroz sebe,
Čvrsto uvjeren u jednakost sviju,
Ljubitelj razgovora.
Što sam poželio? Poželio sam govoriti, i govoriti jasno!
Osuđen bih na godine tišine,
Utamničen u samoći,
Bačen u okove tuge.
Ljudi su me zatočili, svjetlost oslobodila.
Nakon mnogih zora
Jedna je zraka svjetlosti
Proklјuvala tamno okno našeg stana.
Pobjegosmo, ostavivši svoja tijela za sobom.
Vinusmo se, slobodni, zamalo mrtvi.

II.

Dolazi to kao oslobođenje nekima – grijeh;
U bijedi neprilika oni su pronašli sebe
I porekli sebe. Poricati sebe i poricati drugima,
Odricati njima njihova prava: pravo na sebe,
Pravo na jedinstvo i pravo na mnoštvo, na društvo, na srodstvo:
Čovjek, stvoren na sliku Božju, odjednom je protiv ljudi.
Zar da se takvo blještavilo umrlja?!
O, pripusti samo dušu u materijalno
Da se povalja u svjetskom blatu!
I tako biva da su ljudi polomljeni,
Rasute snage, poput pruća;
A onaj koji stremi čestitu životu,
Poradi onih, nikako ne može da otpočne.

III.

S prljavom bujicom sjećanja
Čovjek stupi u svijet.
Svakom čovjeku vlastito sjećanje:
Svijet ponaosob;
A opet, tako čudnim, stranim, se čini
Što sjećanja uporedo teku, pa se i prepliću.
Kad krene nova bujica,
Kad na pozornicu stupi novi čovjek,
Sve drugo – svi drugi – kao da nestaje,
Te se i opet mora naći, sve na jednom mjestu;
To znači da je čovjek najprvo nesvjestan.

Tek poslije se dogodi da čovjek i druge vidi,
A tada tek i sebe u pravom svjetlu;
Odvojenom po prvi put od ostatka svijeta,
Nije ni čudo što mu treba vremena da se i opet uklopi;
I ne prestaje time, kada druge vidi,
Rastavljanje i sastavljanje, preobražavanje:
Kozmičke škare kao da stalno izvlače nove niti
Iz gustog tkanja Sudbine.
A te se niti, oslobođene, ispresijecaju
I nanovo prepliću u najzamršenije uzorke;

I tko još tu može prepoznati isto biće, istu dušu,
Pravo lice čovjeka?
Moguća je, zacijelo, i pogreška, propust, razlika, mutacija;
Mi želimo postojanost, mi želimo ostati isti,
Zadržati ono prvo, ono od ranije,
Ili ono trenutno, silom prilika ili navike,
No tako samo mijenjamo krinke;
Ne, nije moguće zadržati jednu te istu sliku sebe, jedno lice,
Vrijeme, koje poput vode protječe,
Razdere, na kraju, svaku obrazinu.

Pod mikroskopom stvari postaju jasnije;
Pogledam li stanice, komadiće sebe, i potražim im središte,
Otkriva se dobro čuvana tajna postanka:
Niti što se cijepaju i umnažaju,
Dijelovi kojih se i prepliću, mutiraju,
Baš nalik nitima Sudbine.
Tko može sumnjati u tajnu života otkrivenu mikroskopom?
I sada učimo kako je život evoluirao,
Kako se stvorovi pretvaraju jedni u druge,
Kako je u čovjeka dio od životinje,
Ne jednog divljeg, nečovječnog pređa,
Već su slojevi i slojevi okamina ugrađeni u stijene
I u naše gene.
Učimo kako sastaviti čovjeka:
I tako gledam sebe
Kako rastem poput životinje,
Kako radim poput stroja,
I gdje mislim uzvišene misli:
Biće rastavljeno u dijelove.

IV.

Ljubav koja spaja, koja ujedinjuje!
Koja čini čovjeka cijelim
Tako što vjenčava ženu s muškarcem,
Muškarca sa ženom;
I nužno je da se ponavljaju isti postupci Ljubavi
U ovom svijetu u kojemu je Ljubav tako lako previdjeti,
Gdje na prvi pogled jedva da ima Ljubavi,
Ali gdje ju se uvijek iznova pronalazi.
Jednom sam i ja volio,
I točno se sjećam mjesta i vremena;
Sada vidim drugo dvoje, zaljubljenih, na istom mjestu,
Ljubav kako se i opet ukazuje;
I znam da se zaboraviti neće
Ljubav, koja atome zadržava na točno određenim udaljenostima,
Ljubav, koja sjedinjuje, zapravo, dušu s tijelom,
Ljubav, koja začinje novog čovjeka,
Ljubav, koja je način, građa i svrha Stvaranja.

Ljubavi je, pak, čedo Ljepota,
Koja se očituje u vanjštini, i, kao takva, biva i neprepoznata,
Ponekad, s opravdanjem kažemo, nepotpuna:
Sobom dakle povlači i slabost, nemoć tjelesnog čovjeka
Da sebe prepozna, spozna i prihvati:
Ljubav, snaga, rađa slabost, Ljepotu;
Čisto duhovno načelo je promijenjeno, kad utjelovljeno,
Što nameće pitanja, skriva paradokse; a to još nije sve.
Kad se jednom biće nakani i istraži gdje mu točno leži uporište,
Istina, njegova ili njezina, tada, htjelo-ne-htjelo,
Nalazi da je najsigurnije, ono što uvijek može prepoznati,
Pa i prozvati svojim, upravo – tijelo,
Ono da je uvijek u prvom planu, dok se sve drugo vazda samo s mukom nalazi;
Takov je, i tako moćan je, zavjet tjelesnosti,
Paradoks nad svim paradoksima.

V.

Stihom počet ću
Svoju preobrazbu!
Sada, kada spoznah trud,
Kada spoznah uzrok,
Kako sada da kažem ne?
Dosta, dakle, gluposti kojom obasipljemo jedni druge,
Protiv koje još nema prave obrane;
Lišiti se štita bezazlenosti, maske neznanja i lijenosti,
Nije li to cilj za koji bi vrijedilo živjeti?!
Teško je, ponekad tako teško
Da se jedva nalaze riječi,
Kad zaživi jednom spoznaja kako je i koliko često
Ono valjano spleteno s nevaljanim:
Kada prikupi snage čovjek, podigne pogled i usmjeri ga neumoljivo
U budućnost – u kojoj se još ne nazire nešto,
I kad se obre i zagleda prema prošlosti,
Gdje se otkrivaju zatrti tragovi.
Mora se svakomu barem jednom učiniti
Kao da sa neba mjesto zraka svjetlosnih
Kamenje pada.

VI.

Odjeljivanje muškarca od žene,
Žene od muškarca,
Sina od oca,
Kćeri od matere,
Među braćom nesloga;
Dječak postat će mladić,
Mladić otac, otac djed;
Jazovi među pokoljenjima.

***

Mišići se njihovih lica razmiču – u osmijeh;
Drže se za ruke – goli kosturi;
Izmjenjuju poljupce i tjelesnu toplinu,
I samo toplinu i – slinu.

***

Dvije tisuće je zima prošlo
Otkako smo ovdje.
Vrijeme teče, a ljudi šute;
Poslije kao i prije Krista.

VII.

Zašto rodi jabuka svake godine plodovima
Koji onda popadaju, naboraju se i istrunu?
Zašto dijete sazrijeva u ženu ili čovjeka
Kojima se lica ispune borama, te umiru?
Čemu sve te slike prolaznosti?
Kao stalni podsjetnik, da, to bi bio valjan odgovor;
Jer nastupajuća mladost često ne vodi računa o prošlosti
Te se mora uvijek iznova, ne bi li se održao sklad,
Ovdje-ondje zamijeniti mek glasić dubokim, pojačanim glasom;
Dakle sklad kao dopuna odgovoru.
A onda, kako je u naravi neograničena plodnost,
Nameće se kao potreba nastavak starenja i konačno smrt.
I zamjena, jednog člana ljudskog zbora drugime;
Mladost kao novost, zrelost i plodnost potom, i starost:
Starost kao doba uspomena. Na kraju, što može čovjek,
Do plakati nad uspomenama?

Od jajeta života tek ljuska osta...

Vrlo lokalna priča

Na terasi najpopularnijeg kafića u tom gradiću-selendri sjede: moćni lokalni poduzetnik i ujedno načelnik mjesta, šef lokalne policije i jedna vrlo poznata osoba – glavni mafijaš, zelenaš-kamatar i korupcionaš, te predsjednik mjesnog nogometnog kluba.

Ta trojica lokalnih moćnika, trojica šefova, pijuckaju viski, a uskoro će stići i kava, zapravo jedan kapučino, jedan makiato i jedna dugačka bez šećera.

Prilično atraktivna djevojka prelazi preko trga u čijem se okrilju nalazi kafić u kojem sjede ti lokalni šefovi. Oni je odmjere od glave do pete, rastave i sastave, značajno pogledaju jedan drugoga kao da prepričavaju neku tajnu, a onda dovrše viski.

Život je sve u svemu lijep.

A da je netko možda slučajno prisluškivao njihov razgovor... ništa ne bi razumio.

- Reci onima... znaš...
- Budi bez brige, oni su...
- Ne bih volio da...
- Kažem ti... ne brini...
- U pitanju je... vidiš...
- Znam, znam... ja...
- Dobro, ja ću...
- Svakako...

I tako dalje, sa značajnim pauzama, polagano, polutiho, poluglasno. Iz cijelog razgovora može se jedino zaključiti da se oni odlično poznaju i razumiju, jer oni nisu ni jednu rečenicu dovršili, a sve su dogovorili.

Naročito ono neizgovoreno.

Uto im priđe neki čovjek, uperi u njih mali srebrnosivi fotoaparat moderna izgleda i usnimi ih.

Tip koji je samozatajno sjedio za susjednim stolom, gotovo nevidljiv u svojem crnom odijelu, naglo ustane i upitno pogleda u pravcu šefovskog stola, ali se nije moglo reći koga to određenog gleda – šefa mafije ili šefa policije.

- Gle, gada novinarskog, što radi - reče on.

- Bez brige, to sam mu ja rekao - reče načelnik mjesta.

- Ti?

- Hoće moja žena moju fotografiju. A znaš kakve su žene. Hoće, pa mora imati.

Novinar lokalnih novina napravio je još nekoliko fotografija.

Šef lokalne policije fakinski namigne prema objektivu.

Šef mafije popravi crne naočale i zauzme položaj intelektualca velegradskog opredjeljenja, kako si je već on to zamišljao da izgleda.

Lokalno subotnje prijepodne stizalo je svojem lokalnom kraju.

Župnikov pas mirno je drijemao čekajući da se župnik vrati iz crkve.

Klaunovsko pitanje

Sanjaju li klaunovi smiješne snove? Može li dumer August u snu pobjeći od gluposti, svoje i tuđe? Mogu li komičari i lakardijaši prespavati optužnicu da su neozbiljni?

Svi mi putujemo u zonu čudnih pitanja, otkvačenih odgovora, mudrosti često nedostojni, dumeraugustovskih manira i klaunovskog ponašanja, ali to ne priznajemo.

Kada se prolaznici života, usputni sanjalice i nepotvrđeni mjerači ljudskih sudbina smiju vječnim klaunovskim glupostima, mogu li svi oni pojmiti da se klaunovi smiju baš njima, tako neizmjerno ozbiljnim osobama, da ti može pozliti. Toj dosadnoj ozbiljnosti klaunovi duguju svoje klaunovske živote.

Kako je to žalosno – nema klaunova bez turobnih i ozbiljnih.

Onaj iz novina

Htijući postati netko, postao je nitko.

No, i dalje je bio nitko i ništa, čak ni kao nitkov i ništarija nije postao netko, barem u razmjerima nitkovluka. Jednostavno, nikako nije mogao dosegnuti neku priželjkivanu veličinu, ni onu nitkovsku, kada mu je ona druga izgbjegla za sva vremena.

Sanjajući i žaleći za izgubljenim on se redovito opijao i na trenutke bi pomislio da je možda mogao postati netko drugi, postati netko, možda čak i veličina neka, no, dobro, ne neka velika veličina, dovoljna bi mu bila i neka mala veličinica, ali to se neće dogoditi, ni sada, ni sutra, ni ikada.

I tako je, ne uživajući u onom jedinom što mu je preostalo, pio još više i gluplje, pretjerivao u pridavljućim količinama pića sve dok ne bi u svojim vlastitim mutnim očima malo porastao, malo više od ničega, ali na kraju svega ostajao je ono što je bio – nitkovski nitko.

I više nije primjećivao da je u zatvoru doma, a doma kao da je u zatvoru.

Jednom je bio uhvaćen nakon što je u nekoliko dana na periferiji grada opljačkao nekoliko starica, dementnih i jadnih. U pitanju su bili neki sitni novci, ali kako je bilo poodmaklo ljeto i kako nije bilo većih i zanimljivijih tema i novosti, pa su novinski urednici punili stranice raznim bedastoćama, većim od uobičajenih, tako su se novine nešto malo raspisale i o njemu i o njegovom nitkovskom lopovluku.

I tako je on konačno postao netko. Netko o kojem novine pišu, a jedne su čak i objavile njegovu fotografiju, doduše ne baš jasnu...

A to nije malo. Ime je dobio i poštovanje.

Postao je Onaj iz novina.

Kada prolazi neprolazno

Jer večer je velik misterij.

To je misterij umiranja. Beskonačnog, vlastitog i sveobuhvatnog. To je misterij nestajanja, uzdignuće i pad, izvorište čudnih i čudesnih likova i prikaza, hropac i pad, neizbrojenih potoka prepunih slutnji i odlazaka, često i blagost neka, smirenost povratka kućama, domu svojemu, kudravi pas na dvorišnom pregu, lavež drag, svjetlost poznata prozora prepoznatog u povratku, pa opet čarolija uzavrelih boja i ono nemoguće crno preplitanje nastupajućih noćnih šumova, neprijaznih, zastrašujućih, raznobojna svjetla na križanju mnogih putova, tuđih i vlastitih, uzburkana plahovitost zagrljaja, možda prvog.

Iz večeri tajni prelaz u noć strah kukaca zna, iza sigurnih zidova i čvrstih brava posakrivanih, zabrinutost mrava nad punim ćupovima, ispraznog straha nad njihovim prolaznim sadržajem, što tek je, na kraju krajeva, samo prašina i što samo novu prašinu sebi privlači.

I večer je družbenica smionih i bahatih, ljubeznica pijanih, ludih, šašavih, posrnulih, otprhnutih, nastranih i bezstranih, kućevnih u grijehu i raskućenih, ogrtač je zlokuća i palikuća, skitnicama, potepusima i lutalicama nerazdvojni drug i znanac onih koji su vjerni krčmama i tamnim izbama, večer je raskošno potonuće u kužne vode poroka, podivljala zaprega bjegunaca, onih što mahnito žure ka svim granicama uma i bezumlja.

Večer je velik misterij života.

To je vrijeme kada se olako zaboravljaju mudre riječi opomena, savjeti i zakletve i vlastitost, to je vrijeme kada se u crnom krvotočju naglo prelamaju sudbina nerazumnim odlukama, vrijeme kada drugačiji bivamo ili tek postajemo onakvi kakvi u stvarnosti jesmo, a to još ne poznajemo, s vlastitim crijevima u rukama, s vlastitim škorpionima u ušima, s tišinom vlastitog krika na razbijenim usnicama, to je vrijeme rasparane haljine djevoke zalutale, odlutale ili tek dolutale, dioba ljudi na one unutra i one vani, a ovi pak razmeđeni dobrom i zlom, svjesnim i nesvjesnim.

Večer je misterij samoće.

Velika su to vrata od krvavih oblaka. Ona vrata kroz koja se uvijek sam prolazi.

Uz kišu i maglu večer i od same sebe postaje veće i tamnije, nedovršeno bojama, već raskvašeno, kaljavo, samrtno; čak i tada večer je tiha, tihi šapat zaljubljenih.

- Reci mi, hoćeš li doći večeras?

- Doći ću, doći, dragi moj, čekaj me dugo, jer svakako ću doći.

- I neće te biti strah? Reci.

- Da sam bludnica, uličarka, plašila bih se svjetala i straža, da sam djevojčica plašila bih se tame i svega onog što iz mraka vreba, da sam žena plašila bih se nasilnika, noćnika i pijanaca, nepoštena plašila bih se poštenih, poštena plašila bih se nepoštenih, no, djevojka sam zaljubljena, tebe volim i doći ću.

Jer čudan je misterij večer. I ono kratko vrijeme kada noć zagrli ljubavnike i svuda ih posakriva.

Jer to je radost večeri i svjetlost noći.

San u bojama

Kada je stigao kući na brzinu je večerao, a onda je gledao televiziju, sve programe odjednom.

Bio je previše umoran da bi gledao samo jedan program.

Nakon nekog vremena, za koje se ne može točno odrediti koliko je trajalo, krenuo je na spavanje.

Prvo je skinuo lice i uredno ga stavio na njegov stalak. Zatim je odvojio glavu i stavio je na stol, odmah na dohvat ruke. Noge je ostavio ispod stola, a tijelo pokraj kreveta. Ruke je gurnuuo na stalažu iznad uzglavlja.

Tada je mirno legao u krevet i usnuo najdraži san.

Sanjao je u bojama.

Sanjao je kako se uspinje.

U jednom trenu sanjao je da se budi, da je budan i da je dan pred njim.

U cijelom snu u bojama to je bio crnosivi dio koji mu se nimalo nije svidio.

Uplašio se da će crnosivi svijet otjerati boju.

I kiša i magla

Od ranog nikakvog jutra sve do sivog podneva gradom se vuče neprijatna magla, prepuna kužnog smoga i kašnjenja i neke groze strepi duša.

A već treći dan poslije te magluštine od podneva sve do večeri, do promrzle noći, pada kiša. I vjetar puše neugodan, kostobolan. Voda curi na sve strane, po ulicama, odnosi mrtvo lišće u slivnike, a po cesti stvara široke, duboke lokve koje je nemoguće izbjeći.

Ružni dani kasne jeseni nikako da prođu, pritiskuju nas kao da će trajati do nekakve proklete vječnosti.

Opet su pesimisti bili u pravu.

Oni su znali da dolazi ružno vrijeme.

Kao i uvijek.

Milozvuk milosti

Jednostavnost očinske ljubavi

Mi hodimo svijetom
i tražimo Boga:
u cvijetu i Suncu,
u kiši i zemlji,
u svanuću i u sumraku.

Riječima svojim nejakim
dodirujemo vječnost:
molitvom čista srca
sinovski hoćemo reći:
Mi Te volimo, Bože.

A On,
jednostavnošću očinske ljubavi
naše vjeđe poklapa mirom,
a naša tijela
rosi svjetlošću.

* Mato Nedić rođen je 5. siječnja 1971. u Tolisi u Bosanskoj Posavini. Završio je studij hrvatskoga jezika i književnosti na Pedagoškom fakultetu u Osijeku. Do sada mu je objavljeno osam knjiga: *Bijeg*, pripovijetke (1997.), *Godina stradanja*, roman (2000.), *Pomrčina sunca*, kratke priče (2005.), *Svršetak početka*, pjesnička proza (2006.), *Govor gradova*, putopisne crtice (2007.), *Ljudske priče*, pripovijetke (2010.), *Pater Martinus*, romansirana biografija fra Martina Nedića (2010.), i *Svjetlosni nedogledi*, pjesnička proza (2011.), a suautor je gramatičkoga priručnika za srednjoškolce *Slovo o jeziku* (2002. i 2012.). Radi u Srednjoj školi fra Martina Nedića u Orašju. Član je Društva hrvatskih književnika Herceg Bosne. (Ur.)

Ljepota nade

Procvjeta ponekad u ljudskoj duši
rumena čežnja za vječnim
i tada kao da se milijuni svjetova
stope u jedan svijet.

Čovjek onda mišlju pokrene brda,
a riječju prebrodi oceane
pa dahom dotakne vreli plamen
vatre što gori bez pepela.

Dodirnut ljepotom sveprožimajuće nade,
u duši potakne pjesmu,
a srcem mu zatreperi milozvuk
iskonske milosti Gospodnje.

Iskon u pogledu drugoga bića

Ti, o Svesilna Ljubavi,
potakni ljubav u mojemu srcu
jer bez ljubavi sam
uistinu nitko.

Nauči me voljeti i onda
kada je to naizgled nemoguće
jer samo je ljubav sposobna
ni iz čega stvarati svjetove.

Pomozi da dotaknem iskon
u pogledu drugoga bića
jer tako ću dotaknuti
božansku bit svoje ljudskosti.

Prožet Tvojim pogledom

Zar su grijesi moji
toliko vrijedni u očima Tvojim,
o Gospode,
da bi se na njih obazirao?!

Nije li u duši mojoj
tamnjela slika Tvoga lika
onda, o Premili,
kada sam se grijehu prepustio?!

I nije li, o Predobri,
dovoljna kazna meni ubogom
bila spoznaja

da sam Te izgubio?!

Ja sam Te bio izgubio,
o Gospode,
ali Ti nikada nisi
iz vida ispustio mene.

Ja radim, Ti bdiš

Jutrom i večerom
zazidam se u obilje svoje samoće,
a danju
radim.

Svemu pokušavam
pronaći mjesto i vrijeme za ostvarenje
i život
u pjesmi.

Kada pak
u kasnoj noći smiraj pokuca na vrata srca,
znam da Ti me
čuvaš i bdiš.

Cjeloživotno učenje

Naučit ću
bezglasno plakati,
bez daha disati,
bez smijeha se smijati,
bez riječi govoriti
duhom i tijelom se moliti.

Naučit ću
bez dodira dodirnuti,
bez zvuka pjevati,
bez radosti se radovati,
bez nade nadu dohvaćati,
u Bogu vječno uživati.

Smiraj

Lutao sam svijetom,
a sada sam smiren u Tebi,

prepušten mirisu blagom
svesilne prisutnosti Tvoje.

Žarkom me vatrom
svojega daha griješ i prožimaš
pa se osjećam sretnim
obasjan svjetlošću vječnom.

Kako je velika snaga
i uistinu ogromna ljubav!
Kako su divni svjetovi
koje u nama milošću raspiruješ.

Stručnjaci za ignoriranje

Nekad se drukčije živjelo. Kod nas su se rođaci i susjedi, osim ako nisu u nekoj svađi, posjećivali bar jednom tjedno, ako ne i svakodnevno. Činilo se nekad da se utrkuju tko će kod koga više kava popiti. "Kako si, kako tvoji? Jesi za kavu? Eto me", često se čulo iz telefonske slušalice. Blagdani su bili posebna priča, najavljeni dolaskom poštara s čestitkama i popraćeni gomilom ljudi na velikom ručku. Dnevni boravci bili su preuski da prime sve one koji su došli čestitati, zameziti i biti dio dobre atmosfere, kuće su pucale po šavovima od šege i smijeha. A kad bi se netko razbolio, svi bi navalili u posjetu noseći litru soka, kilu voća, kutiju keksa... O babinama i drugim veselim prigodama da i ne govorim. Svi su se zanimali za sve. Daleko od toga da su tada svi međuljudski odnosi funkcionirali besprijekorno ali su funkcionirali nekako. Uglavnom.

Posljednjih godina život se preokrenuo. Sve i da nije bilo rata, opet bi bili raštrkani na sve strane, podijeljeni u različite pregrade i zarobljeni na putanji kuća – posao. S te relacije mnogi rijetko zalutaju u pravcu neobaveznog razgovora i druženja s onima koji su im po krvnoj ili drugoj vezi bližnji. Takvi naglašavaju kako nemaju vremena ni za sebe, kriveći zbog toga šefa, doktora, bolesnu djecu, policajca u zasjedi na cesti... Svi žele neki svoj mir. Ali koji mir? Zar je čovjek miran, ako je zaokupljen samo sobom? Svi žele biti sami na svom prevažnom poslu, u svojoj tihoj kući, pred svojim TV-om ili računalom...

Moderni način života uvjerio me kako su mnogi postali stručnjaci za ignoriranje. Otvorim mail, nema novosti, osim strogo poslovnih i onih moga sina. Pokrenem Skype, nema nepročitanih novosti. Učitam Facebook i vidim samo raznolike "recenzije" rada mojih majstora. Mobitel zazvoni uglavnom kad nešto treba: kad nekome crkne nešto, kad auto ostane na cesti, kad trebaju pojeftino neki dio, kad netko dijeli pozivnice ili želi posuditi para, kad su krizme i pričesti – čitaj divne prigode za izvrtanje džepova zbog darivanja nećaka i druge pohlepne dječurlije gladne skupih laptopa i fotoaparata krvavo zarađenih u ovom vremenu... Ima i takvih kojima sam odjednom postao ufuran, pa me izbjegavaju jer, kako kažu, glumim veličinu. Pušem se sa svojim Audijem, bazenom, sinovim

studijem u Austriji... Dobro! Ako im je lakše da me gledaju na taj način, neka! A nikad se nisam hvalio. Što bih trebao? Prositi, možda?

Mnoge bih kontakte najradije izbrisao sa svih svojih lista ali ne mogu. Micka mi je sestra, ni ona se ne može izostaviti, iako me nije prva nazvala otkad sam se preselio u Zagreb. Djecu pokojnog brata niti vidim niti čujem otkad su se ovdje zaposlili. Mijo mi je prvi rođak i prijeratni susjed iz Travnika...

Valjda svi oni, kao i drugi koje nisam spomenuo, računaju s činjenicom da ja imam love i da je red da ja uvijek platim poziv, što i činim. "Mile, kako si? Kako ti je Anka? Kako je Josipu na fakultetu?" posljednjih godina ne čujem često od onih koji prvi nazovu. Nekima bi prije ruka otpala nego što bi, bez nekog njima važnog razloga, okrenuli moj broj i potrošili nekoliko mizernih kuna, maraka ili eura. Ne. Svi oni čekaju da ja podignem slušalicu i još se žale kako se slabo čujemo, malo kontaktiramo i pritom glumataju kako su sa mnom bliski i kako im je jako neugodno što su tek nedavno otkrili moje probleme s kralježnicom, koja se kao žalosna vrba već pet godina svija u crnu zemlju.

Isto se i moj bivši poslovni partner Jozo udaljio. Zajedno smo nakon rata došli ovdje i otvorili malu radionicu u kojoj smo majstorijali samo nas dvojica. Vremenom se posao širio, pa smo uzeli veći prostor i zaposlili još ljudi. Jozo je nedugo nakon toga izrazio želju da se rastalimo. Teška sam srca to prihvatio, ali dobro. Čovjek bi radio sam. Kako ću mu ja zabraniti? Trebalo mi je dosta vremena da se naviknem na činjenicu da sam sam. Misli na izgubljenog poslovnog partnera poništio je ogroman posao – proširio sam firmu na Karlovac i Sisak. Zvao sam Jozu da zajedno proslavimo moj uspjeh. Nije došao. Nije ni objasnio zašto. Što sam se više širio, Jozo se sve manje javljao, ali me nije prestao spominjati. Prestrašen, valjda, da mu ne odvučem sav posao, počeo je o mojim radnicima pričati gadosti. Doznao sam da to godinama čini. Pogodilo me, ali nisam mu ništa rekao kad me nedavno nazvao da mi, tobože, pomogne jer je čuo da zbog krize otpuštam ljude. "Nikoga nisam otpustio, zarada mi je nekoliko puta veća nego kad smo radili skupa", zalijepio sam ga i svrstao u ladicu "Smeće".

A ladica "Kumstva" je posebna priča. Kumstva se ne odbijaju. Grijeh je, kažu stari, odbiti takvu čast pa sam ja dvadeset puta bio kum i opet bih bio. I onda te i ta kumčad, uglavnom, ignoriraju. Oni zajedno sa svojim roditeljima očekuju da vodiš preciznu evidenciju o njihovim rođendanima, imendanima, počecima školskih godina... I da svaku stavku prikladno

obilježiš. No, roditelji ih nisu naučili da je red barem nekad pozdraviti tog tamo nekog kuma koji uvijek nađe vremena upitati za njih i koji nikad ne previdi bitne datume. Rijetki od njih na moj rođendan imaju običaj nazvati i čestitati ili me posjetiti čisto onako. Većina njih nema pojma da sam se rodio na Veliku Gospu prije pedeset i sedam godina. Možda sam mladolik pa ne mogu odgonetnuti kad sam proizveden i koji mi je broj šasije. I za blagdane rijetki mi prvi kažu: " Kume, sve najbolje!" A želudac mi se okrene kad mi na SMS čestitku odgovore nekim sladunjavim porukama koje im je netko proslijedio.

Najčešće me se za blagdane, kao i inače bez neke prijeke potrebe ili interesa, prvi izvan kuće sjete Drago i Adem, s kojim sam odrastao u Travniku. Drago se u svim vremenima pokazao kao moj najbolji prijatelj. Nije nas razdvojio njegov odlazak na studij matematike u Sarajevo, gdje i danas živi i radi u gimnaziji. On je uvijek uz mene, bez obzira na kilometre i prilike. I Adem je oduvijek znao sa mnom. I koliko volim Božić. Nije to zaboravio ni poslije rata, pa mi uvijek nakon polnoćke poželi sreću i berićet mojoj obitelji. Nekad mu kažem da nema tog njegovog "berićeta", nikad ne bih bio ovo što jesam. Dobri moj Adem, čiji prozori gledaju na kuću Ive Andrića. Ni rat nas nije uspio nagovoriti da mrzimo jedan drugog i da se zaboravimo. On je i ovaj put od svoje plaćice portira odvojio za autobus i došao mi u nevolji. Neke sam mu namjerno prešutio, da se ne brine i ne troši zbog mene.

To bih slatko stavio pod nos nekim rođacima naseljenim u blizini, a sada ni ne znaju da sam se na Rebru ucrvao od dosade čekajući nalaze. Nitko od njih nije stigao do mog kreveta. Samo moji ukućani, Drago, Adem i ljudi iz servisa koji danima uzalud pokušavaju otjerati moj strah od operacije dobroćudnog tumora na mozgu.

Ležim na Rebru i sve ovo pričam svom cimeru koji se još nije da valja pribrao od onog što i mene čeka... I mene će sutra uspavati, pa pod nož. Ako se probudim, možda opet osjetim snagu u nogama. Samo se tome nadam. Da opet mognem s Ankom u vikendicu na Vlašić.

Neprolazna ljepota

Toplina i sigurnost doma,
vraćen kamen temeljac,
nema podrhtavanja tla,
ravnoteža kuće,
voda se povlači.

Prolazi vrijeme kiša,
na horizontu sunce i jugo,
podignuta jedra,
rijeka se vraća na izvor.

Ostaju slike u boji,
stvaranje neprolazne ljepote.

Hod

Kipuće mlijeko u vrelom ulju.
Voda odlazi na odmor.
Isparavanje vitamina.
Ostaje željezo.

Ocat boje trešanja.
Žuč ključa u medu.
Rosa ispod otirača.
Hod po kristalima.

Dobro društvo

Noćni sati,
budi budnog anđela,
pospan od tuge.
Još jedan gubitak u nizu,
previše je…

Anđeo u zagrljaju tješi,
priču zna napamet.
Dobro društvo za kasne sate.
Riječi se ne broje,
razgovor traje…

Ruže rastu do neba.
Možda s anđelom
prijeđe u anđele.
Postoji nada…

Dar

Drugi bi pili i pjevali
do besvijesti.
Želi i hoće pisati
da utihnu osjećaji,
smire se vode.

Oceani se prelijevaju u suši,
čaša ostaje netaknuta,
na usnama zavjet šutnje.
Glazbu bira tišina.
Život na pobjedničkom postolju.

Neki bi žalili na sav glas.
Netko stisne zube s osmijehom.
Čuva radost u zahvalnosti
Bogu i čovjeku.
Bijaše i jest dar.

Mir

Može umrijeti u miru
bez mira.
Sam sebi stranac,
drugima podsmijeh,
osvaja nebo
blagoslovom križa.

Cesta uska,
vrijeme teško,
tvrda zemlja
dere kožu.
Krvavi dlanovi.

U znoju lica svog
pije vodu
i blaguje sol.
Patnja pročišćava,
bol hrani dušu,
smrt krupnim koracima
grabi na zapad.

Nemiri u srcu
smiruju vjetar.
Može umrijeti bez mira
u miru.

Tajna

Crpi snagu iz slabosti,
hrabrost iz straha,
poražen, a nepobijeđen.
Nada ne gasne,
obnavlja se vjera.
Proces fotosinteze.

Uči slušati i čuti
riječ, tišinu, krik,
gledati i vidjeti čovjeka
i svijet.
Zaslađen toplim kruhom
zalogaj presječen u grlu.
Nesklad ovisnosti.

Pročišćavanje kanala
za protok misli i djela.
Ispiranje želja u vodi.
Ljubav na zadatku.

Slaman, a neslomljen
korača po medu i mlijeku.
Prolaze nebeske kočije.
Život je tajna.

Zrcalo

Rano jesensko jutro. Mogla bi pasti kiša. Obično padne kad je, kao jutros, nebo na zapadu tmurno a na suprotnom obzoru rumenkasto.

Kiša će dobro doći maslinama, da okrupne... Šteta što ranije nije pala, da poveća i njihovu zlatnu darovitost.

Tako spekulirajući u sebi, nađe se pred vratima na kojima je bilo ugravirano pozlaćeno maslinovo drvo. Otvori ih. Uđe. Zapahnu ga miris tamjana, a od zvuka orgulja prođoše ga žmarci. U crkvi je malo ljudi. U očekivanju svete mise nekoliko starijih žena drhtavim svojim skvrčenim prstima prebiru krunice.

Pođe naprijed, klekne na klecalo pred oltarom i poče šaputati sebi u bradu. Dade se naslutiti da mu je molitva od velike utjehe. Nije od onih koji ne propuštaju ni jednu misu; Boga, međutim, osjeća duboko u sebi, regbi, kierkegaardski.

Bog je ljubav, Bog se ljubi vjerom, vjera je nešto najveće i najteže. Vitez vjere zna da je veličanstveno pripadati općem, ali je vazda u apsolutnoj izo...

Na zvuk reskih zvončića ustade u mnoštvu ljudi pogledâ uprtih u raspetu patnju k vječnoj slavi osvojenoj žrtvom kao zalogom neuništive nade i bezrezervna milosrđa.

Navečer pođe na put. Vozio je oprezno zmijolikom cestom uz more pod planinom kojoj se ljudi odvajkada dive. Poče kišiti. To ga prisili da uspori. Promet je u to kasno doba dana bio posve slab, skoro pa nikakav. Brisači kao da su mu pred očima vizualizirali otkucaje njegova bila. Postupno je prestalo grebanje po vjetrobranskom staklu, ali ono se iznutra počelo zamagljivati. Upali klimu. Staklo se poče bistriti. Kako bi spriječio efekt uspavljujućeg ritma brisača, u autoradio ubaci CD: Tramontate stelle, tramontate stelle, all'alba vincerò, vincerò... *Pobijedit ću i ja, dragi moj Kalafe! Tebi su zvijezde, a meni, evo, kiši. Ali jedno nam je zajedničko, i ja imam tajnu zaključanu u sebi, ali s tom razlikom da nisam u rukama libretista koji je od tebe načinio mudraca kako bi "razledio" dotad za mnoge fatalnu ženu k trijumfu ljubavi. Tvoja će glava ostati na tvom ramenu, a ne, poput mnogih tvojih prethodnika, na kolcu. Ljubav, dakle, pobjeđuje; pobjeđuje, gle, umom a ne*

srcem, uz kolateralne žrtve! Što bi na to rekao Pascal, ili Saint-Exupery?

Oštar zvuk automobilske trube prekinu njegovo razmatranje, u retrovizoru vidje da ga netko hoće preteći. Naglo okrenu volan i pritisnu kočnicu, auto se zanije i on glavom udari u vjetrobransko staklo. Nije bio vezan. Uvijek je želio biti slobodan.

Natekli mu je nos stršio iz zavoja, a zakrvavljene oči ništile su monotonu bjelinu u koju mu bijaše zamotana glava i dugačko tijelo u plavkastoj sobi grobne tišine.

Prije dva dana jedva da je pred sobom nešto vidio, sad, međutim, gleda otvoreno nebo i zabljesnut je suncem. Odveć je slab da bi bio svjestan svoje punine. Okružen je nijemom budnošću. Duša kao da mu je dospjela u spokojstvo kakvo nije tražio, ali je zadovoljan što ga prima na zelenom komadu zemlje okruženu uzbibanom morskom pučinom. S visoka mjesta gdje je vidi daleko i preko nekih brda u svim smjerovima, najjasnije kad se okrene za sto osamdeset stupnjeva.

I gle, sad vidi: iz morske pjene izlazi te se prema njemu zaputio nag dječak neki?! Kako mu se primiče, tako je sve krupniji. Znade li kamo ide, teško je reći, ali, očito je, ide, premda mu bosa stopala sve više krvare, prema njemu koji je na sljemenu.

I eto, učini mu se prebrzo, k njemu taj rastući nagi stvor dohita.

Gledaju se, nekako obojica u nedoumici, zapanjeni.

- Starče, k tebi pridoh nakon duga i, vidio si, valovita i oštra puta. A zar tebi nije prevruće u svoj toj tvojoj odjeći?

- Meni je, vidiš, hladno. No pustimo sad to što ja na sebi imam, pa reci ti meni što je to što je tebe k meni naputilo da si tako zapeo Zar ti nije bilo dobro tamo gdje si dosad brodio kao od majke rođen?

- Brodio sam... Eto, ja nemam što od koga, najmanje od tebe, skrivati.

- Glasnije reci.

- Eto, brodio sam... Čuješ li me sad?

- Čujem, ali, prije nego što nastaviš, predahni. Vremena ja baš i nemam puno, no s tim se i ti moraš pomiriti. Sad je očito da smo na ovom pustom mjestu jedan bez drugog, usudom, ništa.

- O čemu ti to?

- Ti kao da si...

- Što sam to ja?

- Ti ne znaš, ali ja znam.

- Što to ja ne znam, a ti znaš?

- To da si ti moja, a ja tvoja istina.

- Ma ti buncaš, halucinираš!

- Misliš?

- Ne mislim, čujem.

- Čini ti se.

- Siguran sam.

- Zar si zaboravio?

- Što to?

- Da si žurio ovamo. Ako mene pitaš, prebrzo.

- Koliko me čamac nosio, a i vrijeme nije baš uvijek bilo lijepo.

- Eh, da... Moj čamac...

- Tvoj čamac?!

- Jest.

- Nisam te u njemu vidio.

- Nisi, ali ja tebe jesam. Promatrao sam te sa zebnjom. Htio sam ti otegnuti vrijeme, ali ti kao da si bio prebrz.

- Zar si ti čarobnjak neki?

- Da jesam, sad bih te poštedio ovog surog visa s kojega nam je u beskraj uroniti.

- Znam plivati.

- Ja ću ti pretežak teret biti.

- Nisam siguran da ću s tobom htjeti.

- Po teoriji prilike, ja sam te dočekao, ali po *smislu* stvari *ti si mene dočekao*.

- Ne shvaćam što hoćeš reći.

- Ti ne, ali ja znam. To je i za tebe dovoljno.

- Zakučasta je tvoja retorika, starče.

- Jest, s tvoga motrišta. Sad kad si ovdje sa mnom na ovom mjestu s kojeg imaš sveukupno bolji pogled na sve što gledaš, vjerujem da ćeš moći prihvatiti moju tvrdnju. To ti mora biti jasno jer znam da si istini prisna duha.

- U kakvu me to zamku navodiš?

- Zar si mislio da me možeš izbjeći?

- Ma ti...

- Zar nisi svjestan prolaznosti?

- Ma što me to sad pitaš, i zašto?

- Vrijeme je...

- Koje vrijeme, čije?

- Moje, a time i tvoje.
- O, Bože, ja...
- I ja s tobom.
- ?!
- Pitaš se i čudiš se što ti ja to zborim. Na tvom bih se mjestu možda i ja čudio, pitao bih se isto što i ti. Mi zapravo i jesmo jedno.
- Kako si ti, tako su i tvoje misli odjevene, ne baš po mom ukusu.
- Kako me vidiš odjevena?
- Sav si u bjelini.
- Da, i sad s tobom mogu mirno kontemplirati.
- Ali tko si ti, zapravo?
- Tvoje zrcalo.
- Uvjeren si u to?
- Pogledaj me
- Evo, gledam.
- I što vidiš?
- Sebe.
- Kako se osjećaš?
- To bih ja tebe trebao pitati.
- Vidiš li da u ruci držim ključ.
- Ključ?
- Jest, ključ.
- Čega?
- Prepoznat ćeš vrata.
- Koja?
- Naša.
- Ne bih ja, starče s tobom, a ne!
- Znam. Pravo govoreći, ja bih, kad bi to bi to bilo moguće, s tobom natrag.
- Kamo?
- Pa ti, valjda, znaš...
- Što ga ja imam s tobom?
- Sve.
- Ma daj, molim te...
- Lijepo je, uistinu je lijepo biti mlad...
- I ti si bio...
- Upravo se gledam.
- Ne shvaćam. U mene je zrcalo...

- Ja sam ti ga pružio.
- Oh, Bože, opet ti! Ti si stvarno... Stvarno si, oprosti mi, lud.
- Vidim da si se prepao. Počeo si shvaćati.
- Što to. I po čemu sudiš?
- Po tome što, pogledaj se, nisi više nag.
- Ma zbilja...
- Htio bi, ali ne možeš nazad.
- Misliš.
- Ne mislim, znam!
- Meni je sad, zaista, tebe dosta!
- Svršeno je, dakle.
- Što je svršeno?
- Pogledaj u zrcalo.
- Zaboga, pa u njemu si ti!
- A gdje si ti?
- Dosta mi je ove igre, sad me vidiš, sad ne vidiš!
- Tebi je dosadilo, a ja bih htio da se igra nastavi.
- Kako bilo da bilo, ja ću nazad, a ti...
- Koliko god da se upinjao, ne možeš nikamo bez mene. Moje tijelo tvoje je ruho.
- *Car je, dakle, gol!*
- Smrzavam se da, priznajem.

Ču se smrtni hropac, a u tihoj bjelini bolničke sobe zrcalo ostade nezamagljeno.

Molitve s ruba

Postmoderni prevrtljivac

Moja je pamet zvijezda koja luta
gladna utroba vječnog graditelja
koji uvijek iznova mora stvarati
nikako da se smiri
okući
u nekoj ideji, riječi, misli

Dok su moji prijatelji nadonosci
prezreni i odbačeni
sretan sam i život ima smisla
no, kada izvjese zastavu pobjede
i postanu probitačni
za crve i zmije, što dogmižu k njima
za moćne, za pohlepne, za bljutave
za sve što žude vlast
i žele biti "autoriteti"
domovina je moja nalik kometi
brzo nestaje s neba

Moja pamet treba baš to nebo
čisto, bistro, tiho
nedotaknuto, neizrečeno
uvijek iznova građeno
izgubljeno
i stečeno
uvijek iznova izboreno
izdano
krivotvoreno
Bože, nisi li to ti?

Moje srce uvijek pliva protiv struje
dok nizvodno plaze guje
nikako da se srodim sa sucem
a tako lako osjetim osuđenikov drhtaj
piramide moći, hijerarhije časti
rado obrćem svojim grčem

Idejo, sustavu, moj jadni idealu!
kad te u mramor klešu i kad ti hramove grade
motivi takvi da se i lopovu zgade

I stoga: mijenjam ideje kao šešire
da živim tisuće godina
stotine bih promijenio
uvijek bih tražio neke nove prezrene
nemoćne i čiste
i napuštao neke nove gliste

Nikada, nikada mir u mojoj misli
samo tamo gdje su se poniženi udružili
i pružili ruke
gdje su sada ljubav i nada
a ne sutra ili jučer

samo tu si, Bože!

Praznovjerac

Opet crna mačka preda mnom
presijeca stazu
Bože pomogni!

Crna je kao katran
sanjao sam noć bez zvijezda
mačje oči blistaju u bunaru sna
vrti se spirala vrtoglavice
negativ crne rupe
i horoskop mi je danas tako jadan

Pomogni Bože!
Grozi mi se, prijeti
teško meni ako danas išta činim
zato čekam povoljniju konstelaciju
odbijam prijedloge
propuštam prilike
skrivam slike

Novo doba
ustaje iz vodnjikava groba
eksperiment i proba
dokazivanje aure
unutarnje čahure
kušam se susresti
sa sudbinom

paranormalni
paraznanstvenici
paranoično
paraju
piramidu
punu
poetske
pare

Bože pomogni!
spasi me od brojeva u utrobi
rojeva u mozgu
spali tu glupost!
svu ovisnost
sitnice
trice

ostani
samo ti!
jedini
moj
vjerni

Razbojnik

Isuse, uz mene budi
obojici nam se na istom brdu sudi
Ta koga će ljudi tako jednodušno osuditi
ako ne mene
koji sam im otimao robu, zlato, život i žene
i ostavljao ih gole i mrtve u prašini puta zlog?
Mene sigurno ne vole
Kriste, ali ti si Bog
i tvoja ljubav granica nema
Čujem kako se drvo na Golgoti teše
s čavlima sprema
tvrdo drvo za nas

Da, bio sam gramziv i okrutan
bez ušiju kad su me molili
no, koliko je uglednih i zaslužnih
hvaljenih i slavljenih građana
bilo manjih ušiju i sitnijeg srca

a njihovo se poprsje na pijedestal meće
dok se moje na križu koprca
Ne, nisam karijeru zidao podmuklom laskom
ni hipokrizijom zgrnuo
ja bih prostodušno i iskreno nasrnuo
umjesto da trujem i lažem sve po zakonu
ja bih se latio svog privatnog noža
zato je tako jeftina moja koža
Bio sam razbojnik bez bontona
bez položaja i časti
umjesto da se čestito dočepam vlasti
ja sam se usudio tek mrvice krasti
Isuse, ja već vidim svoju bolnu kob
da moram zajedno s tobom propasti

Gle, Golgota se sprema
i mnoštvo radosno žamori
kako će me razapeti na gori
Moja će krv platiti vašu krv
od boli se svija Božji crv
i moli
Bože, šapni tim
"poštenim" i "pravednim" građanima
da među svim tim kažnjenim razbojnicima
oni razapinju i Krista
a njima je savjest kao sapun čista
i spokojna zloća vidi im se na licima
Gospode, smiluj se pravednicima!

Došao je čas da se i ja spotičem pod križem
i ponovo dižem
ja razbojnik dosad, a odsad tvoj drug
nad nama se diže Golgote krug
Isuse, brate, evo sad ti stižem

Retardirani

Tata, zašto
činiš moj život
tako tužnim?
ružnim
nerazumljivim
samotnim
izopćenim?

Nespretno se zaplećem
u svoje neznanje
čim zinem
nešto izvalim
raspoznaju me
već po glasu
izložen sam
njihovim bodljama
smiju mi se iza leđa
pričaju viceve
na moj račun
tjeraju me od sebe
zovu tupim gnjavatorom
zaostalim smetalom
nezgrapnim kvariteljem zabave
a zabavan sam
samo kad se smiju na moj račun

Kužan
ružan
bježim od ljudi
iako ih zovem:
Gdje ste?
Prezirem se
jer čeznem za ogledanjem
u njihovim očima
Moje se ruke lome

jer ne znaju što žele
trčim u zagrljaj:
Mučitelju moj!
dođi!
gdje si?

Samoća
Zatvoren krug praznine
u kojoj odjekuje moje ime
dok zovem one pametne
i spretne
na preplet naše blizine
ja samo mumljam
prazno ime
Samoća

Zaražen samoćom
kužan
i glup
prokleto različit
drugačiji
inačiji
drugi
odoh šumom
dok svi drumom
smijem se
dok ostali plaču
dok se smiju
plačem

Tata moj!
Kada bi mi dao pamet
da shvatim
da pratim
da budem kao drugi
jednak svima
jednakima

Kako je lijepo biti
kao i svi ostali
govoriti kao oni
misliti kao svi

kako je strašno biti tup
biti stup srama
kao križ uzdignut
dok tama dere zavjesu hrama
da se vide požderana srca
da se čuje tašta galama
milijarda retardiranih
brbljavih, uobraženih
neznalica
pred tobom tata moj
taj roj što ništa ne zna
i što se kao majmun ruga
svojoj slici u ogledalu
gledajući mene
daj da progleda!

Daj da vide
ti tupani
svoju zadnju priliku
da nešto nauče

Katarina ČELIKOVIĆ

Križ mi srušili

Prve jutarnje vijesti stvorile su euforiju u glavi sedamdesetogodišnje starice. I onu snagu, za koju je mislila da je nestala, dobila je u trenu. Za samo par minuta bila je spremna za izlazak. 'Križ mi srušili! Križ moga Ive'. Odzvanjale su ove riječi njenom glavom, a uši joj više nisu primale vanjske zvuke, čak ni vrlo glasno podešenu moćnu kutiju s kojom je tijekom cijeloga dana prijateljevala.

Redovito je odlazila na groblje. Svakoga dana. Muža voljenog sahranila je u zemlju koju su oboje voljeli. Ovu subotičku, u koju su sijali, na kojoj su nakon teškog rada skupljali i bogatstvo i mršavinu, na čemu su redovito nedjeljom Bogu zahvaljivali. Ivo je umro neočekivano. Samo je zaspao. Srećom, na vrijeme su pripremili mjesto na groblju, imala je grobnicu u koju su planirali oboje jednoga dana leći. Nakon prvih dana navikavanja na život bez svog najbližeg, grob njezina Ive bio je njen svakodnevni cilj. Tamo je sve pregledala, očistila od korova oko grobnice, održavala skoro pola metra širok pojas bez trave kako ne bi neki korijen podigao mramornu ploču. Svijeću je palila najčešće nakon nedjeljne mise, a cvijeće je zasadila uz križ iza spomenika.

A subotnja prva vijest da su vandali noću porušili križeve i spomenike na groblju i to baš na kerskom, ovom na kojem je prethodnoga dana bila, uznemirila je inače mirnu staricu. Ovo je već drugi put u dva mjeseca da su križevi stradali na groblju. Prvi put je njihov grob zaobiđen, sad kažu da je vandalski čin bio u starom dijelu, gdje je njezin Ivo. Srce joj počne naglo udarati kao kada crkveno zvono bubnja ako si u tornju.

Što li će zateći? Ona je obiteljski grob i širok pojas oko njega pazila, održavala. Ukrašavala je mjesto gdje počivaju zemaljski ostaci njezinoga muža. Čula je zlurade komentare kako je od grobnice napravila pravi kič! Rekoše to žene koje redovito dolaze na groblje i znaju svaku promjenu u i oko grobova. A stavila je jednog anđela, on će joj 'čovika čuvat', i Isusa je stavila iza spomenika, lijepo ga smjestila i oko njega dosta cvijeća. Spomenik je čuvao zapis o voljenom biću. Ali je iza njega bio i onaj križ koji je nošen prije skoro petnaest godina na njegovu zadnjem hodu po groblju, kada su ga drugi nosili.

Staračkom brzinom posegnula je Ruža iza kuhinjskih vrata za korpom koja je čekala s potrebnim alatkama, stavila maramu na glavu jer je vjetar brijao, i krenula s očima punim pitanja. Na već poznatom putu, kojim bi i vezanih očiju nepogrješivo stigla do svakodnevnog odredišta, nailazila je na sasvim mirne ljude, nitko još ništa ne govori. Hitala je pokraj kerske crkve, prekriživši se pozdravila Isusa, i s Božjom pomoću krenula bez cvijeća na grob. Čudna neka tišina. Rano je, ljudi još nisu saznali, pomisli i krupnim koracima nastavi prema poznatom kraju. Odjednom, kao da je sve stalo, pred njom scene iz filmova užasa. Samo dva reda prije njihova groba desetak križeva leži između grobova, u drugom pravcu isto toliko. Vaze polomljene, cvijeće pobacano. Neki križevi naopako ubodeni u zemlju. Nije znala treba li ih podići, okretala se oko sebe a nigdje nikoga. Požuri prema svom Ivi. Grob netaknut. Bogu hvala! Samo je vjetar savio visoko narasle krizanteme vezane uz tanki prut. Odložila je svoju korpu i počela namještati križeve u susjedstvu s takvom ljubavlju i zahvalnošću da su joj suze klizile niz borama ukrašeno lice.

Njihov obiteljski križ, na kojem je izblijedjelo ime njezina Ivana, stajao je i čekao. Približila se i poljubila križ bez boje, križ za koji je znala da čeka njezin dolazak. Uputi zahvalni pogled prema nebu, promrmlja riječi zahvale i sjedne na klupicu uz grob. Pitala se tko će nakon nje provjeravati stoji li sve na svom mjestu, tko će donijeti cvijet i zapaliti svijeću. Sin jedinac je daleko, dođe jednom godišnje jer je put iz daleke Amerike skup. Zvao ju je k sebi. Brine za svoju staru mamu. Ali, ona je tako blizu svoga „čovika" pa stigne s njim koju razmijeniti, a riječi i inače nema komu tijekom dana uputiti. Sprema se za ponovni susret s njim. Zato je na spomenik dala upisati i svoje ime, bit će lakše sinu.

Križ joj nisu srušili, samo su je uplašili. Srušili su joj svijet mira i sigurnosti. Sada će češće odlaziti na groblje i paziti. Dok pokraj križa njezina Ive ne bude i njezin. S njezinim imenom.

Marijan VOGRINEC*

Na dnu neba

Na dnu neba
nagnuta iva
Na dnu neba
nečujan dah, trepet
Na dnu neba
naranča jedra
ludi sjaj
utihe, slutnja trzaja
Na dnu neba
samo nas trnci nadilaze

Eto...

eto, nekakav bezvezni papir
tako se podatno
uvlači u našu nemoć
eto, u to mokro ljetno jutro
sam sa sobom
tako beznadno sam
eto, nešto se događa ili se zbilo
eto, nismo kadri zalupiti vratima
pogledati se u oči
eto, u rasplamsalom vrtu
ćutimo saharu
ćutimo začuđene pretke
eto, tu smo, a moramo se prepoznati

* Donosimo deset pjesama iz Vogrinčeve zbirke u pripremi, naslovljene *Demoni u botaničkom vrtu*. (Ur.)

Klica

trun
zelene
oštrine
u
mutnu
predosjećaju
možda
nešto
iskrsne
možda
bljesne
ili
se
odjednom
razlista
osjećaj
snage
krši
negve

Mrlja

svi veliki teoretičari
filozofi
stručnjaci za dušu
znalci onostranoga
i
realiteta
svi ti veliki eksperti
padaju u zaludnost
smućeni
mrljom
nekim zgužvanim osjećajem
polako i tiho tonemo
kao pahulja uzaludnosti
bezlični
neprepoznatljivi za boje
tonemo

Uska forma

nitko
nikada
neće
pojmiti
zašto su
moj otac
platon
moji rođaci
u
preširokoj porodici (ne obitelji)
od praksitela do faulknera
od mlađahna sokrata do ostarjela sartrea
od pjesnika do znanstvenika
od uljudbe do gnoseologije
tako pitomo
tako blagotvorno
pružali dlan na pomirbu
a ja, neumjeren u svemu, lud posvema
pitao sam, tiho i neprimjereno:
zašto je, ljudi, sve po čemu vas znamo
samo uska forma globalna očitovanja

Razdvajanja

Jorgovani su skoro iza nas
Tužno nepozdravljen grad
gdje me više
ni klupe ne poznaju
Nisam kriv za sve one ptice
koje neće
oboriti krila
nad zracima toplog jutra
Prazan pogled
Riječ bez cilja
Uistinu
daleko smo otišli u širine
Mir drukčije tihuje
Stvari prerastaju želju
Jorgovani su skoro iza nas

Ne treba saviti koljeno
izgubiti lice među dlanovima
ni kad stih počne ubijati
trpko

Odnedavna

odnedavna
topla blizina
mirisom dozivlje
more
tako krotko
u crnilu
bezdana
odnedavna te slutim
utihom oplahnutu
odnedavna, da
nevjerojatno
baš odnedavna

Kratka forma

jurim, sasvim sluđen
ruina djetinje zapamćena grada
bljesak slike ili san
možda tek noćna mora
no, ta gradina zove u davninu
podsjeća na oca
i sve što je, najvjerojatnije, izmislio
podsjeća da je sve to
sve što smo zapamtili
ili slučajno pojmili ili
samo kratka forma
kratka forma
nečega neodgonetljiva
nečega čemu smo, blesavo i djetinje
prepustili sve svoje ushite i sva svoja potonuća
taj nepromišljeni pad
samo je – kratka forma beznačaja

Od iskona

Na ekranu konjanici
Tri reda
bijelih
oblutaka
Još jednom
ponovljena
stara
priča

Tu negdje
u
izgubljenosti
dva
reda
neodgonetljivih
zapisa

Vjerojatno će dugo
potrajati
ta
žudnja
Kob
Kost
Krutina
Veliko jezero okera
kao da tinja u besvijesti
I onda
naglo
trnuće
Dno se obnavlja
nekom
čudnom
rogobatnošću

Na kraju dana
dvojica
tragaju
za
uminućem

Park

Park
Pješčanik
Breza

Djeca iz obližnje škole

Park
Pješčanika više nema
Vene breza

Djeca iz obližnje škole

Park
Dvije zebe na grani
Tišina

Ovoga jutra
i sutra
i
dan
poslije

Jasen u Matniku

Ništa nije dobro što ostane neobjašnjeno,
niti se povijest gradi na prešućivanju.
Meša Selimović

U vrijeme dok su našu, posavsku Kanižu i Verguzovczy zvali, valjda da se razlikuje od ostalih Kaniža, Matnik je u prostranoj depresiji aluvijalne Save s izdignutim obalama davao selu osobit izgled. Pošto bi pokupio vodu okolnih bara, darivao ju je selu, ljudima. Hranio ih, napajao, prao i radovao.

Česte su poplave pobjesnjele zelenooke ljepotice u očaj bacile gladne branitelje ovog dijela *predziđa kršćanstva*. Boleštine ih desetkovale. Kužna je groznica uzimala danak u djeci. Onda je general Franjo Filipović, zapovjednik Granice, nakon katastrofalnih poplava 1871. ukrotio pustopašnu Savu, nemirne joj bokove kamenom opasao. Hrvatski je sabor 1876. usvojio projekt *Regulierung des Saveflusses – Izsužbe i natapanje Posavlja* i od ondašnjeg vijugavog potoka bogata ribom i kornjačama napravio – kanal. Matnik je unatoč svemu ostao toponim u naselju, danas i zaštitni znak, imenom koje ni najstariji ne znaju objasniti. U ljetu *dola* puna marve, u kasnu jesen poslije dosadnih, sipljivih kiša na radost gusaka i pataka pretvori se u jezero kojem ni čamaca nije nedostajalo. Zimi ledenim pokrovom zove, mami. Začas, evo djevojčice na *karikama* pa se otiskuj *ostanima* uz radosnu ciku i viku. Dječacima i momcima sad je prilika da se dokažu: tko će brže. Na obući im kosti pričvršćene remenčićima ali i špagom. U rukama im ačak ostan sa željeznim šiljkom. Snažnim zamasima ostanom o ledenu koru brodi se od obale do obale.

Svaka obala ima svoju crkvu. Lijevu grkokatoličkog obreda (nakon 1908.), posvećenu Rođenju Blažene Djevice Marije, a desnu katoličku, posvećenu Grguru Velikom, papi. No stanovi svećenika i župni uredi na istoj su strani, jedno do drugoga.

- Mi smo se sa našim komšijama Galicijanima uvijek slušali. Nije bilo nikakve zavade - odgovorili su mi domicilni Kanižani kada sam im rekao da se raspitujem o Blažanovima.

Katolički župnik vlč. g. Ivan Rogoz cijeli je svoj svećenički vijek proveo u Kaniži. On je pisao što se događalo. Došao u I. svjetskom ratu, 1917. godine. Došao i ostao, do smrti 1952. godine. Je li se što sačuvalo, ne znamo.

- Eno mu groba na našem groblju - svjedoči Manda Sudarević.

Do župnog stana kuća je obitelji Blažanović, koje su svi zvali Blažanovi. Josip i Kata rođ. Neferović s troje djece: Ivanom, Anom i Stjepanom. S njima i Josipova majka Lucija.

Oni su lica kaniške tragedije.

*

Iako *u strani*, ni Kaniža nije ostala pošteđena ratnog i poratnog velikog svjetskog klanja sredinom dvadesetog stoljeća. Možda baš i stoga što pruža utočište i skrovište u zemunicama i šumama. Sjeme komunizma pustilo je korijen naročito kod mladih, koji traže svoj identitet. Brodska je gimnazija bila utvrda boljševizma. Tamo su mladići i djevojke napijani opasnim eliksirom "jedine istine". Bez kritičkog odnosa, puni idealizma, jedni odabiru socijalne promjene nasilnim putem po uzoru na ruske revolucije. "Ideali se ne ostvaruju bez žrtava! Pravdu niko nije donesao na tanjuru!" Hrabrili su ih stijegom francuske revolucije i slali u smrt s mišlju kako drvo slobode najbolje raste kada se zalijeva krvlju svojih najboljih sinova i kćeri. Drugima je pred očima idealizirana država – majka umjesto sadašnje maćehe. "Sada! Sada se može ostvariti nedosanjani san! Država Hrvatâ! Državu nam nitko neće donijeti na tanjuru." Nije im bilo važno što je ostvarenje njihova sna natopljeno krvlju nedužnih. "Sve ima cijenu. Bit ćemo svoji na svome!"

Ali!

Izbor je bio prikloniti se komunizmu, koji se suprotstavio nadirućem fašističkom osvajanju i porobljavanju, ili stati uz one koji su se borili protiv komunizma. Bilo je to jedino rješenje kada saveznici neće da čuju plač i jauk jednog naroda u državi koju su sami stvarali.

Mnogi nisu imali vremena steći iskustvo sadržano u izreci: *Tko nije s petnaest godina komunist, taj nema srca; a tko to ostane nakon trideset, nema pameti.* U ime svojih visoko podignutih zastava ubijali su jedni druge. Izabrali su strane: koju god izabrali, na drugoj je bio brat ili sestra. Pješaci na velikoj šahovskoj ploči nestajali su i ovdje i ondje. Žrtvovani su za interese ideologija u kojima je čovjek bio Bog. Bilo da se zvao Hitler ili Staljin.

Poslije diverzije na željezničku prugu njemačka je komanda naredila hapšenje talaca, pa i u Kaniži. Jer nije bila tajna da školarci ilegalci, a među njima i sin Franje Marinića, učitelja u Zbjegu, pa Ivan Senjug Ujak iz Slobodnice, Ivica Lovinčić Rođo iz Slatinika i drugi, izvode diverzije. Kada su se nakon uzastopnih diverzija na pruzi sukobili diverzanti i pripadnici I. kozačke konjaničke divizije, uslijedila su vješanja kao odmazda i u Kaniži.

Onda su jednog dana 1943. uz još neke Kanižane partizani otjerali i Josipa Blažanovića (1903.) te ženina bratića Franju Neferovića. Razlozi se mogu samo naslućivati, ali je nepobitno da se nikada nitko od odvedenih nije vratio, pa ni javio. Komunisti su poslije rata o tome šutjeli. Jesu li se sramili, kajali, opravdavali? Komu? *Omertà*, zakon šutnje traje do danas.

Slična je sudbina snašla i Nikolu Oroza, svećenika grkokatoličkog župe u Kaniži. Njega su partizani odvukli u Varoško na Savi i ondje ga tukli, mučili, zube mu izbili. Rodbina iz Mikluševaca odvezla ga je u osječku bolnicu, ali spasa nije bilo. Drugi tvrde da je umro u osječkom istražnom zatvoru.

Rekli bismo, takva su bila vremena. Ili Anti ili Titi! Ako nisi s nama, neprijatelj si.

Najstariji Josipov sin Ivan (1927.) otišao je k onima koji su se borili i protiv onih koji su mu usmrtili oca. Nije napunio ni sedamnaestu. Prije odlaska, da osveti oca, bacio je bombu u kuću onih za koje su mu rekli da surađuju s partizanima. Poginula je starica, vjerojatno ni kriva ni dužna.

Mještanin Mijo, Mihajlo Danjo pamti da je služio s Ivom u domobranskim postrojbama po Hrvatskom zagorju. Raskrižja su ih razdvojila, da se više nikada ne vide. Za Ivanovu sudbinu saznao je dok je služio JNA u Tetovu.

Kada je rat završio, a preživjeli svjedočili o Križnom putu, nitko nije majci Kati znao odgovoriti na pitanje:

- Znate li što o mome Ivi? Je li živ? Ni dvadeset godina nema.

Sretni što su sačuvali živu glavu kada su mnogi dobivali metak u potiljak, u početku nisu bili razgovorljivi. Njihova sudbina još nije bila riješena. Samo jedna nečija riječ, nečiji uprt prst, i noć ih je mogla progutati.

Godine su izmicale.

Plug je u rukama petnaestogodišnjeg Stjepana. Već je treća godina kako je on jedina muška glava u kući. Sestri Ani devetnaesta je. Mato Mikić je svaku večer pred njihovom kućom.

Vijesti dolaze sporo. Te su ga vidjeli ovdje, te ondje. Neki vele da je pobjegao u Argentinu... Majka Kata se nada. - Ma, samo nek je živ. Di bio da bio, nek je živ!

Na selskom sastanku Narodne fronte govore da je Kanižanac Ivo Sarajčić daleko doguro. Prije negoli se i jedna riječ sa suđenja Stepincu objavi, mora proći kroz njegove ruke.

A tko je u Kaniži čitao "Borbu", "Vjesnik"...? Novine su bile statusni simbol. Kada presavijene vire iz džepa kaputa, eto važne ličnosti. Ili ako netko njima lupa po stolu. Drugovi, ovo; drugovi, ono... Nije bilo važno otkada su. Ako je k tome nekoliko pisala začkoljicom učvršćeno u džepiću, pa još ako viri aluminijski češalj! Eto junaka novog doba. Bit će kontrahaže. Začešljana kosa, cijelu noć u reštu od crne mrežice, nauljena orahovim ili čičkovim uljem, pomalo popušta. Bit će kako drug Tito kaže!

Povjerenici prilikom vršidbe bili su ljudi od povjerenja. Kod konfiscirane Rpačinove vršalice bio je povjerenik Stojan iz prijeka. Bog i batina. Ljubav prema rakiji zatvorila bi nekad jedno, a ponekad i oba oka. Tada si krišom mogao koju vreću žita odnijeti pokraj vage.

- Možda je, Kato, tvoj sin u križarima? KNOJ će nje sve pronaći. Ozna sve dozna.

Onda se početkom veljače, pred Grgurevo kriomice pojavio Ivo. Nije bio sam. Sada će uzvratiti gostoprimstvo prijatelju Sertiću iz Crnog Potoka. Nenadani snježak prikovao ih je za tavan, u kojem su si nastrli logu. Iskusnom oku susjeda, mrzovoljnog djeda nije promakla sreća na majčinu licu. Svjetlo na štaglju prvi je opazio. Primakao se bliže, kad već ne vidi da barem čuje. I čuo je.

Znao je, dobro je znao koga će njegova riječ razveseliti. Ratni pobjednici osvetit će smrt unukovu.

Vae victis! Jao pobijeđenima!

Kada se već mislilo da se Smrt umorila, da je njena kosa otupjela, da je krvlju natopila svu zemlju, rekli su joj: "Ne, nije dosta! Nema odmora."

Vijest, "Vratio se Iva Blažanov", prenio je na znanu adresu. Ni pet ni šest, nego put pod noge pa u Brod, u Zrinsku ulicu, skoro do pruge.

- Križar se vratio, druže Bosniću!

Iskusni knojevci predvođeni oficirima OZNE osvanuli su u subotu, 1. veljače u Kaniži. Sve je išlo preko Odbora. Knojevci su se rasporedili, zauzeli položaje. Metak je u cijevi! Pucaj na sve što se miče! Uči će za ručka.

- Zdravo, drugarice!

- Zdravo!

- Zar si sama.

- Snaja je sa unukom Štefom otišla u šumu. Po drva. Zdeno je. Nismo se baš ni pripravili. Sad bi trebali doći, ručak je gotov.

- Pa, puno ti kuvaš?

- Kad se loži, nek se kuva. Kupus valja podgrijan! Mesa nema, ali nije cabren.

Za kratko, ni pola sata, evo Kate i Štefe.

- Je ste li ozebli? Uđite u kuću - ljubazno će zapovjednik brodske OZNE. - Drago nam je da se Iva vratio.

- Koji Iva?

- Pa, Vaš Iva, sin tvoj. No ništa se ti ne brini. Neka se on preda narodnoj vlasti. Mlad je, ni sedamnaest nije imao. Mi nećemo tražiti. Znamo da je kod kuće. Reci mu: "Evo, drugovi došli, ništa ti neće. Sudit će ti narodna vlast. Pa će te pustiti." Mi smo ionako dok tebe nije bilo sve pregledali. Nego idi ti na tavan pa mu reci što smo ti rekli.

- Nema nikoga na tavanu. Ja imam vrtoglav i ni na skaline ne smijem, a kamol' na ljestve! - branila se majka Kata.

Scenarij je mogao biti i drugačiji, kao i dijalozi.

Uglavnom, svodi se na isto, ono što svi znaju: Kada se Bosnić s pištoljem u ruci pojavio na otvoru tavanskih vrata, odjeknuo je pucanj. Zatim tišina pa pucnjava. Mladići su skočili kroz pripravljen otvor. Metak je stigao Sertića, mladića iz Crnog Potoka, a Ivo kao da je u zemlju propao.

Takav rasplet u OZNI nisu planirali. Trebalo se požuriti. Možda se Bosniću može pomoći.

U ponedjeljak, na Blaževo 1947. dovezao je američki vojni "james" tridesetak vojnika. U punoj opremi, naoružane strojnicama i ruskim bubnjašima. Dio njih opkolio je Blažanovića kuću, a ostali su se raštrkali selom predvođeni odbornicima.

Selom je planuo glas: Idu vukovi!

Bubnjar je od rana jutra obilazio selo. - Svi pred Blažanovu kuću! Sud će suditi.

- I ti, učo, sa svom djecom, i tvoja žena!

- Pa djeca su već otišla iz škole. Marija leži već treći dan... I Kazimir ima temperaturu. Drugovi, ne mogu ostaviti bolesnu ženu. Doći ću ako budem mogao.

- Domobranski satnik, a ne može gledati jedno strijeljanje!

Župnik se izgovorio da je bolestan i da mu poziv ne dopušta prisustvovanje egzekuciji. On je voljan, dodao je, pružiti svetu popudbinu, sakramentom osnažiti osuđenika.

Klarićevi su se kolebali. Učitelj, koga je država plaćala i koji je nosio stigme, nije imao izbora. - Nek Mirkica i Maca odu pa se sakriju kod Juriste i njegove djece.

- Ja sam imala dvanaest godina - sjeća se Kata Tominović. - Gledala sam kako ih dovode pod jasin. Blijede i uplašene, prazna pogleda. Ana je od mene bila starija samo tri godine. Njezin pogled je govorio: Seko, pa šta sam ja kriva?

- Moja se mama izgovorila da me mora dojiti, pa nije prisustvovala - govori mi umirovljena učiteljica Terezija Mikić. - Poslije je od komšinica čula da je jedan od vojnika rekao: "Šteta djevojke!", na što mu je drugi osorno odgovorio: "Ako ti je šteta djevojke, stani na njeno mjesto!"

- Selski je bubnjar razglasio, a vojska potvrdila da iz svake kuće ima netko doći pred Blažanovu kuću. Da ne bi izgubili posao, jer su već suđeni, moji su poslali mene i Mirkicu (primadonu zagrebačke Opere, op. a.) - pripovijeda Maca Klarić udana Bobić, profesorica iz Osijeka. - Skupila se sila svijeta. Ja sam poznavala Anu. Pjevala je u crkvenom zboru, koji je vodila moja mama, a otac je bio orguljaš. Bila je lijepa djevojka.

Iz avlije su s puškama *na gotovs* izveli Luciju, Anu, Katu. Šepavi Štefo bio je posljednji.

-Tišina, drugovi ! Zasjeda narodni sud... Neprijatelji naše borbe za izgradnju komunizma, kao i oni koji im pomažu zaslužuju samo smrt. Smrt strijeljanjem.

Povedoše ih prema drvima što su, dva dana prije dovezena, bila na samom rubu Matnika, podalje od jasena. Stjepan stade pred sestru.

- Mirkica i ja smo krišom otišli Juristi, grkokatoličkom popu. Družile smo se s njihovo devetero djece. Čim smo ušle u dvorište, planuše pucnji. I sada ih čujem - prisjeća se Maca Klarić.

Zaštekću automati ko bijesni psi.

"Tako će, drugarice i drugovi, proći svi koji se suprotstavljaju tekovinama narodnooslobodilačke borbe i revolucije..., koji pomažu narodnim neprijateljima!"

U Matniku pod jasenom kratko su se trzala tijela Lucije, Kate, Stjepana i Ane. Nitko im se nije smio približiti. Katina sestra Mara nije prestajala zapomagati. Od žalosti je ubrzo umrla.

Je li onaj što je rekao: "Šteta djevojke" dobro nišanio? Ne znamo, kao što nam je zauvijek tajna koliko se puta sjetio mlade raspupale djevojke, koja ga je možda pogodila duboko u srce pogledom punim straha i želje za životom.

- Naši roditelji, Marija i Kazimir, učiteljevali su tada u Kaniži u nekoj vrsti izgnanstva. Mama, kojoj su bila oduzeta građanska prava, imala je izuzetan sluh - mekanim *kanjiškim* dijalektom spominje se svog doživljaja književnik Kazimir Klarić. - Meni je bilo nešto više od šest godina i sjećam se teških batina. S vršnjakom Imrom Topalovićem sutradan, kada su već odvezli mrtve, išao sam kupiti sjajne čaure. Bila je bljuzgavica. Neke su bile i krvave jer je na njih kapala krv dok su Blažanove tovarili u kola. Otac se izbezumio: "Nosi to iz kuće, nosi! Zar da me i to sjeća. Nije mi dosta što mi rafali štekću u glavi." Sav se njegov čemer razlio mojim debelim mesom.

Što još znamo?

- Narodni je odbor zapovjedio mome stricu Marku Gošćaku da mrtvace natovari na kola i odveze. Čekala ga je poveća raka. Nisu dopustili da se pokopaju u tabutu, ni da svećenik posveti grob. Stric Marko ih je samo prekrio neperkom da im zemlja ne ulazi u širom otvorena usta. Njihove se oči nisu dale zaklopiti. Meni je tada bilo nepunih osam godina - divani Manda udana Sudarević. - Kao sad se sjećam kada je stric rekao:

- Anino je truplo bilo još toplo, krv je iz nje kapala po snijegu. I ruke su mi bile krvave. Da joj je pružena pomoć, možda bi preživila.

Grob onkraj groblja ipak su krišom, noću, okapale nepoznate ruke. Iako u strahu jer je javno branjeno, netko bi pred Sve svete upalio svijeću i poravnao trag. Sutradan su izdaleka gledajući grob pobožne starice šaptale molitve.

Kao što gavrani na visoku stablu stoje i motre, tako su neki članovi partije pratili svaki pokret i javljali svaku riječ, zarađujući kruh svagdašnji. Tko je bio na polnoćki? Tko čestita Božić ? Tko je što rekao, zapjevao? Za sudjelovanje u organizaciji pogreba svećenika Rogoza – istraga, za pjesmu "Ustaše se curice u zoru da zaliju cvijeće na prozoru" godina dana, zbog "Vile Velebita"..., zbog bana Jelačića...

Ručno su "obrađivani" oni koji nisu htjeli u zadrugu. Naganjači su meli tavane i tražili skrivene zalihe.

Bez križa i bez imena, zajedno s tisućama i tisućama drugih, u travi zaborava koja obrasta sjećanja sud čekaju, Božji sud, jer ljudi su već presudili

Lucija Blažanović, rođ. 1888.
Kata Blažanović, rođ. Neferović 1908.
Ana Blažanović, rođ. 1928.
Stjepan Blažanović, rođ. 1932.

Ubijeni od vojske na Blaževo 1947.
U Kaniži, na Matniku pod jasenom.

Pridodamo li im imena oca Josipa rođ. 1908. i sina mu Ivana rođ. 1927., zatvorit ćemo stranicu jednog roda.

Iako im se za grob ne zna, zna se da su umrli "u prisustvu narodnih vlasti"!

- Da, ja sam jedan od najstarijih u Kaniži - primajući me u svoj dom u Ulici Franje Muzeke, partizanskoga kaniškog prvoborca, kazao mi je, od ulaznih do kućnih vrata, Stjepan Kecko. - Slabo ću vam moći pomoći, jer se u vrijeme te sramote nisam nalazio u Kaniži. Nas domobrane je poslije ispovijedi, a nakon završene obuke 1943. godine kapetan Levar predao partizanima. Poslije rata sam bio u Bačkoj. Poznavao sam tu čestitu familiju. Eto, zatrli su, bez razloga, cijelu obitelj.

Tako je ostao pust Blažanov grunt. Narodna je vlast u kući otvorila najprije GRANAP, a poslije birtiju. Neki su radije pili stupljansko vino i oriovačku rakiju kod tete Vere.

Nije bitno tko je posjekao jasen u Matniku, već zašto. Da ne svjedoči?

Pjesmu *U livadi pod jasenom voda izvire!?* nisu mogli zatrti, ali je mlađi slabo znaju. Hoće li je od zaborava sačuvati Katarina Sudarević, studentica pedagoške akademije?

- Zavičaj je jedan i jedini. On je u srcu sa svim lozama i korijenima. Neka cvate u nama mladima, da ne zaboravimo!

- Noćas sam sanjala čudan san - govori baka Ana Smolčić snaji. - Ja u bjelini rašireni' ruku letim Matnikom između ovaca. Iz *futa u široko* ispale mi šnekle pa se fute rasule. Topli mi vjetrić miluje obraze, vrat... Obazirem se, za mnom je Iva Blažanov u bijeloj rubini i svilenom frosluku. Usporila bih da me ufati, a on stao i, vidim, upast će..., eno, sapleo se i pada...

Mnogi se sjećaju kad su svatovi Mate Mikića prolazili uz jasen. Kako je mladoženja zapjevao kroz suze: "Crna zemljo, gazio te ne bi, kad se sjetim ko leži u tebi!"

Kad zvona s kaniških tornjeva pozovu na misu, crne će se rijeke sliti u crkve.

"Gospodine, Isuse Kriste, smiluj se nama grješnicima!" "Gospodi pomiluj!"

Četiri drače za četiri života, četiri trnovita drveta rastu danas na mjestu nekadašnjeg jasena. Jesu li samonikle? Jesu li iznikle iz krvi nedužnih? Ili ih je netko posadio umjesto spomen-ploče?

Kada u svibnju procvatu i zamirišu bijeli grozdovi akacije, hoće li pčele u sakupljenom medu sačuvati sjećanje na nedužne žrtve?

- Župnik mi je pokazao "Spomenicu župe Kaniža", pa sam upoznat s tragedijom obitelji Blažanović - govori mi dr. Stjepan Stipa Čeović, liječnik u ovom dijelu Posavlja. - Dok sam u prirodi, među raslinstvom u okolnim poljima tražio agens nefropatije, seljaci su mi pokazivali pustopoljine zarasle u šikaru: "To je Blažanovo!" Nitko se nije polakomio za zemljom, već ju je ostavio da svjedoči.

Možda će netko iz mladice izrasle sada na ničijoj zemlji napraviti sviralu. Hoće li sjetna melodija podići srca i ruke?

Bujan grm divlje ruže šipkom mami sjenicu.

Marusja, šesto od devetero djece grkokatoličkog svećenika Mihajla Juriste, dobro se sjeća bestijalnog zločina:

"Bili smo u sobi do dvorišta kada je ušla maja kršeći ruke: 'Ubili su ih, ubili su...' A ja sam susjedu Anu išla gledati kako veze, kako sprema miraz, kako se veseli! Zar su i nju, moju Anu ubili? Zašto nju? Cijelu su noć psi zavijali. Mrak i strah. Moji su roditelji imali iskustvo političkog progona. Otac, Mihajlo Jurista, kao mlad svećenik u Dubravi Staroj u kotaru Prnjavor procesuiran je dvije godine jer se suprotstavljao "misionarenju" izvjesnog Hristova V. Mojsijenka, rusko-pravoslavnog izbjeglice i agitatora. Laž nije mogla pobijediti, pa je oslobođen.

Vijesti o velikoj gladi, koja je kulminirala 1933., uzrokovanoj prisilnom sovjetskom kolektivizacijom u Ukrajini, znanom kao holodomor (gladomor), s više od sedam milijuna umrlih od gladi u europskoj žitnici, bile su prethodnica režimu koji je nastao na sličnim obrascima i kod nas. Spomendan toga genocida nad Ukrajincima potajno se obilježavao svakog 23. studenoga. Zbog primanja inozemnih novina i zbog izmišljenih inkriminacija moj je otac osuđen zajedno s grkokatoličkim svećenicima Gregorom Biljakom, Feliksom Bilenkijem i rođakom Petrom Šlapekom. Od ukupno osamnaest godina robije njemu pripadale tri.

U Kaniži, mjestu mog sretnog djetinjstva, nema traga bezdušnom umorstvu. Zar će sa svjedocima nestati i istina o Blaževu 1947. godine? Trebalo bi im barem grob urediti! Kada sam bila u Kaniži, prije nekoliko godina, na groblju je bio samo humak bez znaka, bez križa, obrastao travom. Preostaju mi samo suze i molitva. Molim ukrajinski brevijar za hrvatsku braću."

Misao

Život je borba.
Buke i tišine.
Zbora ljudskih opačina
I tišine onih koji kroje granice realnosti.
Prihvati borbu i uhvati Misao.
Prkosa planinu: nit što veže sanjare i boeme.
Uhvati Misao,
Poniženih i prezrenih,
Čija prezrenost Života nosi luč.
Uhvati Misao,
Neugaslo ognjište,
Neuništivosti Bedem.
Uhvati Misao,
I ne boj se smrti,
Niti poruge i smijeha izdajničkog kora.
Dok Misao tinja bit će i Života.

Prezreni

Pritisnut težinom Spoznaje
Putovima u Neznanje zaraslima korača
Spotiče se i pada, pa nanovo ustaje
Poput Nazarečanina na Golgotu
Križ odbačenosti vrhu planine primiče

Prijezir gomile i krik (onaj Munchov)
Uz Sizifa jedini su mu suputnici
Sve do smrti koja Život jest

Šutnja

Progovori:
Riječju podigni spomenik
Vlastitom bivovanju.
Ostavi trag na putu
Kojim prolažahu snovi milijuna.
Krikom pomuti
Vampirsku idilu:
Pljuni u lice tamničara duha.
Šutnja je izdaja
Nedostojna misterija čovjeka.

Marco BARONE[1]

Visco – zaboravljeni koncentracijski logor

U Viscu, nedaleko od Udina, još uvijek postoji netaknut koncentracijski logor iz doba fašističkoga režima u Italiji. Na temelju povijesnih svjedočenja proizlazi da je u njemu bilo zatočeno između tri i četiri tisuće ljudi, zarobljenih i uz pomoć bacača plamena. Zatočeno je i stodvadesetero djece, kao i brojne žene.

Nečovječno djelovanje toga logora traje od 1941. do 1943. godine, a u njemu su bili zatvoreni pretežito Slovenci i Hrvati. Površina terena, koji obuhvaća i nekadašnju vojarnu Borgo Piave, ogromna je i iznosi oko 130 000 četvornih metara. No sve do danas to je mjesto zaboravljeno, napušteno.

Najviše me iznenadila, snažnija od nemira koji je preplavio sva moja čuvstva, činjenica da nigdje nisam vidio nikakvu ploču, nikakav znak. Ništa. Tišina i napuštenost.

O budućnosti toga mjesta mnogo se raspravljalo, pa se predlagalo da ondje budu radionice za izradu namještaja, trgovački lanac ili muzej. Ministarstvo kulture prepoznalo je povijesnu i kulturnu vrijednost nekadašnje vojarne koja je obuhvaćala tamnicu neljudskosti. Međutim do danas ona ustraje u stanju potpune napuštenosti, uz brojna parlamentarna objašnjenja ili prosvjede odborâ, udruga, građana.

Zamjećujemo dugu, beskrajnu ogradu, bodljikavu žicu načetu hrđom, tornjiće stražarskih mjesta, ruševne zidove, razbijene prozore, a nadasve zatvorenost, nepristupačnost. Zbiljsko sjećanje, sjećanje koje se proživljava fizičkim prolaskom mjestom, konkretnim prostorom, može uvelike uznemiriti. Možda baš zbog toga Italija još uvijek uskraćuje tomu mjestu pravu težinu koju ono treba imati, jer potpuno priznati neljudskost koja je karakterizirala talijanske fašiste nešto je što treba izbjegavati. Na Italiju trebaju podsjećati njezini spomenici, umjetnost, a ne bestijalnosti što ih je počinila.

Prepustiti to mjesto srozavanju, nebrizi, zaboravu znači biti podupiratelj negacionizma, poricati da je i Italija bila prokleto neljudska. Koncentracijski logori ne smiju se povezivati s Italijom.

1 Ovaj tekst proslijedio nam je da objavimo prijevod Gianluca Paciucci, s jednom jedinom molbom: da ne izostane autorovo ime. (Ur.)

Međutim pomaknimo se nekoliko kilometara pa ćemo susresti novi, moderan koncentracijski logor. Regularan. Legaliziran. Normalan.

Ima ih koji govore da je naš ustav najljepši na svijetu. Ali u skladu je s našim ustavom i Centar za utvrđivanje identiteta i izgon[2] u Gradiški na Soči[3]! Kakva je razlika između koncentracijskog logora u Viscu i centra u Gradiški?

Etički i ljudski – razlike nema.

S talijanskoga preveo **Tvrtko Klarić**

2 Tal. "centro di identificazione ed espulsione". (Prev.)
3 Gradisca d'Isonzo. (Prev.)

Užareno nebo

Sitne sjemenke
Na bojištima
Mokre ulice

Izgovaram molitve
Pučina u mojim očima
Čovjek gori
U zraku, vodi i vatri

Neugasiva žeđ

Izrovana zemlja

Osjećam gorčinu u ustima
Izrovana zemlja
Širi se vatra smrekovine

Pljusak kiše
Negdje u blizini
Dim na izdahu

Sunce u listopadu

Na tjemenu čovjeka

na tjemenu čovjeka
jedno gnijezdo
sagrađeno
bore na čelu
crte
iskidana kosa
sijeda
bez imena
bez tjemena
čovjek
na svoj prag
sjeda

Bitke tijela i uma

dvije čaše
napunjene do vrha

u tišini
ispijanje
bijele oči
izmučena tijela

bespoštedna borba
miris alkohola
odmor

bitke
lomovi
tijela i uma
smiješak
požude

Mirisi i okusi zagrebačke Marije
(*270 godina od smrti franjevca kapucina Štefana Zagrepca, Zagreb, 1669. – Zagreb, 1742.*)

Zagreb je Marijin grad. Nije Marijin grad samo zbog toga što je zaštitnica grada Zagreba Majka Božja od Kamenitih vrata, pa je Njezin blagdan – 31. svibnja – ujedno i Dan grada Zagreba, nego i zato što je Marija prosula svoje crkve i svetišta po Zagrebu kao zrnca iz svoje krunice. Tako u Zagrebu, osim Majke Božje Kamenite, blistaju Marijine crkve, od kojih je prva Katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije i svetih Stjepana i Ladislava, a zatim slijede: crkva sv. Marije na Dolcu ili crkva Pohoda Blažene Djevice Marije, crkva Majke Božje Lurdske u Vrbanićevoj ulici (krâj Zvonimirove), crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Stenjevcu – Gospa Stenjevačka, crkva Bezgrešnog Srca Marijina na Jordanovcu, crkva Majke Božje Sljemenske Kraljice Hrvata, crkva Rođenja Blažene Marije u Granešini, crkva Blažene Djevice Marije Kraljice mira u Granešinskim Novakima, crkva Marije Pomoćnice u Knežiji, crkva Kraljice svete krunice u Borongaju, crkva Bezgrešnog začeća Blažene Djevice Marije u Malešnici – Oranice, crkva Blažene Djevice Marije u Remetincu – Blatu, crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Resniku, crkva Blažene Djevice Marije Majke Crkve u Trnovčici, crkva Blagovijesti – Navještenja Gospodinova – u Vrbanima, crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Šancima – Savica, crkva Blažene Djevice Marije Žalosne u Španskom, crkva Pohoda Blažene Djevice Marije u Čučerju – Majka Božja Čučerska – i crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije u Remetama – Majka Božja Remetska. Zaista dojmljivo! I nisam siguran jesam li sve nabrojio, sigurno ima još kapela.

Mnogobrojne zagrebačke Marijine crkve svjedoče o ljubavi Zagrepčana prema Mariji, svjedoče o vjerničkoj ljubavi umjetnički uresi u marijanskim crkvama, slike i kipovi, o ljubavi prema Mariji svjedoče hodočašća Marijinim crkvama i ploče u Kamenitim vratima sa zahvalama za uslišane molitve. Marija je naša Majka, Marija nije naša pomoćnica jer bi joj bio posao da bude čovjeku pomoćnica, nego je naša jedina pomoćnica zato što nas voli kao naša Majka. Protkala je svojom ljubavlju Zagreb, u kojemu ima mnogo grijeha, ali još uvijek ima i onih koji se kaju za svoje grijehe.

Marija nas uči poniznosti, uči nas kako sebe dati Bogu, uči nas kako svoje nevolje i rane predati Bogu. Nadasve, Marija je učiteljica ljubavi, jedine i prave, ljubavi koja je beskrajno strpljiva i ustrajna, trpeljiva i ponizna, ljubavi koja najveću radost nalazi u veselju bližnjeg, u zdravlju bližnjeg, u ostvarenim talentima svakog čovjeka, u vjeri čovjekovoj, u pomaganju čovjeku da se spasi od nevolja, u davanju sebe bližnjemu. Idemo u crkvu izdani, poniženi, ismijani i popljuvani, znajući da nas u crkvi čekaju Isus i Njegova majka Marija, naša Majka, tješiteljica naša, čeka nas Ona koja voli svoju djecu, koja smo Joj darovana po Isusu na križu.

Zaista, pišu se danas mnoge knjige o Mariji, ali ne pitam se koje su teološke istine o Mariji, već se divim Njezinoj ljubavi prema malom čovjeku; o Marijinoj ljubavi prema nama, svoj grješnoj djeci, valja pjevati, valja pjevati o Marijinim pohodima svojoj djeci, osobito u najtežim iskušenjima. Koje su boje Marijine ljubavi prema nama, koje su slike te ljubavi, koji su mirisi Njezine ljubavi?

Pregledavajući knjige onih pisaca koji su pisali o Mariji, naišao sam na jednog zagrebačkog pisca, umjetnika i u izgovorenoj i u pisanoj riječi, propovjednika Štefana Zagrepca, franjevca kapucina, kojemu je pravo ime bilo Matija Marković. Rođeni Zagrepčanin, redovnički život proveo je u kapucinskom samostanu na zagrebačkom Gornjem gradu. Danas nema kapucinskog samostana na Gornjem gradu, jedino Kapucinske stube svojim nazivom podsjećaju da je nekada postojao, blizu mjesta gdje stube izlaze u Ulicu Antuna Gustava Matoša. Kapucinski samostan i crkva sv. Marije nalazili su se na Griču, ondje gdje su sada Vranjicanijeva poljana i Hrvatski hidrometeorološki zavod, na mjestu odakle se danas najbolje vidi Donji grad, a nekada, prije više stotina godina, nizina ispod Gradeca, s livadama ispresijecanima mnogim zagrebačkim potocima. S Griča, s najljepšeg zagrebačkog vidikovca, strmo se spušta brijeg, a na gričkoj strmini bili su posađeni vinogradi. Između Gradeca na brijegu i savske doline ispod njega bili su vinogradi, tako da je Zagreb grad izrastao na vinogradskoj gorici. Na južnoj strani Gradeca, na Griču, do najljepših položaja za vinograde, bio je u prvoj polovici 17. stoljeća izgrađen kapucinski samostan. U njemu je veći dio života proboravio franjevac kapucin Štefan Zagrebec. Zagrebec je bio vrstan propovjednik, svoje propovijedi objavio je u čak pet knjiga pod naslovom *Hrana duhovna ovčic kerščanskeh** (Zagreb, 1715.; Klagenfurt, 1718.; Zagreb, 1723.; Zagreb, 1727.; Zagreb, 1734.). Pogolemo je to djelo, uz četverosveščanu *Cvet sveteh*

* Svi tekstovi iz starih kajkavskih knjiga za ovu su prigodu transkribirani.

pavlina Hilariona Gašparotija najopsežnije djelo stare kajkavske knjige – ima blizu 3000 stranica! Zagrebec je bio oštar propovjednik koji nije birao izraze kada je trebao orisati pojedine grijehe, ali zadržat ćemo se ipak na jednoj propovijedi kojom je pokazao svu svoju ljubav prema Majci Božjoj, i svoju ljubav prema zagrebačkim, gričkim vinogradima. Propovijed je objavljena u trećoj knjizi Zagrepčevih propovijedi, 1723. godine, unutar dijela knjige naslovljenog *Razgovori duhovni k časti i hvali B. D. Marie*. Nosi naslov *Razgovor IV. na den Bratovčine sv. škapulara B. D. Marie* te podnaslov *Ja kakti ters rodila sem vugodnost duhe*. Štefan Zagrebec s razlogom je upravo 1723. objavio propovijed posvećenu bratovštinama sv. škapulara Blažene Djevice Marije. Naime 1723. u Zagrebu je objavljen priručnik za ispovjednike bratovština sv. škapulara i sv. krunice *Manuale confessariorum iliti Ručna knjižica spovednikov navlastito bratinskeh ocev Marianske i serafinske Bratovštine svetoga Škapulara, i svete Kordice*. Pri kraju te dragocjene knjige dozvola je za osnivanje bratovština sv. škapulara u sjevernim hrvatskim krajevima, a brigu o bratovštinama sv. škapulara (kao i sv. krunice) trebaju voditi franjevci Provincije sv. Ladislava, jer u to doba nije još bilo karmelićana u Hrvatskoj. Dozvolu je potpisao fr. Carolus, general Karmelićanskog reda, 23. svibnja 1723. U toj *Ručnoj knjižici spovednikov* objašnjen je nastanak sv. škapulara: Mati Božja Marija kazala je svetomu Šimunu Stocku, dajući mu škapular (posebni dio kratke gornje odjeće, bez rukava, otvoren s obje strane), kao znak pripadanja Njoj i Njezinoj osobitoj zaštiti: "Vzemi mnogo ljubljeni moj sin ov reda tvojega škapular, znamenje bratovštine moje, tebi, i vse karmelitam osebujni privilegium, i milošću: vu kojoj gdogod vumre, on vekivečnoga terpel nebu ognja." U stoljećima kada je smrt bila blizu, a život težak ljudi su mislili na smrt i na vječni život.

U podnaslovu Zagrepčeve propovijedi Marija kaže da je kao trs rodila *vugodnost duhe*. U Belostenčevu rječniku *Gazophylacium* (Zagreb, 1740.) stoji da riječ *duha* označava miris, a riječ *vugodnost* označena je latinskom riječju *oblecto*. Marija je rodila Isusa, i bez Isusa ne pružaju nam mirisi užitak, jedino po Isusu mirisi nas razveseljuju, jedino po Mariji i Isusu miriše ovaj svijet i jedino po Mariji hrana ima okusa, teka (*žmaha*); bez Marije i Njena Sina Isusa nema ovaj svijet ni mirisa ni okusa niti u njemu nalazimo istinske radosti, bez Marije nema nam volje za životom, bez Marije nema Onoga koji nas razveseljuje. Marijin sin Isus donosi čovjeku mir u dušu, i jedino u društvu Marije i Isusa uživamo u hrani. A da bismo se zbližili s Marijom i Njenim Sinom Isusom, ulazimo u bratovštine sv. škapulara.

Citirat ću onaj dio Zagrepčeve propovijedi koji Blaženu Djevicu Mariju prikazuje kao trs na gori Karmelu. U početnom dijelu marijanske propovijedi o bratovštinama sv. škapulara Zagrebec opisuje slike koje je vidio u svome duhu, a druga je ova: "Na drugu stran činilo mi se je da vidim na jednom brežanjku jeden lep zelen ters naslonjen na jedno drevo, koji svoje rozgve je podigal tja do nebeske visine, i mladice po vsem svetu raširival; na spodobu onoga prevelikoga dreva, koje je sv. Daniel prorok videl, da se je z verhuncem dotikalo neba, sversje pak imelo je raširenо po vsem svetu, i kakti goder ono Danielovo drevo imelo je lepo zeleno listje, i sad obilen je rodilo, tak i moj ters imel je prelepo listje, i rodil je sad obilen žmahen, i vugodno dišeči."

Zatim kapucin Zagrebec citira razne autore koji opisuju Mariju kao trs, prekrasan trs. Potom detaljno opisuje ljepotu Marije kao ljepotu rodnog trsa, čije su mladice mnoge bratovštine sv. škapulara po cijelomu svijetu: "(...) MARIA Dev. je pravi ters, koja svojum oblastjum, i jakostjum dotiče se ne samo Nebes, nego istoga Božanstva, koja svoje mladice bratovštinu to je to sv. škapulara raširjava po vsem širokom svetu, davajuč van i rodeći sad nezgovorne žmahe, i najpovolneše duhe vsakojačkeh čud, gracijih, i milošč telovneh i duševneh, tak da ona sama more od sebe one Duha sv. reči *Ego quasi vitis fructificavi suavitatem odoris*. Ja kakti ters rodila sem povoljnost duhe. Od ovoga ada Božanskoga tersa, škapularske naimre B. D. MARIE, sada i duhe njegove bude kratko moje govorenje, prosim za posluh. (...)

MARIA je ters grozdja roden, jako cvetuč, neoskrunjen, nepoteptan, i čist. Znano je pak dobro da ters izhaja iz rozgve, ar kada težak jednu rozgvu vu jamu postavi, i zakopa, ova počne puščati iz sebe mladice, koje na širinu, i visinu rastu, tak da ona suha terta ne more se več rozgvum imenuvati, nego jednem tersom, pače jednum materijum tulikeh mladic, kakti tulikeh sinov, i kćerih, kuliko listja na oneh mladicah se nahađa. Ters mora biti posajen naproti suncu, ili kade sunce najbolje topi, ar čim bolje sunce vu tersje seje, i greje, tem berže, i slajše grozdje rodi. Zna se pak da čim koja stvar je bliže sunca, tem veću toplinu od njega prijmlje, bliže je pak sunca, čim više proti suncu stoji; i zbog toga zroka tersi zasađuju se po bregeh, i po goricah, da tem veću toplinu dobivaju od sunca, i tako tem berže, obilnejše, i slajše grozdje rode.

Vezda hodmo k našemu nebeskomu tersu MARIE Dev. koju hoćemo najti posajenu od Oca Boga nebeskoga zverhu gore Karmela, kod ona sama svedoči od sebe. *Ego quasi vitis fructificavi*. Ja sem kakti ters rodila. *Pa-*

ter meus Agricola est. Otec moj je težak, pod kojum gorum Karmelom buduć stari Nazaret, vu kojem Nazaretu po prošnje svojeh stareh roditelov sv. Joakima i Ane drugač neplodneh, bila je prieta, ar veli sv. Epifanius biskup. *Joachim siquidem precabatur in monte, et Anna in horto suo*. Da naimre. Ana je molila na vertu za plodnost, a Joakim pak sv. na gore Karmelu, kade ova dva Bogabojeća i isprosili jesu milošču, dobiju si kćer Blaženu među ženami, koja bolje je zalevana bila z miloščum Duha sv. neg z mlekom matere svoje Ane: na one gore Karmelu počela je MARIA puščati iz sebe korenje svetosti, počela je zverhu, i okol sebe ploditi mladice pune listja, roditi grozdeke vu cvetu lepo dišeče, žmahne vu sadu. Ters mora se z kolcem podpreti, ali na koje drevo nasloniti. Tak i ov nebeski ters MARIA Dev. naslonjena je bila na ono previsoko drevo Božanske Persone. *Innixa supra dilectum suum*. Onde je počela tako živeti, da je svojum svetostjum dosegla tja do tronuša Božanskeh Person. *Meritorum verticem usque ad solium D Eltatis erexit*. Vrednostih verhunec tja do tronuša Božanskoga je podignula, i na one gore Karmelu rastopljena od gorkoće sunca pravice Kristuša Jezuša počela je na vse kraje sveta raširivati svoje mladice, to je to bratovštine sv. škapulara, zmeđ kojeh jedna dosegla je i vu ov naš N. plemeniti varaš, okinčena vsakojačkem listjem zelenem, velikem, menšem, i pomenšem, to je to vsake versti, i stališa personami, staremi i mlademi, ubogemi i bogatemi, muškoga i ženskoga, sveckoga i redovnoga stana ljudmi zapisanemi vu ove sv. bratovštine.

Ali ne samo listje, nego i sad sladek i žmahen, pun ugodne duhe, van iz sebe daje naš preodičeni ters MARIA po kojem sadu nikajse bolje razumeti nemore, kak ona tulika rimska proščenja, tulike pomoći i obrambe MARIE Dev. vu vseh teškočah, i nevoljah, vu vseh telovneh, i duševneh pogibeljah. Oh! presrečno listje bratja i sestre ove mladice bratovštine škapularske iz tak blaženoga tersa MARIE Dev. izhađajuće. Oh! preštimani Vinograd, Gora Carmelus! (...) [Zagrebec nabraja razne poznate planine, gore]

Ali vse ove, i ovem spodobne gore mogu se, i moraju pokloniti, i poniziti pred odičenom gorum Karmelom pokehdob da zverhu ove gore Karmela sam G. Bog je si prebivališče odebral. *Et possessio eju sin Carmelo* veli Sv. Pismo. Na ove gore Karmelu je stanuval Sv. Elias prorok, i začetnik ove sv. bratovštine, z vnogemi drugemi sv. otci, i puščeniki, kod piše vučeni Tritemiuš. (...) Gora Karmel od vremena Eliasa i Eliseusa prorokov, tja do prihoda Gosponovoga, svetemi, i pravičnemi vsigdar se je svetila puščenikmi G. Bogu pobožno služečemi. Gora Karmel je on

preslavni, i preodičeni, vsake časti, i preštimanja uređen vinograd, kojega vinograda ters je MARIA preod. Devica. *Cujus Vinea ipsa B. Virgo est vitis, qua de seipsa testatur, ego quasi vitis fructificavi.* Reči su zgora rečnoga Tritemiuša, kojega vinograda ista B. Devica, je ters, koja sama od sebe svedoči, ja kakti ters jesem obrodila.

Hodmo ada z očimi razuma našega razgledat lepotu duhu, i žmahu listja i sada, ovoga nebeskoga tersa našega, koju on po vsem kerščanstvu razleva. *Ad florum jucunditatem animos inclinemus, et videamus quemodo floruerit vitis nostra?* Poziva nas sv. Bernard opat, i ako o N.N. želite znati kak ov nas denešni blaženi ters cvete? posluhnete rečnoga sv. Bernarda, on vam ovak poveda. *Floruit enim, et tanto uberius cateris, quanto ipsa melior omnibus, cujus magnificentia elevata est super colos.* Cvel je i tem obilneje, čim je bolši od vseh drugeh, kojega veličanstvo je podignjeno zverhu nebes, koju istinu za bolje spoznati, hodmo na praktiku, i pogleimo u knjige."

Štefan Zagrebec sjedio je u vrtu kapucinskog samostana na Griču i na rujanskom suncu uživao u mirisima zreloga grožđa u gričkim vinogradima. Držao je u ruci treću knjigu svojih propovijedi, koju je ove, 1723., dao tiskati u zagrebačkoj tiskari Joannisa Bartolomeja Pallasa. Iako je naučio u redovničkom životu teškoće mirno primati, još uvijek nije uspio bez ljutnje primjećivati tiskarske pogreške u svojim knjigama. Ipak, Pallas je bolji tiskar od onoga Heywela, hvala Bogu! Važne su mu bile knjige koje je pisao i objavljivao, osjećao je kao da su tim knjigama zapisane Božje riječi, a ne njegove. Pisao je tako mnogo jer je u pisanju osjećao snažnu Božju prisutnost, drugačiju nego u Svetoj Misi, drugačiju od Božje prisutnosti u molitvi. Uostalom, propovijedi su bile u stvari molitve, molitve za obraćenje, za odbacivanje grijeha, grijeha koji od čovjeka čine živinu, svinju i divljeg psa. Ničega se nije bojao, osim jednoga: da jednoga dana više neće moći pisati. Što ako oslijepi? A mogao bi jer pisanje tako troši oči!

Volio je propovijedati i pisati o Blaženoj Djevici Mariji, volio je propovijedati o poniznosti kao najvećoj ljepoti na svijetu. A čovjek ne može biti ponizan ako misli da Boga nema, ili ako misli da Bog povremeno posjećuje svijet koji je stvorio, ako misli da će sudnji dan biti jednom u dalekoj budućnosti. Svaki je dan sudnji dan, svakoga dana možemo izgubiti sve što je od ovoga svijeta: ugled, čast, posao, obitelj, kuću... Jedino Boga nećemo izgubiti, On je uvijek ovdje, Isus i Majka Božja. Samo tako možemo se istinski moliti Bogu, samo sa sviješću da sve gubimo što

je od ovoga svijeta, jedino Boga ne. Gubimo svakoga dana materijalno, samo Bog ostaje. Jedino je to istina.

Zagrebec sjedio je u samostanskom vrtu na gori Karmelu, opijan mirisima Blažene Djevice Marije i Njena Sina Isusa, koji su bosonogi hodali kroz trsje karmelsko. Gdje je naše srce koje traži Boga, ondje je Karmel! Iz Marijina srca, poniznog i poslušnog Bogu, tisuće grozdova, tisuće bratovština spuštalo se niza strmine gore Karmela prema nizini, prema neobrađenim poljima, prema zapuštenim i izgubljenim srcima. Redovnik je bio neizmjerno radostan jer su se mirisi rujna u vinogradu s gore Karmela širili riječnim nizinama i nepoznatim gorama do najudaljenijih mjesta na svijetu. Jednoga dana neće više biti kapucinskog samostana na zagrebačkoj gori Karmelu, neće biti ni trsja na padinama karmelskim, ali Karmela u ljudskim srcima uvijek će biti.

Sjedi kapucin Zagrebec u vrtu kapucinskog samostana na Griču. Sada je starac i gotovo slijep. Iza njega je svih pet knjiga *Hrane duhovne ovčic kerščanskeh*. Već dugo nije ništa pisao jer ne vidi. Ne vidi pisati, ali ima viđenja, koja mu Bog daje. Danas je imao neobično viđenje o budućnosti: vidio je Grič na kojemu nije bilo vinograda, nije bilo rujanskih mirisa zreloga grožđa. Nema ni kapucinskog samostana. To mu nije bilo čudno jer je znao da će sve od ovoga svijeta proći. Čudno mu je bilo to što će oni koji budu proučavali njegove knjige tvrditi da je upotrebljavao pretjerane izraze, pogotovo za grijehe i za grješnike. Neki su se tim izrazima smijali. Smijali su se zato što su pripadali civilizaciji koja ne vjeruje u Božju milost, Božju milost koja oprašta onim grješnicima koji se kaju za svoje grijehe, pripadali su civilizaciji koja ne vjeruje ni u zagovor Majke Božje kod Isusa. U duhu je vidio buduću civilizaciju koja će se protiviti Božjoj milosti, civilizaciju koja će se protiviti kršćanstvu te zabranjivati da se grijesi nazivaju pravim imenom, koja će grijehe negirati ili ih nazivati blažim izrazima. Budući svijet koji mu je Bog pokazao vrlo je okrutan svijet, bez milosti za bližnjega jer je to svijet iz kojega su ljudi izbacili Boga. Ljudi koji budu živjeli u takvoj civilizaciji neće se diviti Bogu i Majci Božjoj, premda će pisati dubokoumne teološke rasprave o Bogu. Bogu se neće diviti jer Ga neće voljeti. A neće voljeti Boga jer neće voljeti bližnjega, neće ga voljeti jer će se klanjati samo svjetovnoj moći: političkoj, novčarskoj, intelektualnoj i vojnoj.

Glava staroga kapucina klone. Nagluh i gotovo slijep, ipak je još osjećao miris grožđa u gričkim vinogradima. Miris Marijine ljepote, miris Marijine milosti preplavio ga je dok je molio šapćući:

Gospone smiluj se.
Kristuš smiluj se.
Gospone smiluj se.
Kristuš posluhni nas.
Kristuš vusliši nas.
Otec Bog nebeski
Smiluj nam se
Sin Bog odkupitel sveta
Smiluj nam se.
Sveto Trojstvo jeden Bog
Smiluj nam se.
Sveta MARIA,
Sveta Bogorodica,
Sveta Devic devica,
Mati Kristuševa,
Mati Božje milosti,
Mati najlepša,
Mati najčisteša,
Mati nevražena,
Mati nevtepena,
Mati ljubljena,
Mati čudna,
Mati stvoritela,
Mati zveličitela,
Devica kruto čedna,
Devica poštenja vredna,
Devica hvale dostojna,
Devica zmožna,
Devica miloserdna,
Devica verna,
Zercalo pravice,
Stol mudrosti,
Zrok naše radosti,
Posuda duhovna,
Posuda poštuvana,
Posuda veliko pobožna,
Roža skrovna,
Turen Davidov,

Turen z-kosti elephantove,
Hiža zlata,
Škrinja mira Božjega,
Vrata nebeska,
Zvezda juterna,
Zdravje betežneh,
Obramba grešneh,
Obradošća nevolneh,
Pomoć ljudih kerščeneh,
Kralica Angelska,
Kralica Patriarka,
Kralica Proročanska,
Kralica Apostolska,
Kralica Mučenikov,
Kralica Confessorska,
Kralica Divojačka,
Kralica vseh Svecev,
Kralica svetoga Čisla,
Agnec Božji, ki odnašaš grehe sveta,
oprosti nam Gospone.
Agnec Božji, ki odnašaš grehe sveta,
vusliši nas Gospone.
Agnec Božji, ki odnašaš grehe sveta,
smiluj nam se Gospone.
Kristuš posluhni nas.
Kristuš vusliši nas.
Gospone smiluj se.
Kristuš smiluj se.
Gospone smiluj se.
Moli za nas sveta Bogorodica.
Da budemo vredni Kristuševoga obećanja.

Put k Njemu

Već iz prvih tekstova u zbirci Nade Martinko predstavljenoj ovdje s desetak pjesama naslućuje se autorica istančane osjećajnosti pred činjenicom da se valja pripremiti za život koji nije uvijek hod ravan i čvrst, obasjan suncem. U prvim strofama ona hrabri sebe jer sluti da je svaka ljubav, koliko god bila lijepa, ujedno put u nepoznato, a to u mladoj ženi izaziva strepnju i strah. Neprestano se ipak predosjeća u ovim pjesmama krajnji cilj, svrha njezina životnog puta. Radi kratkoće usredotočit ću se samo na neke od tekstova.

Molitva je pjesma invokacije, snažnog nadahnuća, u kojoj se autorica osjeća izgubljenom, napuštenom, tražeći izlaz iz osjećaja predodređenog usuda koji vidi kao klonulost, posrtanje, pad, no ona želi dalje uz "draga imena". Ne može sama. I već se naslućuje izlaz iz malodušja koje ju obuzima. To je On, koji će kao Sin ili Otac biti stalno nazočan na stranicama ove poezije. Od slutnje mlade žene do poziva, ljubav se polako sublimira k Tvorcu kojem stremi bolno stečenom zrelošću i sve čvršćom spoznajom da se samo "dubokim ranama" može osjetiti Njega. Riječ dolazi, ona je tu, samo je treba osvijestiti, prepustiti se, prepoznati je, i tada golgota u duši postaje podnošljivija.

Iz središnjih tekstova u zbirci, iza stihova nazire se patnja koja ih je uobličila, patnja koja je ponekad ogromna, a ponekad podnošljivija. Iz tih egzistencijalnih tjeskoba već formirane zrele žene i majke proviruje samoća i potreba za nekim tko je neće nikad napustiti. Ona zna da je to Isus, da je On ljubav kojoj ona teži. U pjesmi *Tragovima istine* tako progovara u ime naroda koji prolazi svoju kalvariju. Domovina slaže svoje rane, imena svojih gradova u zid boli, koja je zbijena u bol zbog porušenosti onoga što je svakom čovjeku najsvetije, a to je dom. Poziva nas da budemo nalik na Boga. Cijeli je niz tesktova koji su molitve, zazivi krhke žene patnice.

Mnoštvo suznačenja otvaraju riječi poput: "molitva", "kletva", "zemlja". Već u prvim pjesmama autorica je pokazala svoju antejsku vezanost uza zemlju koju voli, znajući da pripada, da ne samo simbolično život od nje počinje, da nam ona svima daje postojanost, snagu. Otuda

želja, zahtjev, molba da se ne kune zemlja jer "kletva može pasti u otvorenu brazdu", a njoj ćemo opet pripasti... I opet je tu, u jednom od najboljih tekstova zbirke, molitva, kojoj se autorica uvijek priklanja, vjerujući da ona vodi k blagoslovu koji doista daje i "sjetvu" i "žetvu".

Ima u zbirci podosta tekstova narativne strukture, jedan od kojih je, primjerice, "Najljepša među zemljama", pisan jednostavnim jezikom puka udivljenog pred ljepotama domovine. U zbirci su i zahvale majci i ocu, zemlji – svima i svemu što je autorici jačalo vjeru. Vjerom ona traži preobrazbu, nove haljine. Zrelošću iskrene vjernice postaje svojevrsna proročica, nositeljica želje za novim, drugačijim, ljepšim, smislenijim... Iz korizme se javlja navještaj, iz tmine se mora izići, iz sabranosti, korizmene upitanosti izniče svjetlost i ljepota žubora vode i zazelenjelih zgarišta. U podlozi svih ovih tekstova jest i Knjiga, kao čvrsto poetsko uporište i kao izvor iz kojeg je crpila snagu. Razmišljajući nad metaforičnošću ne uvijek samo u stihove uobličenih riječi iz Svetog pisma, ona crpi mnogobrojne retke nadahnuća, traži smisao skrivenih istina, učvršćuje svoju vjeru znajući da je odavno zapisano da uvijek "poslije žalosnih dolaze slavna otajstva". Molitva za blagoslov uvijek biva uslišana, a životni hod ove pjesnikinje često je sublimiran u patnjama domovine i s njima poistovjećen. Te molitve također uvijek bivaju uslišane i taj je put uvijek nagrađen prisutnošću onog koji je neprestano zazivan, a bio je uvijek uz nju, njezinu zemlju, u ocu i majci, u sklopljenim rukama i na usnicama koje su sricale molitvu Njemu i njegovu Sinu. Sve je posvećeno u Kristu, sve je izmolila ustrajnom vjerom i nadom, na svemu iskreno zahvalila, i za žalost, beznađe, izgubljenost... Ta i On je sve to prošao kao što prolazimo i svi mi. Upravo u tim opetovanim riječima kao: "molitva", "ljubav", "blagoslov", "nada", "hrabrost", "radost", "odgovor", "tajna", "sreća", "zov", "domovina"... i još mnoštvu spontanih jednostavnih misli krije se univerzalnost ove poezije. Ona je sva u znaku križa, u životnom križnom putu kojim autorica zajedno sa svojom domovinom prolazi tražeći i nalazeći u Raspetom nadu u ispunjenje ljudske čežnje za ljubavlju, poštenjem, ljepotom zemlje na kojoj živimo. Stoga nerijetko njezina liričnost proizlazi iz pejsaža u kojem se kreće, koji od blistavog, osunčanog, djetinje nježnog prelazi u mračan, žalostan, ali samo nakratko jer poput Njega, i ona se diže iz groba. Iz gotovo svih pjesama, duboko proživljenih, izlaze riječi svjetla, nade, riječi koje nadahnjuje i transcendentna težnja za sjedinjenjem s Njim, i život svakodnevice, i iskustva stoljetnih istina koja autorica crpi iz neiscrpnoga svetopisamskog vrela. Njene su riječi i Njegova Riječ, a prema kraju zbirke

tekstovi polako poprimaju svojevrsnu himničnost u sve češćim riječima zahvalnosti Njemu, otkrivajući se potpuno pred Njim koji i za nju ostaje Alfa i Omega. Stihovi ove zbirke, osvrnemo li se na kraju na tako iskreno i nerijetko bolno ispisane autoričine riječi – križni su put žene čiji je život bio blagoslovljen vjerom u Raspetog.

Zovem Te, Bože moj

Dodirni me... pogledom
da osjetim toplinu
kao da mi lice
obasjava sunce

Dirni me... ljubavlju
da mogu bez straha
otvoriti oči i dignuti pogled
prema Tebi
da nam se pogledi mogu sresti
u istoj tajni
u istoj boli
u istoj čežnji

Dodirni me... uhom
daruj me sluhom
da mogu cijelim srcem
prihvatiti Tvoju riječ
i prepoznati joj smisao

Dirni me... duhom
da u duši osjetim osvježenje
Blagoslov
Radost
da si tu

S Tobom bih jedino mogla
bdjeti svu noć
izdržati hod kroz tminu
ući u tišinu i iznijeti van, u zbilju
Tvoja obećanja na svjetlo dana
ispunjenje – proročkog sna

Dodirni me...
Tajnom uskrsnuća
da osjetim život
i u dubinama svoga bića
da upoznam svjetlo
koje ne zasljepljuje
nego osvjetljava
sve što me sprečava
da Te potpuno volim
da i ja Tebi odgovorim
– darivanjem srca.

Minuta šutnje

Tražim minutu šutnje
za Domovinu raspetu
za sve mladosti
koje su izdahnule
na tom raspelu

Tražim minutu šutnje
za sve one čija su imena
zapisana na zidu boli
za sve roditelje i braću

koji za njima još tuguju
i plaču

Tražim minutu šutnje
za radost prognanu
iz naše zemlje
za sve domove napuštene
i za svakog patnika posebno
koji je poput Joba...
izgubio sve

Tražim minutu šutnje
za Jeruzalem
i pobratimski grad

Vukovar
Za istinu sličnu po veličini patnje
Po dubini pada
za isti križ
pad
i krik
Bože, zašto si nas ostavio!?

Tražim minutu šutnje
za sve izgubljene
za sve sužnje
za sve putove
koji su vodili u ropstvo
i za našeg Jeremiju
što je zbog govorenja Istine
zbog obrane istine
bačen u čatrnju...

Tražim minutu šutnje
za heroine...
naše heroine
za sve žene i majke
koje su izdržale svoj povijesni hod
na putu Kalvarije
poput one prve – velike Žene
Marije

Tražim još dvije minute šutnje
za trenutke
kada nebo i zemlja
razmjenjuju svoje darove
Zemlja nebu predaje
svoje mrtve
a nebo zemlji
Svitak
s odgovorima
zašto je tako moralo biti...

Put spoznaje

Ljubav je kroz mene tražila put
i od mene činila putnika
Bila sam i u drugim srcima
otkrivala razlike koje se nalaze
između kruha i kamena
I u dubokim ranama našla odgovore
zašto čovjek čovjeka ne razumije...

Život mi je birao način
kako da njegove tajne najbolje shvatim
Dao mi iskustvo kako je biti gospodar
i rob
I znam kako se jedan i drugi osjeća
i koliko su još oboje daleko od slobode

Možda sam nekome na tom putu
bila i breme (neka mi oprosti)
i sama sam nosila teret
I zaista je teško bez greške...
uz sve to – nositi još i kletvu Adama i Eve
što je pala u sudbinu žene!

Molitva

Bože, ako nemaš drugačije
sudbine za me, daj mi snage...
I na putu tom
ako se dogodi, da sve u meni klone
čak da padnem
Budi volja iznad mene
i u meni želja da dosegnem...

Daj mi nade, da nastavim dalje
makar preko trnja
ako sreća nema pouzdanije staze
I u boli ostani uza me
tu opasnost vreba
da se misli samo na se
tješi me i šapći... draga imena

Budi moja sretna zvijezda
kada tamne noći… zatvore mi pute
pa od tuge više ne znam kuda
Ne ostavljaj me iscrpljenu
da me grizu sumnje
ili napadaju neki drugi

gladni demoni

Brani me, bodri... vodi
sve do onog svetog mjesta
gdje će ipak sretno
nakon teških iskušenja
zasjat – Tvoje svjetlo.

Tvoj glas

Dolazi mi kao dar
kao duga poslije kiše
kao odgovor na zov
rasplakane duše...

Tvoj glas
čini u meni nešto novo
Otvara vrata moje ćelije
skida okove
razvezuje spone
ispravlja sve nepravde svijeta
i vodi me do slobode

I sve u meni slijedi – Tvoj glas
kao da je u njemu nešto moje
poznate boje božanske svjetlosti

I nije me više strah
silaziti u dubine vlastitog bića

U svjetlosti Tvoga glasa
mogla bih imati povjerenja
Sresti sve tajne u sebi
pokazati rane
glasno sanjati snove
I otkrivati svu istinu
i o sebi
i o nama

I dok te slušam, čudim se
kako znaš put do mojih korijena
i kretati se tako jednostavno i lako
u svim prostorima moje duše
kao da si kod svoje kuće
kao da je Ljubav pronašla dom

Molitva za Blagoslov

Molim Te Bože
Blagoslov
Na opustjela polja i krošnje
da krenu u rast
Obnovu i cvat
da zemlja...više ne tuguje

Molim Blagoslov
Sjemena sjetvenog
da ne pada više na kamen
u trnje
ili propada... kraj puta
Da pronađe plodno tlo
ostvari Tvoje ljubavi ispunjenje
i donese obilan rod

Molim Te Blagoslov
Siromaštva
Tvoju prisutnost
svim siromasima u duhu
Srećom, ima nas puno
vjerujem, da bi čak moglo biti dovoljno
...za jedno malo kraljevstvo
I molim Te, spomeni se svih
kojima si obećao Blaženstvo
u Govoru na gori

Molim Blagoslov
Suzâ i soli
Godina dugih pustinjskog hoda
Ne dopusti Bože...
da pored Tvoje dobrote
srca nam ostanu neplodna
suha
duše u žeđi
i molitve bez odgovora

Molim Te Blagoslov
Izvora
Da radost Tvoja provre u nama
Proslavi se i u našim danima
u vjeri koja Te zove
I molim Te, daruj nam piti
Žive vode
Da narod Tvoj
Više ne tuguje

Prepoznala sam Te Gospodine

Prepoznala sam Te
Gospodine
u povorci prognanih
u mnoštvu malenih
u suzama ranjenih

Prepoznala sam Te
iza anonimnosti svakoga dara
i darovanog života
na Žrtveniku
za obranu i posvećenje
Očeva vinograda

Prepoznala sam Te
po izdržljivosti vjere
i sačuvanog povjerenja
u Providnost
I u najtežim danima
kada je patnji smisao
bio još nepoznat
Kada je pod težinom
Velikog križa padao
cijeli jedan grad

Prepoznala sam Te
U polju bijelih križeva
U šutnji...
kako dugo zagledan u nebo
čekaš svoj čas...

Prepoznajem te Gospodine
kao Pobjednika koji dolazi...
ispuniti Obećanje
i razveseliti zemlju

Nikola BIĆANIĆ

Službenik Božji i hrvatski ratnik
(*Povodom 300 godina od smrti popa Marka Mesića*)

Hrvati još se s ponosom sjećaju,
Ko kremen divnih starinskih junaka.
I hrvatska je uščuvala ruka,
Baštinu slavnu tvoga Mušaluka.
(Mate Rukavina, *Slava Marku Mesiću*)

Pop je Marko Mesić među onim hrvatskim sinovima koji su svojim djelima ostavili neizbrisiv trag u povijesti hrvatskoga naroda, kako u političkoj, tako i u povijesti Katoličke crkve u Hrvata. U vrlo složenim i teškim prilikama on je za sva vremena skrojio obrazac pravog rodoljublja i uzornog rada svećenika, koji je cio život bio neodvojivo vezan uz sudbinu svoga naroda. Zato ga se i trebamo sjetiti u povodu 300. obljetnice njegove smrti, i osobito u ovo vrijeme globalizacije kad se nacionalno zamagljuje i briše pred apstraktnim globalnim. Ovaj je znameniti Hrvat iz Like smisao svog života ugradio u oslobođenje Like i Krbave od turskoga zuluma i u prvim hrvatskim redovima borio se protiv neprijatelja s križem i ćordom u rukama. "Svetu mašu maši, britku ćordu paši", stihovi su koji su popa Marka ubilježili u spomen narodni. Osim u ratu, pop se Marko istaknuo i poslije rata kao kolonizator opustošene Like i kao neumorni narodni tribun i pred carem zaštitnik naroda od bečkih upravitelja i kapetana koji su turski zulum u Lici i u Krbavi zamijenili svojim terorom i samovoljom. Rješavao je i česte razmirice među pojedinim koloniziranim selima i značajnu je ulogu odigrao u reevangelizaciji oslobođenih krajeva i u osnivanju novih katoličkih župa i istočno od Velebita, kad mu je kao ličkom arhiđakonu bila povjerena mjerodavnost nad službom Božjom u cijeloj Lici.

Marko Mesić se rodio godine 1640. u Brinju u Lici, 12 godina mu je bilo kad su godine 1652. njegovi predci postali plemići, i da ponovimo riječi popa Stipe Vučetića: "Ljubav za narod ga je nadahnula da primi sveti red i da poput proroka iz Staroga zavjeta u doba Novog zavjeta uzmogne sam izvršiti djela božanskoga i narodnoga poslanstva. Iz ljubavi prema čovjeku djela su Božja neizmjerna; iz ljubavi čovjeka prema narodu djela su mu slavna." Tomu pop Stipe Vučetić dodaje riječi koje je Niccolò Tommaseo uputio svećenicima: "Dosta je da ljubite svoj narod, ljubav će vas bolje naučiti kako ga trebate voditi, nego li velike knjige", što je – napominje pop Vučetić – osobito dobro istaknuti kad se radi o svećenicima iz 17. stoljeća kad je živio pop Marko Mesić, a kad su knjige bile prerijetke [1].

Sveti red svećenika pop Marko je primio godine 1664., iste one godine u kojoj su Osmanlije pod vodstvom vezira Mehmed-paše 1. kolovoza pretrpjeli težak poraz u Sjevernoj Ugarskoj kod Svetog Gottharda, nakon čega je austrijski car Leopold I. habsburški, koga su Ličani zvali Polde, umjesto da tu sjajnu pobjedu nad Turcima iskoristi za dobro u carstvu okupljenih naroda, među kojima i hrvatskoga, 10. kolovoza 1664. tajnim sporazumom s Turcima u Vašvaru u Madžarskoj utanačio 20-godišnji sramni mir, kojim su Turci dobili veliku ratnu odštetu i pravo da zadrže do tada osvojena područja, a među njima i ono što su osvojili u Hrvatskoj. Tako su, rekao bi otac domovine dr. Ante Starčević, nevjerni Habsburzi po tko zna koji put iznevjerili obećanja data hrvatskim velikašima još godine 1527. i hrvatske su nade u borbi s Turcima sunovratili u iluzije, u vrijeme kad su Osmanlije sveli Hrvatsku na ostatke ostataka. Iz te sramote carskog Beča rezultirali su revolt hrvatskih velikaša i zrinsko-frankopanska urota, tragično okrunjena u Bečkom Novom mjestu 30. travnja 1671. U kolopletu događanja domovinski su osviješteni Hrvati bili na strani Zrinskih i Frankopana, i bilo je točno kako je karlovački general Josip Herberstein, u izvještaju bečkom dvoru javio: "Svi su Hrvati na strani Zrinskih i Frankopana."

Među tim Hrvatima bio je i pop Marko Mesić, koji je još prije u početcima svoga svećeničkog rada u Brinju, zajedno sa svojim Brinjanima i Otočanima, provaljivao Turcima u Liku i četovao s njima. Neki su mu ljudi zamjerali, tobože zato što mu četovanje kao svećeniku nije dolično, a stvarno zato što su mu bili zavidni zbog ugleda koji je pop Marko Mesić već uživao u narodu. To je popa Marka ponukalo da radi oprosta ode u Rim papi Klementu X., koji je razumio njegovu ljubav spram domovini i njegov osjećaj katoličke odgovornosti u ratu krsta s nekrstom, pa mu je oprostio. Isti je taj papa u svibnju 1676. pisao kaptolu u Senju da dozvoljava da Marko Mesić vrši službu vojničkog kapelana, a kad je godine

1 Pop Stipe Vučetić, *Svećenik svoga naroda*, Lički grudobran, spomenica povodom 250. godišnjice izgona Turaka iz Like, izd. Matica hrvatska, Zagreb1940, str. 22.

1678. umro senjski kanonik Nikola Vlatković, pop Marko je Mesić izabran za kanonika arhiđakona. Nekoliko godina kasnije zbog Zrinsko-frankopanske urote zajedno s nekoliko hrvatskih časnika i pop Marko Mesić je bio okrivljen, ali zbog nedostatka dokaza nije bio optužen.

Dogodilo se da je kruta habsburška sila godine 1671. uništila hrvatske prvake, ali nije uništila hrvatski narod i njegovu ljubav spram slobodi, koja je potaknula klice budućih borbi, u kojima je i pop Marko Mesić zidao oslobodilački pokret. U malaksavanju turske moći nakon poraza silne turske vojske pod vodstvom velikog vezira Kara Mustafe pod Bečom u rujnu 1683. pop je Marko Mesić bio među najznačajnijim poticateljima i voditeljima rata, koji je godine 1689. oslobodio Liku i Krbavu od turskog ropstva dugog 162 godine. On je u tom ratu bio junak koji je u borbi protiv osmanlijske vlasti ustrajao u prvim redovima: od Udbine do Perušića, od Ličkog Novog do Bilaja i Ribnika, i dalje do Zvonigrada, Ravnih kotara i kamenitog Podgorja bio je pop Marko i borac, i dušobrižnik i vojnik, sjajan organizator borbe, neustrašivi vođa u ratu, pravedni obrstar i mudri kormilar u miru, prava duša naroda. Kao istinskom popu i narodnom službeniku strana su mu bila dodvoravanja i podilaženja tuđinu i uvijek su mu duh i misao bili čvrsto satkani u jedinstvenu svezu pomoći domovini i narodu.

Nakon oslobođenja Like od Turaka pop Marko Mesić nije bio samo lički katolički arkižakan, nego i vrhovni zapovjednik Like i Krbave, što mu je potvrdio i car Leopold I. diplomom od 1. siječnja 1693. Oslonjen na našu glagoljašku baštinu, u svom se imenovanju i potpisivanju umjesto danas uobičajenoga "svećenik" i "velečasni" koristio, kao i današnji neki katolički svećenici u Gospićko-senjskoj biskupiji, starinskim izrazom "pop", a budući da je dulje vrijeme u Lici i Krbavi bio jedini katolički svećenik za više tisuća vjernika, koje je posvuda marljivo pohađao i narod u vjeri krijepio, njegovi su ga Brinjaci ovim riječima oslikali:

Kanta u Brinju svetupolnoćnicu,
U Perušić gradu ranu zornicu,
Na Udbini silnoj kasnu poldnevnicu.

Marko Mesić je bio vrhovni upravnik i ličke pravoslavne crkve, i kao takav nastojao je unijeti red među pravoslavne popove, koji su teško živjeli od milostinje i desetine, pa su ponekad tim opterećeni na sumnjive

načine dijelili i prodavali parohije. Vlast koju je Marko Mesić imao nad pravoslavnima sve do Grgura Pančića prelazila je i na ličke arhiđakone.

Turci su se s gubitkom Like teško mirili i nekoliko puta nastojali su je vratiti. Tako su godine 1692. bili iz Bosne upali u Liku i prodrli sve do Ličkog Novog i Divosela kod Gospića, ali kad su se vraćali pop Marko Mesić ih je s naseljenim Ličanima u Pločanskom klancu dočekao i razbio. "Turci nahrupe istoga ljeta i po drugi put u Liku, a bilo ih je 3200 momaka. I ovi zdravi ne utekoše, već ih uhvati pop Mesić, sakupiv u brzi mah Brinjane i Stajničane, što bijahu na straži u Podlapači i na Udbinji, pa i druge Krbavce, te ih hametom potuče u dolini Tužici kod Kurjaka blizu razvalina nekadašnje od četvrtasta kamena građene znamenite crkve. Mesić ote Turkom sav plien, ubije 85 Turaka i ugrabi mnogo vrstih konja."[2]

I u drugim bitkama s Turcima, kao npr. u nastojanjima oko oslobađanja Bihaća potkraj 17. stoljeća, isticao se pop Marko Mesić sa svojim Ličanima, te kako piše Radoslav Lopašić: "Ovimi junačkimi djeli proslavi se pop Marko Mesić kao nikada prije. Kralj Leopoldo prizna velike zasluge Mesićeve osobito kod osvajanja Like posebnom poveljom od 3. lipnja 1693., kojom ujedno potvrdi darovanje Mušaluka za njega i njegove nasljednike."[3]

U svezi s Mušalukom isti Lopašić piše: "O tom, kako se pop Mesić nastanio u Mušaluku, uzdržala se priča u ličkom narodu. Kad se Mesić htio nastaniti u Lici, najprije, vele, da je razgledao pojedine okolice. Od svih mu se najbolje svidjao kraj oko današnje Kule i Mušaluka. Prije nego li će se nastaniti zapitao je savjet starog Turčina Beše, koji nije htio bježati iz Like, već se pokrstio i ostao u Starom Budaku više Mušaluka, koja se kula i sada Bešinom kulom zove. Bešo je svjetovao našega junaka, da ostane u Mušaluku, jer ako se u Kuli nastani, gdje raste 'pšenica banica', da će mu je vrapci pojesti, dok on dodje do vode Like..."[4] Mesić je poslušao mudar savjet staroga Beše i uzeo Mušaluk, gdje je na svom posjedu sebi za grobnicu godine 1700. podigao kamenu kapelicu Sv. Duha, prvu katoličku crkvu u Lici nakon izgona Turaka.

Premda je veliki dio sebe posvetio vojnim i upravnim poslovima, koje mu je nametnulo vrijeme u kom je živio, Marko Mesić nije zaboravljao ni probitke katoličke crkve u oslobođenim krajevima: pokrštavao je narod

2 Radoslav Lopašić, *Dva hrvatska junaka: Marko Mesić i Luka Ibrišimović*, izd. Matica hrvatska, Zagreb, 1888., pretisak, str. 48.
3 Radoslav Lopašić, nav. dj., str. 48.
4 Radoslav Lopašić, nav. dj., str. 56.

i njegovom su brigom utemeljene prve katoličke župe nakon izgona Turaka. "Svećeničko dostojanstvo Marka Mesića, njegov vojnički značaj, njegov imponirajući ugled, njegov utjecaj na duše, povezan s čovječnim postupkom prema zarobljenima, ranjenim i potčinjenima, mnogo su pridonijeli širenju vjere... Iz plemenitih je pobuda svojom junačkom srčanošću potčinio državi zemlju i narod, a svojim čistim vjerskim žarom pridobio je za nebo nove stanovnike."[5]

Potkraj života pop Marko Mesić je živio u Karlobagu, u kom je 26. srpnja 1710. položio kamen temeljac za kapucinski samostan i crkvu sv. Josipa, koji su zgotovljeni i na uporabu predani 3 godine poslije, na blagdan sv. Ane 26. srpnja 1713.

Godine 1712. bolestan je neko vrijeme proveo kod svog prijatelja u Zagrebu, kanonika Jurja Resa, kod koga je u nazočnosti šestorice zagrebačkih kanonika i svog rođaka Ivana Holjevca, župnika kravarskog 26. srpnja u oporuci naložio da mu se tijelo pokopa u crkvi Sv. Duha u Mušaluku. Vjerojatno je temeljem te oporuke Radoslav Lopašić u svom romansiranom spisu zaključio:

"Mukotrpni i zaslužni za čovječanstvo život svrši Marko Mesić 2. veljače god. 1713. u Karlobagu, odakle odnese mnogobrojni narod tielo svoga 'prvoga ličkoga obrstara', kako bijahu Mesića po Lici prozvali, pa ga i danas još tako zovu, u velikoj pratnji u crkvu Sv. Duha u Mušaluk, gdje bude sahranjen taj vitežki junak i narodni dobrotvor, o kom zahvalni potomci po Lici i Krbavi još i danas pjevaju da 'zlatnu mašu maši, britku ćordu paši'! S Markom Mesićem razstavio se s ovim svietom jedan od najkarakterističnijih i najzaslužnijih Hrvata svoga vremena."[6]

Nepunih 6 mjeseci prije no što su na blagdan sv. Ane 26. srpnja 1713. dati na korištenje kapucinski samostan i crkva sv. Josipa u Karlobagu, kojima je u početku gradnje godine 1710. temeljni kamen on ugradio. umro je proslavljeni pop Marko Mesić 2. veljače 1713. u Karlobagu, ali nije pokopan u Mušaluku, nego u kripti župne crkve sv. Karla Boromejskog u Karlobagu. O tom kod rođenog Mušalučanina popa dr. Frana Biničkog, koji je posljednje dane svoga mučeničkog života proveo kao župnik sv. Josipa u Ličkom Osiku, u koju je i Mušaluk spadao, čitamo: "Jesu li izvršili baštinici Mesićevu želju? Kad sam neke godine prinosima, što su mi ih poslali američki Hrvati, obnovio crkvu Sv. Duha, dao sam kopati na dva

5 Franjo Julije Fras, *Topografija Karlovačke vojne krajine, mjestopis iz godine 1835.*, prijevod Zlate Derossi, Lička župe Gospić, 1988., str. 129.
6 Radoslav Lopašić, nav. dj., str. 101.

mjesta pod, ali bez uspjeha. Zamolih dobroga prijatelja o. Karla Raucha kapucinskog gvardijana u Karlobagu, da pogleda u matici umrlih, gdje je pokopan pop Marko. Odgovori mi nažalost, da je iz matice nestalo onoga lista... Pojeo ga povijesni miš!" – zaključuje dr. Fran Binički.[7]

Godine 1859. u kripti crkve sv. Karla Boromejskog u Karlobagu sahranjen je i znameniti karlobaški župnik i stric Oca Domovine, dr. Ante Starčevića, pop Šime Starčević, autor *Ričoslovice*, prve hrvatske gramatike na hrvatskom jeziku. Prilikom gradnje jadranske ceste po nalogu u ono vrijeme vladajućih komunista dovedeni su sužnji s Golog otoka, koji su srušili u Drugom svjetskom ratu engleskim bombama iz zraka oštećenu crkvu sv. Karla Boromejskog u Karlobagu i buldožerima s njenim ruševinama u obližnje more odgurali i spomenike iz njezine unutrašnjosti, i s njima kriptu i u njoj grobove slavnih hrvatskih velikana. Za pretpostaviti je, dakle, da zemni ostaci čuvenoga oslobodiltelja Like i Krbave od Turaka, popa Marka Mesića posljednje počivalište nisu našli u Mušaluku, kako je pop Marko htio i u oporuci naveo, nego zajedno sa zemnim ostacima znamenitog popa Šimuna Starčevića u morskom plavetnilu u Karlobagu.

7 Fran Binički, *Mušaluk*, u *Lički Hrvat*, god. I., br. 5-6, Zagreb 1937., str. 6 – 7.

Andreja MALTA*

Kiša

Kapi jesenje kiše
u prohladnoj zimskoj noći,
kao suze na licu
nekih ljudi...

Šapat kišnih kapi
u prohladnoj noći,
kao očajni vapaj
usamljenih duša nekih ljudi...

Možda...
Kad prestane kiša,
nestat će i tuga
u dušama nekih ljudi...

(Travanj 2008.)

* Autorica je rođena 7. lipnja 1961. u Ljubljani (majka Marija, otac Jože Jezeršek). Završila je srednju tehničku školu. U ranoj se mladosti aktivno bavila pisanjem proze i nešto manje pisanjem poezije. Tekstove je povremeno objavljivala u slovenskom tjedniku *Mladina*. S literarnom grupom, čija je bila članica, gostovala je na brojnim kulturnim priredbama te osvojila prvu nagradu na natječaju tadašnjega *Nedeljskoga dnevnik* za najbolju kratku priču.

Rodnu Sloveniju napustila je 1980. te poslom otišla u Irak. Nakon toga životni put doveo ju je u Zadar, za koji je vežu uspomene iz ranog djetinjstva, te on postaje njezin dom. Pisanju poetskih tekstova vraća se 2007., povremeno objavljujujući u zadarskom *Narodnom listu*, a 2009. pridružuje se zadarskom društvu neafirmiranih pisaca ZaPis. U zajedničkoj zbirci *Samo ti pričaj*, zborniku radova članova te zadarske udruge, nedavno se predstavila kratkom prozom *Zobene pahuljice*. Piše na slovenskom i hrvatskom jeziku.

U pripremi je njezina prva dvojezična zbirka poteskih tekstova *Stazama uspomena*, izdavački projekt u čijoj realizaciji sudjeluju Slovenska matica iseljenika i Slovensko kulturno društvo *Lipa* iz Zadra. (Ur.)

Snijeg

previše je hladno...
i nije vrijeme
da sad raspravljamo
o našoj ljubavi...
ona se

rastopila davno već ...
hladno je...
daj pusti me,
ne želim te...

ti si struna
na koju ja nikada
nisam naučila svirati...

vani pada snijeg...
na tvojoj violini
sad evo:
pukla je i
zadnja struna...

Buđenje

Ona

Rano je jutro,
ona još spava…
Zvoni joj sat,
zaboli je glava…

Jedva se diže,
dok blaženi san
pomalo otkliže…

Pere si lice,
navlači tu robu,
pomalo je ljuta,
potiho preklinje,
sve joj je teško,
do ničeg joj nije…

Kad kava zakipi,
kad cigaret svoj povuče,
ona je budna,
navuče si masku,
da san svoj prikrije,
i krene u dan do kojeg
još uvijek stalo joj nije.

On

Budilica još ne zvoni,
a on već budan,
diže se, polako,
da je ne probudi…
I trk u kupaonu,
gdje muzika sa radija ga budi.

Dok se brije,
lagano pjevuši,
kad tjelovježbu radi,
s radošću razmišlja
što novi dan
lijepog mu nudi…

Kad se obuče,
kad se do kraja spremi,
još stavi kap parfema,
e, tad je spreman on,
za kojeg boljeg dijela dana
od ranog jutra nema.

Tek se predvečer sastanu
i idu leći rano.
Ona, da što prije utone
u svoj mekan san,
a on, da što prije bi
dočekao novi dan.

(Veljača 2010.)

Tvoje ruke

Tvoje ruke su kao mekani dodir
mojih neispunjenih snova…
prekrivene sitnim staračkim pjegama…

Tvoje su ruke radile,
kopale,
sadile,
stvarale …

Izranjavale se…
Umarale se …
Ali još uvijek su tako nježne,
tople i fine.

Kad me dodirneš prstima,
osjećam mir, poput tišine
usnule zimske noći.

Dlanovima dok miluješ mi tijelo,
od vrha prema dolje,
kao da me povjetarac dodiruje…

A kad me njima stisneš u zagrljaj,
osjećam se sretno…
Mirno…
Sakriveno…
Sigurno…

Tvoje su ruke kao melem za moju
ranjenu dušu,
kao sigurno skrovište za moje tijelo…
One su kao mekani dodir mojih
neispunjenih snova…

Snova, koji se jednoga dana možda
ipak ostvare…

Dok budem sjedila sretna,
sjetna, sakrivena, sigurna
u tvom zagrljaju.

(Lipanj 2008.)

Jelovnik

Doručak

Dva pečena žutanjka
na maslinovom ulju
besramnim pogledom me prate…
Još napola snena,
očima šaljem otrovne strijele
prema tebi, bespovratno…
Bingo!!! Sredina tvoje srčane čakre!

Ručak

Bestidni muk
isprekidan naletima muhe,
tvojim šuškanjem novinskog papira,
moj želudac poput ranjenog galeba,
glasno kriči i kriči…
Sjedamo za stol,
na kojemu
osim par bijelih tanjura
i porculanske zdjele nema ništa…
Otvaraš poklopac i pogledom me pitaš:
„Zašto je zdjela prazna…?"
Glasno se smijem, smijem se i smijem…
Ispuštaš poklopac na pod…

Večera

Nezdrava navika...
Možda malo voća, pa ako je i malko trulo...
Serviram ti...
Više ne primjećuješ
ništa što je bitno...
Smijem se,
onako,
do suza...

Posljednje putovanje (II.)

K sebi je došao u svom krevetu, kao i prošli put, ali kad mu se um razbistrio, osjetio je da nešto nije u redu. Nagonski je podigao ruku do lica, dotaknuo nos i snažno se trgnuo, ne samo zato što je osjetio oštar bol, a nos se doimao natečen, nego zbog smetenoga, nejasnoga, ali jezivoga predmnijevanja. Sjeo je u krevetu i sledio se od zaprepaštenja.

Spavao je posve odjeven, kao i prošli put kad je sanjao onu čevtrt, ali sad su mu hlače bile blatne. Na koljenima je vidio naslage skorena blata, a kako je bio obuven, uprljao je cijeli krevet, jer i cipele mu je prekrivalo blato.

Hitro je ustao, otišao u kupaonicu i pogledao se u zrcalo. Lice mu je bilo krvavo, imao je modricu, a nos mu je uistinu natekao!

Stajao je i zurio u svoj lik. Nije moguće da je stanje iz sna prenio na javu! Jučer se vjerojatno napio i negdje pao, možda se i potukao, ali ni sad se nije sjećao da je igdje pio. Nije se sjećao ničega osim sna, one četvrti i čovjeka u crnom, i to vrlo jasno, nimalo nalik na prizore iz sna koji počinju blijedjeti već u prvim trenucima poslije buđenja. Osim toga nikad u životu nije mu se dogodilo da se uopće ne sjeća nekog događaja, makar koliko se napio. No možda se još nije ni probudio! Sanja li još uvijek? Možda mu tek predstoji buđenje...

Iako se danima premišljao bi li posjetio psihijatra, ipak to nije učinio. Što bi mu uopće ispričao, kako bi liječnik shvatio njegovu nesuvislu zavrzlamu i što bi se onda dogodilo? Kakva bi bila dijagnoza? Još bi mu samo trebalo da završi u ludnici!

Ako trijezno i razumno razmisli, jedini je mogući odgovor da je sanjao. Sve te nevolje i gubici u posljednje vrijeme pogubno su djelovali na nj, a bio je preosjetljiv i očito labilniji nego što je vjerovao. Da, sve se to moglo naprosto pripisati preosjetljivosti koja mu je oduvijek smetala, kočila ga i priječila gotovo u svemu čega se pothvatio.

Smatrao je da izrazita emocionalnost i "čuvstvena dubina", kako su to nazivali, nisu vrline, "najplemenitije ljudske značajke", nego baš naprotiv – anomalije, zapreke, teret koji sputava i onesposobljuje nas za sa-

svim određene zahtjeve nemilosrdno trijezne stvarnosti. Većina čak i velikih pjesnika u životu je loše prošla. Istinski osjećajan čovjek slab je, zapriječen, vječno frustriran, tužan i razdražen, a nema ništa od toga. Beskorisno mozganje i zanošenje zamišljanjima umjesto djelotvornoga postupanja umrtvljuje nas i čini ranjivima na ugrize stvarnosti. A iz nesvijesti poslije najgorih ugriza probudimo se kao promašeni starci. Iako još nije bio starac, i Čavra je više od dva desetljeća svog života spiskao na umovanje o "ljubavi" i "istinskoj mudrosti", a to jalovo zanošenje bilo je najgore što je mogao učiniti, njegov najveći neprijatelj umjesto najboljega prijatelja, jer nekoć je te iluzorne maštarije smatrao samom jezgrom svog bića. No na kraju su se mnogo mudrijima pokazali beskrupulozni ljigavci koji su se vješto pretvarali, dok je Čavra završio kao "beskorisni autist".

Jedino razumno rješenje bilo bi da sve zaboravi, posveti se traženju novoga posla i da se više ne približava tom dijelu grada, gdje uostalom nije imao što tražiti, a kamoli da ponovno ode u potragu za dokazom svoje neuravnoteženosti. Ali naravno, nije tako postupio, nego je ponovno gotovo svakodnevno tumarao onuda, i to ne samo za lijepa vremena, nego posebno usplahireno kad su se spremale oluje, koje su te godine bile dosta česte i jake. Nekoliko puta je skroz pokisnuo, jer vjetar bi mu polomio jeftini kišobran, pa je imao sreće da, izložen žestokim pljuskovima, nije dobio upalu pluća. No nije mario za to, više gotovo ni za što drugo nije mario, nego se usredotočeno i strpljivo posvetio traženju, pa je naposljetku, na svoju nesreću, i sad zašao za pravi ugao, ili je još jedanput skrenuo u krivi predio svog uma.

Danas je u toj četvrti bilo jednako tmurno kao i u maloprijašnjemu "stvarnomu" svijetu. Ona se uvijek i doimala kao naravni nastavak okolnoga grada, no sada je primijetio da je lišće na drveću u parku i u dvorištima počelo žutjeti, sve unaokolo zaodijevalo se jesenjim bojama, dok je ondje odakle je došao još bilo rano ljeto.

Unatoč tmurnomu danu u parku su se veselo igrala djeca. Nije gubio vrijeme. Bojeći se da se prebrzo ne probudi, odlučno je pošao prema parku, a onda se kroza nj uputio prema trokatnici s dvorištem. Prozori na drugom katu bili su zatvoreni, a rolete spuštene. Otvorio je dvorišna, pa kućna vrata i počeo se penjati stubištem, dok su mu srce stezali zebnja i iščekivanje. Bio to san ili ne, svakako se osjećao kao u snu, a tako je i hodao, usredotočen samo na neposredan cilj. Nije znao, a nije ni htio razmišljati o tome što će biti kad pozvoni na vratima, ni što će se dogoditi kad se otvore. Htio je samo ponovno vidjeti tu ženu i dječaka, a i bolje

pogledati svoje knjige, bude li mogao, barem ih letimično pregledati, upijajući začudne ulomke i ideje koje su se inače u njemu komešale nejasno i beznadno neizrazivo.

Kad je došao do vrata na drugom katu, zebnja ga je gotovo svladala, ali potisnuo ju je, odlučno je podigao ruku i pozvonio. Nije bilo odgovora. Pozvonio je ponovno, pa treći put, a onda je počekao i pokucao. Učinilo mu se da iz stana koji je bio nasuprot čuje šuškanje i zvukove kao da netko prisluškuje na vratima. Još je nekoliko puta pokucao, a onda se razočaran počeo spuštati stubištem.

Zbog neuspjeha obuzela ga je još veća tjeskoba nego kad se penjao stubištem. Što sada? Da počeka u parku dok se ne vrati žena koju je tako žarko želio vidjeti? Ali kad će se vratiti i koliko mu je vremena preostalo do "buđenja"?

Kad je izišao u dvorište, trgnuo se jer kraj njega se odjednom stvorilo dvoje krupnih ljudi koji kao da su ga čekali u zasjedi, svaki s jedne strane ulaznih vrata. Proćelavi crnokosi čovjek s izraženom donjom vilicom i oštrim plavim očima upita strogim glasom:

- Vi ste Dario Čavra?

- Jesam - glasio je zbunjen odgovor, a onda su se dogodile dvije stvari: Proćelavomu se u ruci stvorila iskaznica, a drugi, nešto niži, crvenokosi čovjek hitro je priskočio, izvježbano zgrabio Čavru za ruke i stavio mu ih na leđa. Začulo se škljocanje lisica, crvenokosi reče: - Policija - a proćelavi ga izvijesti:

- Uhićeni ste.

- Ali zašto? Zbog čega? Zabunili ste se... - zaprepašteno će Čavra, ali crvenokosi se nasmiješi, a onda reče optužujućim glasom:

- Zovete se Dario Čavra, a stanujete na drugom katu ove zgrade.

- Ne... Zapravo ne stanujem ovdje... Nisam odavde.

- Možda *više* ne stanujete, jer kanili ste pobjeći. No niste nas uspjeli zavarati. U laboratoriju su potvrdili da je riječ o ubojstvu. Sve ste lukavo smislili, no ipak vam nije uspjelo.

- U laboratoriju?... Što se događa?

- Hajde, gospodine, ne igrajmo se. Mislim da ste prepametni za to. Dobro znate što se događa, ali dužnost mi je da Vas i službeno izvijestim. Uhićeni ste zbog ubojstva supruge, Marine Čavre.

- Ubojstva?... Supruge? - Činilo mu se da će se srušiti. - Nikoga nisam ubio... Moja bivša supruga zove se Tatjana!

Uz prijezirno gunđanje gurnuli su ga prema dvorišnim vratima. Na ulici pred zgradom zaustavilo se policijsko vozilo, pa su ga ugurali unutra, dok su prolaznici, a i djeca u parku zurili, a Čavra je krajičkom oka vidio da gledaju i s nekoliko prozora trokatnice iz koje je malo prije izišao. Vozilo je krenulo.

- Ali ja nisam... - počeo je. - Samo sam došao...

- Već sam Vas zamolio da se ne izmotavate - prekine ga crnokosi. - Dobili smo nalog da Vas uhitimo, jer protiv Vas postoje jaki dokazi, i to je sve. Imat ćete dovoljno prilike ispripovijedati svoju inačicu, a u stanici ćete čuti i što mi Vama imamo reći.

Dok su se vozili, gledao je posve mu nepoznate ulice rodnoga grada, jer tu nikad prije nije bio, a po svemu što je mogao razumno zaključiti to područje nije ni postojalo. Što još uopće postoji kad je o njemu riječ?

U glavi mu se vrtjelo i osjećao je mučninu. Ona lijepa i draga žena ubijena je, a on je uhićen? Smatraju ga ubojicom nepostojeće supruge, u nepostojećoj kući, u četvrti iz sna. Samo su se policajci i njihov stisak ondje na vratima doimali stvarni, a drugo mu više ništa nije bilo čak ni razumljivo. Ipak, gdje bio da bio, ona žena koja ga je, stvarna ili nestvarna, tako zaokupljala sad je mrtva, a policajci očito smatraju da ju je ubio muž. Spominjali su i dokaze iz laboratorija. Ali tko je taj muž? Njegov dvojnik koji nosi njegovo ime, pijanac u crnom koji ga je udario u kišno predvečerje? Što je s dječakom, njegovim sinom? Čijim zapravo sinom?

Tako ga je boljela glava da mu se činilo da će se razletjeti. Boli li nas što u snu? Ne bi li nam, baš naprotiv, san trebao donijeti spas od bolova, a gdje je on sada ako ne u snu?

Činilo mu se da se pokliznuo i stropoštao u samo srce kaosa koji stalno vreba ispod prividno sređene površine našega postojanja. Više ništa nije bilo poznato, sigurno ni povezano, a java i san, nestvarno i jezivo stvarno nerazmrsivo su se isprepletali i zarobili ga u labirintu odakle nije bilo izlaza. Pokraj prozora policijskoga vozila promicale su zgrade, dućani, knjižare i nekoliko kina s velikim reklamama za filmove za koje nikad nije čuo iako je volio film, a odlazak u kino bila mu je omiljela vrsta bijega.

Zaustavili su se pred povećom zgradom sa žućkastim pročeljem. Kad su otvorili vrata vozila i pomogli mu da izađe, po natpisu kod ulaza vidio je da je doista riječ o policijskoj stanici. Sad je već skoro posve otupio, pa je osjećao samo nesnosnu smućenost i želio je da ga prestane boljeti glava, ili da bol barem malo popusti. Iako vožnja do stanice nije bila duga, ovaj san učinio mu se najdužim do sada. Kad će se probuditi?

Sve je to uistinu bilo nalik na fragmentirani san koji preskače puke povezne, nevažne pojedinosti, jer poslije se Čavra sjećao vožnje u policijskom automobilu, a i saslušanja u sobi s visokim prozorom i smeđim stolom za koji su ga posjeli, ali ono između toga: prijavljivanje u stanici, uzimanje otisaka i slikanje bilo mu je mutno, nevažno, kao da se događalo drugoj osobi, samo je u jednom trenutku pomislio kako je to besmisleno podroban san.

Njemu nasuprot za stolom sjedio je crvenokosi policajac netremice ga motreći, dok je proćelavi, s fasciklom u rukama, šetao gore-dolje ispred stola, odmjerenim, slavodobitnim koracima, a ni on s uhićenika nije skidao pogled prodornih plavih očiju.

- Ja sam inspektor Martin Pateljan, a moj kolega je također inspektor, Ivan Fruh - počeo je, a onda dodao s određenim divljenjem u glasu: - Moram Vam priznati da ste se gotovo izvukli, ali Nada, sestra Vaše pokojne supruge, ustrajala je u zahtjevu za ekshumaciju. Dolijali ste upravo zbog te njezine upornosti, štoviše, čini se da Vas je prozrela od samoga početka. Poslije smrti svoje sestre naprosto nije odustajala. Nikako nije vjerovala da je riječ o samoubojstvu, bila je čvrsto uvjerena da ste ubili ženu. Inače ste sve prilično dobro izveli. - Otvorio je fascikl i nakratko zurio u papir.

- Iako niste farmaceut, odabrali ste vrlo prikladan otrov, koji ostavlja malo tragova, a smrt je posve nalik infarktu. Vjerojatno ste dugo i pomno planirali i odabirali način ubojstva. Na autopsiji nisu primijetili da je pokojnica ubijena, ali Vaša šogorica nije se dala pokolebati. Kad je isposlovala ekshumaciju, pažljivijim pregledom ustanovljeno je da je ipak riječ o ubojstvu. - Pred uhićenika je bacio ispisan papir, koji Čavra nije ni pogledao.

- Znate li što Vam je najviše naškodilo? Pohlepa, puka pretjerana pohlepa. Da ste bili umjereniji, možda biste i uspjeli, ali htjeli ste sav ženin novac, vjerojatno ste se njome i oženili jer je bila jedinica iz imućne obitelji. Bilo je sumnjivo što je na kraju sve ostavila Vama, a sestri baš ništa, iako su se njih dvije u zadnje vrijeme pomirile i izgladile sve nesporazume. Štoviše, Vaša šogorica izjavila je da joj se sestra tjedan dana prije smrti povjerila i rekla da Vas se boji. Evo njezinoga iskaza. - Pred Čavru je bacio još jedan papir.

- Vješto ste krivotvorili oporuku, ali htjeli ste sve. No Vaša šogorica je svoju sestru, unatoč povremenom neslaganju, smatrala vrlo dobrom osobom, koja je ne bi tako nemilosrdno izostavila. Po svoj prilici ste imali

pomoćnicu, možda i ljubavnicu, jer vještaci su utvrdili da je oporuka pisana ženskim rukopisom, no ipak je nedvojbeno krivotvorena. Pogriješili ste i što ste sina ostavili kod šogorice, jer to ukazuje da ste kanili pobjeći. Kad smo utvrdili da je pokojnica otrovana, obnovili smo istragu. Šogorica je znala da ste imali poznanika farmaceuta, otrov Vam je bio dostupan, a pronašli smo i kad ste ga točno kupili. Poznaniku ste spomenuli štakore i podrobno ste se raspitivali o primjeni i djelovanju.

- Ja nisam onaj koji mislite da jesam - reče beznadno Čavra. - Sve je to posve nestvarno... Ali... znam tko je to možda učinio...

- Maločas sam Vam odao priznanje za oštroumnost, - prekine ga inspektor - pa me nemojte razočarati. Hoćete li poslije vrsnoga planiranja spasti na neprobavljive gluposti? Niste čovjek kojega tražimo?

- Ne, nisam! Zvuči nevjerojatno, ali nisam to učinio. Pravi će krivac pobjeći!

- A tko je to? Je li Vašu suprugu otrovao fantom, ili provalnik?

- Nije, nego muž!

- Dakako. Hvala Vam što se ne glupirate. Svima je jasno da ju je ubio muž. Čak ste i Vi shvatili da nema bijega.

- Ne, morate razumjeti, strašno mi je zbog toga ubojstva - uhvatio se za glavu koja ga je još nepodnošljivo boljela.

- Možda Vam i jest teško, ali sad je prekasno. Ipak, pokažete li kajanje na sudu, možda će biti milostiviji.

Obuzimao ga je sve veći strah, nad kojim je gubio nadzor, ne zbog optužbe za ubojstvo i saslušanja u policijskoj stanici, nego jer se sve više zapletao u fantastičnu zbrku koja je odražavala njegovo stanje, pa mu se činilo da mu se razum nepovratno muti i da se nikad neće izvući iz krhotina, jer smračilo se i hlapilo sve što je dosad smatrao poznatim i svojim, kako god inače bilo sivo, promašeno i isprazno. Što bi sad dao da ponovno može proživljavati prošle letargične, ništavne dane!

Najgore je zlo što najvećega zla i nema! Sve se može još pogoršati! Dlanovima je stisnuo glavu kao da je želi spriječiti da eksplodira, ali nije uspio. Ponovno se pojavio onaj zasljepljujući bljesak i svega je nestalo – policijske stanice, pitanja, fascikla... Revni policajci više nisu imali uhićenika.

Ovaj put nije se probudio u svom krevetu. Sljedeće čega je postao svjestan poslije naglo prekinuta ispitivanja bilo je da puže kroz nešto nalik na dugu, usku cijev u koju se jedva uspio uvući, ali nije se sjećao gdje

je i kada to učinio. Zašto je ovdje? U tom strašnom klaustrofobičnomu prostoru osjećao je duboku tjeskobu, počela ga je obuzimati panika, jer činilo mu se da za njim puže nešto strašno što bi ga svakoga časa moglo sustići i proždrijeti. Iza sebe je čuo šumove i dahtanje, pa se naprezao da puže brže, no bilo je to teško u jezivo skučenu prostoru.

Pomislio je da cijev nema kraja, pa će vječno puzati kroz nju, ili barem dok se ne uguši ili posustane, a onda će ga sustići užas koji ga je u stopu pratio. Još malo pa će ga posve obuzeti panika, iako je znao da se nikako ne smije uspaničiti, jer je inače gotov. Je li u paklu? Ali onda neće naći izlaz, čak ni u gušenju, nego će vječno puzati u neizdrživoj tjeskobi, mraku i strašnomu nedostatku prostora, s neizrecivo zastrašujućim stvorenjem iza sebe.

Uvijek kao da je postojalo nešto gore! Sad mu se činilo da nije samo u srcu nerazmrsiva kaosa nego i najdubljega užasa, kao da je zbog prijašnjih nedjela – letargije, mentalne tuposti i nepoduzetnosti osuđen da zauvijek gleda najmračniju, beznadnu stranu ispraznoga postojanja: nesigurnost, kaotičnost i zebnju o kojima se obično ne usuđujemo ni misliti, a umniji, snalažljiviji, učinkovitiji ljudi od njega o tome i ne moraju razmišljati.

IV.
Paradoks

Barem se sada mogao opametiti, kad su mu priviđenja zadobila tako mračan obrat, ali ni to nije pridonijelo da se posveti uobičajenim tijekovima. Isprva je zbilja pokušavao sve to odbaciti, prenuti se iz turobna raspoloženja, pa je sam sebe uvjeravao da ta žena (policajac ju je nazvao Marina!) nije umrla, jer nikad nije ni bila stvarna. Ništa se od toga nije dogodilo, iako je djelovalo stvarnije od zbivanja u Čavrinom praznim i samotnim danima. Stalno je mislio i na knjige u kojima je progovorio zanosno, snažno i autoritativno. Nije pomagalo što se prekoravao da takve maštarije pristaju samo bijedniku koji sebe zamišlja kao suprotnost onome što doista jest. Koliko ih god pokušavao odbaciti, ti posve određeni, opipljivi prizori i osobe stalno su mu se pojavljivali pred očima.

Čitao je da znanstvenici vjeruju da postoji mnogo više od nama poznate tri dimenzije, da ta množina dimenzija tvori čak i usporedne svemire, s bezbrojnim mogućnostima svjetova, pa zbog tako golemoga broja mogućnosti nije nevjerojatno da postoje planeti posve nalik na Zemlju, koji su se vrlo slično razvijali. Zato u tim alternativnim svjetovima mo-

gu postojati i naši dvojnici, no žive različitim životima, možda se razlikuju po mentalnom ustrojstvu i životnim prilikama, jer donosili su drukčije životne odluke i otiskivali se drugim putovima nego mi. Možda zbilja postoje mnogi ja, pomislio je, koji zbog bezbrojnih vjerojatnosti i mogućnosti različitih izbora koračaju u posve drukčijim smjerovima.

Što ako je nekako probio granice između tih dimenzija i zašao u usporedne svjetove, jednako stvarne kao i njegov, iako se to doima nevjerojatno. Tako je u jednom svijetu bio uspješan književnik koji s voljenom ženom živi u kući pokraj mora, a u drugom je bio... Stresao se. Je li i čovjek u crnom bio dio njegova ja, u usporednom svijetu u kojemu je donosio drukčije odluke, kao što je odluka da ubije ženu? Ali taj čovjek bio mu je posve suprotan, okrutan, proračunat ubojica. Je li to moguće? Je li moguće da njih dvojica dijele, makar kako duboko zakopan, mali dio bića? Tko zna što se krije u našim nutrinama, koje su nam često i samima nedovoljno poznate, i što u određenim prilikama može isplivati na površinu!

Bio je svjestan da bi ga ta razmišljanja mogla stajati zdravoga razuma, ali sve ga je više kopkala slika kojoj prije nije pridavao veliku važnost, gotovo ju je zaboravio, no sad mu se nametnula kao važan trag.

Kad su ga prošli put ondje (u "dimenziji"?) uhitili zbog ubojstva, lišće na drveću izrazito je požutjelo, bila je prohladna jesen, dok je "ovdje" tek počinjalo vruće ljeto. No kad je prvi put sreo Marinu bilo je isto godišnje doba kao i u njegovu svijetu.

Ako već možemo probiti granice usporednih svemira, svjetova ili čega već ne, ako od našega trodimenzionalnog prostora ne zavisimo onako i onoliko kao što nam se čini, možda ni granice vremena nisu tako čvrsto zadane i neprobojne kako vjerujemo da jesu. Je li se u onom zadnjemu snu, kad je uhićen, zapravo našao u budućnosti?

Dugo je nepomično sjedio, zagledan u zid svoje sobe. Ako je tako, nije nezamislivo da bi mogao ponovno prodrijeti u taj svijet *prije sudbonosnoga događaja*, prije ubojstva, početkom ljeta, kao i prvi put, kad je Marina još bila živa. Kad bi među dimenzijama prošao u pravo vrijeme, možda bi uspio spriječiti ubojstvo, naći svoga dvojnika prije nego ubije, razgovarati s tom ženom, Marinom, možda bi promijenio događaje?

No kako da to učini? Možda s tim imaju neke veze meteorološke prilike, naelektrizirano ozračje, što li? Kad je onamo dospio po tmurnomu vremenu, ili kad je provalila jaka oluja, bilo je posve drukčije nego prvi put, kao da se našao u drugom, kasnijemu vremenu. Što ako se

onamo ponovno uspije probiti za spokojna, bistra ljetnog dana, sa stabilnim vremenskim prilikama, kad se unaokolo bude pružao vedar, topao, ujednačen prostor, bez kovitlanja? Možda bi vrijedilo pokušati, no to znači da mora popustiti iskušenju i ponovno potražiti "prolaz".

Srećom, oluje su prestale i nastupilo je vedro, vruće razdoblje, danima bez i jednoga oblačka. Sad je u tom dijelu grada boravio po cijele dane, od jutra do večeri skitao se istim ulicama, jeo je u lokalima s brzom hranom, a onda nastavljao ludu potragu i stalno je kružio, jer nije znao što da drugo učini. Ponekad se netremice zagledao u vedro nebo, u širok prostor koji je skrivao tajnu mnogo veću od skučena grada i tijesnih ulica, tajnu koju se Čavra nerazumno naprezao razriješiti, iako je nije mogao ni shvatiti. No možda će uspjeti bude li dovoljno uporan i žarko usredotočen, jer možda je u pukomu intenzitetu našega bića još nerazumljiva tajna koja odgovara onoj izvanjskoj, sukladna je s njom, pa će se u jednom trenutku nešto poklopiti, škljocnuti i sjesti na svoje mjesto. Iako ništa drugo ne zna i ne shvaća, možda je odgovor u tom divljemu, čuvstvenomu intenzitetu.

Nije se osvrtao na umor, bolne noge, lupanje srca ni znoj, nego je tumarao i tumarao, dijametralno suprotno razumnim i probitačnim životnim pregnućima koja moraju ići u sasvim određenom, najekonomičnijem smjeru. Međutim ako su takva njegova prijašnja pregnuća završila potpunim krahom, možda će, paradoksalno, ova temeljno kaotična, besciljna i luda potraga završiti neočekivanim, bitnim otkrićem i događajima kojima će moći ovladati.

Napokon je, iscrpljen, htio ući u prvi lokal da nakratko sjedne, odmori se i nešto popije, kad je sav umor odjednom spao s njega, svake je tromosti nestalo, a srce mu je brže zakucalo. Uspio je, ponovno i jednako ludo, a put u dimenziju i sad je bio jednako neobjašnjiv, naprosto je skrenuo iza ugla a onda... poznati kraj: park, stare kuće s dvorištima i ona jedinstvena trokatnica!

Ali sad nije dugo bio usredotočen na kuću, jer dok je prilazio, izvan sebe od sreće, u parku je ugledao dvije poznate prilike, pa je pobrzao da bolje pogleda. Je li to bio njegov dvojnik, i to sa ženom, osim što sad nije bio u crnomu, nego je imao sive hlače i plavu košulju, dok je žena bila odjevena u elegantan kostim boje vanilije, a duga crna kosa presijavala joj se na suncu. Da, bili su to oni! Došao je u pravi čas, jer nekamo su se otputili.

Usta su mu se osušila. Što da učini? Ovo mu je možda jedina prilika da spriječi zločin!

Odlučno je pošao prema njima, uzrujano stišćući šake, dok se razmak smanjivao.

- Dario Čavra! - pozvao je odlučnim, podrugljivim glasom. Muškarac i žena okrenuli su se. Ugledavši ga, njegov je dvojnik raširio oči i zaprepašteno zurio, a Marina je bila još ljepša nego što se sjećao. - Došao sam porazgovarati s tobom. Mislim da znam što se događa - obrati se Čavra dvojniku, koji se usplahireno okrenuo zbunjenoj ženi i počeo joj govoriti da smjesta ode, ali ne u kuću, nego... (Čavra nije razabrao kamo ju je poslao), a on će ubrzo doći, nakon što razriješi neugodnu situaciju. Prestrašeno je gledala jednoga pa drugoga, no muž je ponovno oštro otpravi, pa je pobrzala prema ulici iza parka, a dvojnik je koraknuo prema pridošlici, kao da mu za svaki slučaj želi prepriječiti put.

- Dakle, gospodine... Čavra, - počeo je, značajno se i podrugljivo nasmiješivši kad je izgovorio prezime - ponovno se srećemo, a za razliku od prošloga puta tvrdite da znate što se događa.

- Da, znam da namjeravate postati ubojica... i to iz pohlepe.

- Teška optužba. Dolazite niotkuda i razbacujete se optužbama protiv čovjeka kojega i ne poznajete. Pripazite se.

- Nisu to prazne optužbe. Namjeravate otrovati ženu, i to otrovom od kojega smrt izgleda nalik na infarkt, i koji ostavlja malo tragova. Nabavit ćete ga, ili ste ga već nabavili kod svoga poznanika farmaceuta. Ženu kanite ubiti zbog nasljedstva.

- Ma nemojte! - Dvojnik ga je pozorno motrio, ali kao da se nije previše iznenadio, čak ni naljutio. - Odakle Vam to?

- Rekli su mi u policiji.

- Besmislica! Kako bi policija znala nečije namjere?

- Dakako, još ne znaju. Uhitili su me *nakon* što ste ubili ženu. Zamijenili su me s vama i sve su mi to ispripovijedali.

- Nakon što sam ubio? Pa to je nemoguće. I sami ste vidjeli da mi je žena živa!

- Mislim da se moje uhićenje dogodilo u budućnosti.

- Gospodine... Čavra, - prezime je ponovno izgovorio oklijevajući i posprdno - sve to zvuči posve ludo. Ne znam što Vam se mota po glavi, - s nelagodom se okrenuo, jer je postariji par sjeo na klupu nedaleko od njih i znatiželjno ih motrio - ali o tome ne bismo trebali *tu* razgovarati. Ako mi imate što reći, pozivam Vas k sebi, ali samo nakratko, jer moram se pridružiti ženi, koja je, inače, živa i zdrava, samo što ste je Vi jako uplašili. Ne namjeravam nikoga ubiti. Dođite, molim. - Mahnuo je rukom i kroz park pošao prema kući, a Čavra ga je slijedio.

- Bili ste u mom stanu, je li? Vidio sam Vas na prozoru. Marina se iznenadila kad sam došao gore, jer mislila je da sam već kod kuće, pa je vjerovala da sam poslije ručka nekamo naglo izašao. Pitao sam je li došao kakav posjetitelj, ali odgovorila je da nije bilo nikoga osim mene. No ja nisam ručao s njom, - nasmiješio se - ili, bolje, *s Vama*. Znam da nije sklona priviđenjima, a i sam sam Vas vidio, pa sam dosta razmišljao o tome i došao do određenih zaključaka. A što je bilo one kišne večeri? Dakle zbilja ste me uhodili.

- Nisam vas uhodio - odgovori Čavra. - To je teško objasniti.

- Ipak pokušajte. - Došli su do dvorišnih vrata, pa ih dvojnik otvori, a onda i kućna. - Ili počekajte da sjednemo i popijemo po čašicu.

Dok su se penjali stubištem, Čavra je grčevito razmišljao što da učini. Bila je to nevjerojatna situacija: čavrljao je s ubojicom i spremao se, na njegov poziv, s njim popiti piće. Što ako...? Iz misli ga prene sugovornikova primjedba.

- Kion je u biti bio dobar. Izabela ga nije smjela dražiti.

- Nije, ali... - rastreseno odgovori Čavra, a onda se zaustavi kao gromom ošinut i ukoči se, nijemo zureći u sugovornika. Odakle je znao za taj događaj, kad ga je i sam Čavra odavno zaboravio, ali ga se sad živo prisjetio?

U djetinjstvu je bio zaljubljen u nježnu i, kako je smatrao, prekrasnu djevojčicu Izabelu, a bio je izvan sebe od ushita kad bi se pristala igrati s njim. No jednom prilikom napao ju je i izgrizao njegov vučjak Kion, koji je bio prilično agresivan, ali Čavra ga je unatoč tome volio. Pas mu je uzvraćao ljubav, jer našli su ga kao mladoga, izgladnjeloga lutalicu i kao da je smjesta uspostavio posebnu vezu s dječakom. Tada su živjeli u kući s dvorištem, pa je Čavra nagovorio roditelje da zadrže životinju, kojoj je njegov otac dao ime po starogrčkoj riječi za psa.

Čavra je bio očajan kad je Kion izgrizao njegovu prijateljicu i sebi je gorko predbacivao što nije brže i prisebnije reagirao. Poslije toga nije viđao Izabelu, pa je više od godinu dana žalio za njom. No sve to nije mogao znati nitko osim njega, pogotovo u ovomu... "svijetu"?

Dvojnik se nasmije, vidjevši njegov izraz. - Iznenadio sam Vas? Imam još iznenađenja. Dođite, bit će zanimljivo.

Čavra se zaprepašteno penjao za njim. Njegov sugovornik otključao je vrata i uveo ga u stan na koji je Čavra u posljednje vrijeme tako opsesivno

mislio. Sve je bilo kao što se sjećao. Domaćin ga odvede u blagovaonicu i pokaže stolicu kraj stola.

- Sjednite, raskomotite se. Volite li dobar viski? Ako ste ono što mislim da jeste, svakako ga volite, baš kao i ja.

- Kako znate za Izabelu i psa? - glupo upita Čavra.

Dvojnik iz kuhinjskoga ormara izvadi flašu viskija i dvije čaše, pa jednu stavi pred Čavru i natoči mu.

- Pitanje ste formulirali: "Kako *znate*..." Jesi li zbilja takav formalist da samoga sebe oslovljavaš s "Vi"?

- Samoga sebe? Tko sad govori besmislice?

- Ono si što sam odmah posumnjao da jesi. Došao si iz neke... dimenzije, no jasno mi je da ne znaš baš mnogo o tim stvarima. Naši znanstvenici valjda su napredniji od vaših, jer već su poprilično razvili spoznaju o usporednim svjetovima, primjerice Rhine, Volinski i Graham. Ako su ti ta imena nepoznata, onda nije čudno da si neznalica. Možda se značajnim znanstvenicima u vašemu svijetu nešto dogodilo prije nego što su se uspjeli popeti na vrh. Možda su oni, njihovi roditelji ili djedovi poginuli u nesreći, ili u ratu pa se tijek zaustavio i nije se dogodilo potrebno grananje. Zamah leptirovih krila, koji se osjeća i u dalekom svemiru... čuo si za to? Ovdje se u zadnje vrijeme dosta govori o posjetima iz drugih dimenzija, postoje dobro argumentirani primjeri. Veliki sam ljubitelj znanosti, iako sam zapravo nevježa. Čini se da su se granice zbog nečega... Ali ne teoretizirajmo previše. Mislim da nam je to obojici mana. - Ispio je. - Dakle ti si neka vrsta mene... negdje! Vjerojatno si naletio na te... nestabilne granice, a onda si nanjušio nešto nezgodno. Po očima i cijelom tvom držanju vidim da si slabić. Još si ono što sam u sebi davno i uspješno prevladao i zauvijek ćeš ostati nitko i ništa. Nemoj se uvrijediti, ali sretan sam što nisam ti. Možda sam zamalo mogao biti takav, ali na vrijeme sam se izvukao. Djeluješ zblenuto, mlako i neodlučno, gotovo bih se kladio da negdje jadno i skučeno živiš. Tu se bitno razlikujemo.

- Razlikujemo? Možda sam nitko i ništa, ali ti si ubojica!

- A ti nisi u stanju ništa odlučno učiniti. Sjeti se da te poznajem u dušu.

- Imamo posve različite duše.

- *Odluke* čine dušu, a i čovjeka, prave odluke u pravo vrijeme. Zato sam uspješan, a bit ću još uspješniji.

- Poslije ubojstva vlastite supruge iz pohlepe? Doista je junačka odluka postati trovač svojih najbližih.

- Odluka je da ne postanem propalica poput tebe. Možda me želiš spriječiti, i to zato što ti se moja žena sviđa? Moraš priznati da nije loša. Uostalom mislim da imamo prilično sličan ukus. Ali mnogo je lijepih žena. Kod "kuće" - nasmijao se - nisi oženjen?

Čavra je šutio.

- Rastavljen? - vedro pogodi njegov sugovornik. - Ako si mi sličan, previše si zaljubljiva i barem donekle strasna osoba a da bi ostao sam. Ipak, ne doimaš se oduševljeno. Napustila te? No tvrdiš da će i mene moja napustiti, samo na drugi način. Pretpostavimo da imaš pravo; što možeš učiniti, zašto si došao?

- Ja ću...

- Što ćeš? Otići na policiju s tom blago rečeno nesuvislom pričom? Naprosto bih se sakrio i pustio da preuzmeš moju ulogu, pa bi te smatrali luđakom koji priča da će ubiti ženu. Ili ćeš upozoriti Marinu? Hoće li ti vjerovati? Mom ludom bratu blizancu koji mi stalno pravi probleme, pa ga svi članovi obitelji izbjegavaju spominjati; jer mogu to i tako prikazati? A i gdje je ona? Nećeš je naći, jer ne znaš ništa o nama.

- Spriječit ću te... - No dok je izgovarao te riječi, Čavra je bio duboko svjestan svoje bespomoćnosti i apsurdnosti cijele situacije.

- Kako? Kaniš li me ubiti? Onda bi ubio i samoga sebe, vjerojatno ne samo u svojoj dimenziji, nego svakoga kretena s tvojim "ja", u svim, možda brojnim dimenzijama. Po riječima znanstvenika bio bi to paradoks. Nikako me ne možeš ugroziti, a k tome ubrzo ćeš nestati, jer došljaci ne mogu dugo boraviti u nepripadnim dimenzijama, neki zakon ih vuče natrag. Kad sam te vidio, nagađao sam tko si, pa sam se raspitao kod prijatelja znanstvenika. Za razliku od tebe imam dosta uglednih prijatelja. Možda tražiš ovo? - Kao da se nije mogao svladati, iz džepa hlača slavodobitno je izvadio ampulu. U taj čas njegov pobjesnjeli gost skoči sa stolice i nasrne na nj, ali dvojnik se vješto izmakne, a onda udari Čavru šakom u lice, tako da je pao pokraj zida blagovaonice. Njegov napadač spremi ampulu u džep i nasmije se.

- U svemu sam bolji, a mislim da će uzrujanost i frustracija pridonijeti tome da nestaneš odavde.

Čavra ustane, pa i on snažno zamahne, ali njegov dvojnik izbjegne udarac poput vještoga boksača i ponovno odalami Čavru, kojemu je zbog uzaludnoga zamaha već ionako oslabjela ravnoteža. Pao je, ošamućen. Hoće li svakoga trenutka nestati iz dimenzije, kao što je predvidio njegov dvojnik?

Obuzet slijepim bijesom, skočio je i zaletio se na protivnika, koji nije očekivao tako žestok napad, pa je posrnuo i udario u zid. Nije pao, nego se u trenu pribrao, odmaknuo se od zida i zamahnuo. Čavra je iskoristio svoju priliku, ovaj put se brzo sagnuo, izbjegavši udarac, a onda se drugi put bezglavo zaletio u protivnika i snažno ga odbacio unatrag, samo što je on sada stajao pokraj velikoga prozora blagovaonice. Nasrnuvši u bijesnomu kovitlacu, Čavra nije odmah ni bio svjestan što se zapravo dogodilo, nego je samo začuo prasak polomljenoga stakla, a tek je krajičkom oka vidio da njegov dvojnik nestaje kroz prozor, kao da je s prozora blagovaonice odletjela velika ptica. Odozdo se čuo tup udarac kad je izbačeni protivnik tresnuo o tlo. Čavru prelije val strave, jer u djeliću sekunde napola je shvatio što je učinio. Priskočio je prozoru i pogledao u stražnji dio dvorišta, kamo je bio okrenut prozor blagovaonice. Nesuđeni trovač još je bio živ. Trzao se, širom otvorenih usta, kao da želi nešto reći, povikati, ali nije ispustio ni glasa.

Posljednje što je Čavra vidio bilo je da se čovjek u dvorištu smirio, a onda je i njega samoga progutao potpun mrak.

Ovaj put probudio se samo nakratko, u bolnici. Ponovno je iznad sebe ugledao bijeli strop, ali ne tako čist kao u kući na moru. Znao je da nije u toj kući, još prije nego što je svrnuo pogled na bolničke aparate, a pokraj njegova kreveta stajali su muškarac i žena u bijelim kutama.

- Probudio se - čuo je kako govori žena, a onda se nagnula nada nj i upitala: - Čujete li me? Doživjeli ste neku vrst kapi, ali bit će dobro, samo morate mirovati.

Rekla je još nešto što nije razumio. Očajnički se pokušavao pomaknuti, ali nije mogao. Jedva je pokrenuo prste desne ruke, tek nekoliko milimetara, kako mu se činilo, a lijevu stranu tijela uopće nije osjećao. Imao je dojam da nema ni lijevu ruku ni nogu.

- Lijeva strana... oduzeta - dopre do njega ženski glas.

Oduzeta mu je strana tijela! Ne... nije oduzeta, ne razumiju... Kroz glavu mu proleti strašno objašnjenje. Nije mogao reći kako, ali u času je shvatio. Prije nego ga je ponovno progutao mrak, u glavi mu je bljesnulo, samo što to nije bio bljesak poput onoga koji ga je izbacivao iz "dimenzije", nego unutrašnji bljesak jezive, nevjerojatne spoznaje! *Ubio sam ga, a s njim sam ubio i polovicu samoga sebe, svoju lošu stranu. Sad sam samo pola čovjeka, jer onoga drugoga više nema.*

(Nastavlja se)

Beatrice

Inspiracijo moja
Puna poleta, ljepote, sklada
Radi tebe
Svijet je još uvijek varava nada
Uza te još su ljepote dvije:
Brižna mati i sestra
Što se radosno smije...
Slijede nevjeste, prva, druga i treća
I njihove majke čak –
Da bi sreća bila veća.
A sve u istome zagrljaju,
Pakao u raju!

Juliji...

Ljubavi jedinoj
Za onaj cvijet
Otići i na drugi svijet
Posve je u redu.
Drama, pa što,
Lojtra od bršljana
Što vodi do nebesa
Često se složi u galge
Na kojima
Izvisi blesa

Heleni trojanskoj

U mrkloj noći
Zvijezde vode lađe.
Zvekeće oklop i oštrica
Dok meso ne nađe.
Hrana dokonih bogova
Vesla u propast složno,
Radi ljubavi i rogova.
Tako su ljubav i smrt
Zlatovez povijesti
Od kojih se čine glazbala
Za slijepe pjesnike
Vjesnike svih
Naših žalobnih pripovijesti

Uz jedan prijevod Mate Šimundića s poljskoga

Stvaralaštvo Mate Šimundića[1] vezano je gotovo isključivo za jezikoslovlje. Ishodište je njegova bavljenja jezikoslovljem interes za riječi kao imena: imena biljaka, imena životinja, imena ljudi. Od svekolikoga Šimundićeva interesa za jezikoslovlje ovdje ću se samo kratko usredotočiti na onaj njegov dio koji dolazi do izražaja kroz prevodilaštvo. Jer prevodilaštvo zasigurno jest poseban doticaj i posebno iskustvo s jezikom.

Šimundić je već po svom obrazovanju – kao onaj koji je završio studij hrvatskoga i ruskoga jezika s književnostima, uz izborni talijanski jezik – bio upućen na cjeloživotno živo druženje s jezikom. Iz do sada najopsežnije, iako ne i sveiscrpne, bibliografije njegova opusa, koju je priredio Ivan Bekavac Basić[2], vidi se da je prevodio s bugarskoga, mađarskoga, poljskoga i slovenskoga jezika. I odmah stojimo pred pitanjem: kako je došlo do toga da je prevodio baš s tih jezika? I kako to da među jezicima s kojih je prevodio nema ruskoga i talijanskoga, koje je studirao? Vjerojatno će se daljnjim radom na njegovoj bibliografiji otkriti štogod zasad nepoznato – ali već sada s velikom sigurnosti možemo ustvrditi da to neće bitno promijeniti činjenicu da je prevodilaštvo, ipak, u njegovu interesu za jezik drugotno, kao ni da je ono najvažnije što je preveo preveo s jezikâ koje nije studirao.

Šimundić je najviše prevodio sa slovenskoga: ta od 1966. do 1993. (dvadeset i sedam godina) bio je profesor hrvatskoga (ili srpskoga) jezika na Pedagoškom fakultetu u Mariboru. Normalno je da su nadošle veze, obveze, ali i sposobnost za prevođenje sa slovenskoga – ponajviše slovenskih pjesnika. Prevodio je s mađarskoga, ali u suradnji s Károlyem Gádanyijem, slično kao što je, na primjer, Đuro Vidmarović u suradnji s Jelenom Nikolajevnom Zaričnajom, s jezikâ-posrednikâ, ruskoga i ukra-

1 Mate Šimundić rođen je 6. studenoga 1928. u selu Opancima (Lovreć). Završio je studij hrvatskoga jezika i jugoslavenske književnosti i ruskoga jezika s književnošću u Zagrebu 1953. godine. Doktorirao 1965. godine na temu *Govor Imotske krajine i Bekije*. Radio kao školski profesor u Đakovu, Lovreću i Splitu, a onda i kao sveučilišni profesor u Mariboru. Umro 27. srpnja 1998. u Radencima (Slovenija), a pokopan dva dana poslije na lovrečkom groblju.

2 Bekavac Basić, Ivan, *Mate Šimundić*. O 75. obljetnici rođenja i 5. obljetnici smrti, Zagreb: Biakova, 2003.

jinskoga, prevodio suvremene židovske pjesnike koji su pisali na ivritu[3]. Prevodio je i s bugarskoga – pretpostavljam, po načelu slavenske srodnosti (s hrvatskim, ruskim i slovenskim, koje je poznavao), kao što sam i sâm, po načelu slavenske jezične srodnosti s češkim, hrvatskim i poljskim jezikom (koje poznajem), prevodio neke manje stvari sa slovačkoga jezika (kojeg ne poznajem). No sve bi to trebalo puno iscrpnije istražiti, a onda promisliti i s većom pouzdanošću ustvrditi.

I sada: da u ovom svom kratkom osvrtu na Šimundića prijeđem na ono radi čega sam ga otpočeo – a to je jedan njegov prijevod s poljskoga jezika. Riječ je o prijevodu četiriju humoreski i satira poljske spisateljice, estradne i kazališne glumice, satiričarke Stefanije Grodzieńske, koja je rođena 1914., a preminula upravo ove, 2010. godine[4]. S obzirom na to da je jedini u spomenutoj bibliografiji zabilježeni Šimundićev prijevod s poljskoga, nije jasno kako je došlo do toga prijevoda.

Godine 1964. (dakle kada je Grodzieńska imala pedeset godina) u Zagrebu je izišla knjiga pod naslovom *Poljska satira*, koju je priredio Zygmunt Stoberski, a na hrvatski preveo Đorđe Šaula[5]. Stoberski u predgovoru kaže da je mnoga značajna imena poljskih satiričara morao izostaviti zato što je htio "uključiti samo aktualne tvorevine, a istovremeno prevodive na srpskohrvatski jezik"[6]. Među tim značajnim, a neuvrštenim imenima spominje i Stefaniju Grodzieńsku. Ona, kao i mnogi drugi, još jednom, izostavljeni su zbog "nerazumljivosti i neprevedivosti", jer "pišu specifičnim varšavskim 'slangom' ili kratkim rimovanim stihom, što je u satiri gotovo neprevedivo, a njihova djela često su tijesno povezana s realijama ili imenima osoba koje znače nešto samo u našoj zemlji, dok stranom čitaocu ne govore ništa"[7]. Četiri humoreske i satire S. Grodzieńske, koje je točno trideset godina nakon Šaulina prijevoda *Poljske satire* preveo M. Šimundić, ne sadrže u sebi ništa nerazumljivo i neprevodivo. To bi moglo značiti: ili je takvih satira bilo i prije trideset godina, kada je izbor iz poljske satire pravio Z. Stoberski, ali po njegovu sudu nisu bile dovoljno reprezentativne – ili su one znak kasnijega zaokreta u satiričkom

3 Usp. *55 suvremenih židovskih pjesnika*, preveli Jelena Zričnaja i Đuro Vidmarović, Mostar: DHK Herceg-Bosne, 2004.

4 Grodzieńska, Stefania, *Četiri humoreske i satire*, *Hrvatska obzorja*, II/1994/4., str. 759.-766. – Ovaj je tekst, ustvari, dorađeno izlaganje sa simpozija *Drugi dani Mate Šimundića* (Lovreć, 6. studenoga 2010.).

5 *Poljska satira*, izabrao, priredio i predgovor napisao Zygmunt Stoberski, preveo Đorđe Šaula, Zagreb: Stvarnost, 1964.

6 Isto, str. 10.

7 Isto.

stvaralaštvu S. Grodzieńske. No to ništa ne mijenja na činjenici da je Šimundićev prijevod do danas jedini prijevod Grodzieńske na hrvatski jezik. To tvrdim na osnovi uvida u kataloge Nacionalne i sveučilišne knjižnice i Knjižnice Filozofskoga fakulteta u Zagrebu.

Budući da sam i sâm prevoditelj, sklon sam dobrohotno pristupati svakom prevodilačkom trudu. Ne samo zbog strukovne solidarnosti nego i zbog toga što prevodilaštvo i prevoditelji trpe od pomanjkanja samorefleksije, koje, valjda, i nisu sami skrivili. Samorefleksije koja ne bi bila teorija prevođenja, nego bi značila konkretno zajedničarsko rašćišćavanje nekih izazova prevodilačkoga posla, koji bi, kada bi takve samorefleksije bilo, bili stjerani u područje automatizma. I sâm sam prevoditelj s više jezika, do sada sam preveo na tisuće kartica – ali, evo, ovo je prvi put da o tome reflektiram, premda sam puno puta trpio zbog izostanka komunikacije, povratnih informacija u prevodilaštvu. Ako je prevodilaštvo stvar nadahnuća – to ne znači da se uvijek mora kretati od ništice. Prevoditelj je stvaratelj, ali prijevod, na koncu, uvijek nužno ispada kombinatorika nečega što je rječnicima, dakle jezičnim potencijalom predviđeno, zadano i prije njegova postojanja. Mi ne znamo kakvi su naši prijevodi i naše prevođenje jednostavno zato što to nikoga ne zanima. U danom trenutku od prevoditelja se uvijek traži "dobar" prijevod, postoje prijevodi koji slove kao bolji i lošiji, baš kao i sami prevoditelji – ali to "dobar" ili "loš" uvijek ostaje prepušteno instinktu, neosviještenosti, neznanju, tržišnoj prođi, narcizmu, odnosu snaga itd.

Evo samo jedan primjer, vezan uz prevođenje s poljskoga jezika. Kako prevoditi poljska imena ljudi, gradova, toponime? Na primjer, ime naše autorice: Stefania. Recimo da je to ime lika jednoga proznoga djela. Otvara se prostor prevodilačkoga svaštarenja: Stefanija, Štefanija, Štefica, Stefanja, Stefania... Da je problem realan, istaknuo je i najglasovitiji naš prevoditelj s poljskoga Julije Benešić. On u svom prijevodu romana *Ziemia obiecana* (Obećana zemlja) poljskoga nobelovca Władisława Stanisława Reymonta na prvoj stranici u bilješci ovako problematizira mogućnost prevođenja imena poljskoga grada Łódź:

Ovaj veliki poljski industrijski grad piše se u poljskom: Łódź (izg. Łüć). Prva rečenica ovog romana morala bi točno u prijevodu glasiti: Łódź se budila, – jer je imenica łódź (znači također i čamac, a srodna je s našom riječju: lađa) ženskoga roda. Da poteškoća bude veća, Łódź ima padeže, koji se nimalo ne podudaraju s našim padežima: gen. Łodzi (čit. lödi), instr. Łodzią (čit. lođon), pa bi u čitaočevu

pamćenju nastala zbrka, da smo ostavili poljski izgovor i poljske oblike. Znajući, da oblik, koji smo uzeli nije dobar – morali smo kod njega ostati iz obzira oportunih i tipografskih. Pridjev łódzki preveden je: lodzki, iako se to pisanje protivi našem pravopisu. Zadržali smo i oblike vudka (wódka) mj. vutka i dorožka (mj. doroška).[8]

Do sada se mogu prepoznati tri obrasca prevođenja poljskih imena (Fran Biničkі, Julije Benešić i Zdravko Malić).

Fran Biničkі[9] poljska imena prevodi tako da ih maksimalno prilagođuje: da ih 1) piše onako kako se izgovaraju (izbjegavaju se poljski grafemi) ili 2) prevodi hrvatskim inačicama, ako je to moguće. Tako se poljsko ime *Zbyszek* prevodi kao *Zbiško*, a ime poljskoga mjesta *Ciechanów* prevodi kao *Ćehanov*. Tu su još i Danuška, Matko – Močidol, Torunj, Varšava, Krakov.

U isto vrijeme, njemačka imena ljudi i mjestâ prevodi uz poštivanje njemačkoga izvornika, pa su tu likovi Löwe, Gotfried, Rotgier, Sigfried i mjesta Gotteswerder, Lichtenstein.

Julije Benešić[10] poljska imena prevodi tako da što više poštuje izvornik, jer i čuva poljsku ortografiju na razini korijena imena i ne pokušava imena prevoditi ni ondje gdje postoji njegova hrvatska inačica. Na primjer: ime *Wilczek* neće prevesti s Vučić (kako bi to zacijelo učinio Binički), nego ostavlja *Wilczek*. Čak ni ulicu koja se zove *Wshodnia* ne prevodi s *Istočna*, nego ostavlja kako je u izvorniku. A pristup je ujednačen, neovisno o tomu je li riječ o njemačkom ili poljskom (ili bilo kojem drugom) imenu.

Tako zatječemo imena: Borowiecki, Karol, Malinowski i Wilhelm, Hüberman, Mülerovi.

Zdravko Malić[11] u prevođenju poljskih imena predstavlja sredinu između Biničkoga i Benešića. To ćemo najbolje ilustrirati ako kažemo da u njegovim prijevodima zatječemo i Šteficu i Jana; i Franca i Bascika. Za imena traži hrvatsku inačicu ne poštujući poljsku ortografiju, a prezimena ostavlja sukladno izvorniku. Tako imamo Stanku i Miru, ali i obitelji Marczewski i Majewski.

Svaštarenje u prevođenju poljskih imena sastoji se u ovome: Imena za koja postoji hrvatski ekvivalent bivaju njime i prevedena (Szczepan

8 BENEŠIĆ, Julije, *Bilješka*, u: REYMONT, Władysław Stanisław, *Obećana zemlja*, prijevod Julije Benešić, Zagreb: NP Glas rada. 1951., str. 5.

9 Usp. Sienkiewicz, Henryk, *Križari*, preveo Fran Binički, Zagreb: HKD sv. Jeronima, godina izdanja nije navedena.

10 Usp. Reymont, Władysław Stanisław, *Obećana zemlja*, preveo Julije Benešić, Zagreb: NP Glas rada. 1951.

11 Usp. Malić, Zdravko, *Antologija poljske pripovijetke*, priredio i preveo Zdravko Malić, Sarajevo: VM, 1984.

= Stjepan; Stanisław = Stanislav, Stanko). Imena za koja hrvatskoga ekvivalenta nema zadržava se u poljskom izvornom obliku (Lech = Lech, Jacek = Jacek; Zbygniew = Zbygniew). Pisanje poljskih imena čas se povodi za poljskom, čas za hrvatskom ortografijom: Jakób, Jakub, Jakob... Imena koja su dominantno poljska, iako imaju hrvatsku inačicu, donose se u poljskoj inačici: Jan – a ne Ivan; Karol – a ne Karlo ili Drago. Tako da u istom djelu imamo likove koji se zovu: Štefica, Jan, Marica i Lech, a svi jednako nose specifično poljska prezimena.

Problem je što je pisanje poljskih imena do dana današnjega neraspravljeno i kao takavo ostaje otvoreno – i svaštarenje se nastavlja. Zašto Warszawu pisati kao Varšavu, a München kao München (a ne Minhen), Strasbourg kao Strasbourg (a ne kao Strasburg)?! Načelo: *ono što se ustalilo* ili *ono što se nametnulo* – ovdje ne vrijedi ništa. Jer time se otvara mogućnost da se nametne svašta i da prevođenje bude pritisnuto i zbunjeno takvim nametnutim svaštarenjem.

Iz prijevoda humoreski S. Grodzieńske može se zaključiti da je Šimundić najbliži modelu J. Benešića, za koji i sâm mislim da bi, uz jedan još veći stupanj dosljednosti, trebao biti općeprihvaćen. U prijevodu se spominju dva imena ljudi: Berdzikowski i Zbysław Szporta – i Šimundić ih donosi poštujući poljski izvornik. I spominje se ime jednoga grada, a to je Warszawa – a Šimundić ga donosi onako kako se kod nas uobičajilo, odstupajući od onoga kako se izvorno piše: Warszawa.

Riječ je, dakle, o prijevodu književnoga teksta-djela – a ne o prijevodu tehničkoga ili npr. pravnoga teksta. Kod prevođenja književnih tekstova postoji više načina da prijevod bude dobar, jer terminologija, riječi kojima se do prijevoda dolazi, nije unaprijed jednoznačno određena. Kod prevođenja tehničkih tekstova na djelu je terminološka jednoznačnost i stoga je način da se dođe do dobroga prijevoda samo jedan. Ako se poznaje taj jedan način, onda je prevođenje tehničkih tekstova neusporedivo lakše i brže od prevođenja književnih tekstova. Ali ako se taj jedan način ne poznaje, nego se nabada, onda je vjerojatnost dobroga prijevoda jednaka kao i kada se prevode književni tekstovi.

No i kod prevođenja književnih tekstova postoji određena količina teksta (frazeologija, imena...) čije je prevođenje unaprijed jednoznačno zadano i na koji treba primijeniti prevodilački automatizam, a ne prevodilačko stvaralaštvo.

Kako već rekoh, prijevod M. Šimundića po svoj je prilici do dan-danas jedini prijevod S. Grodzieńske na hrvatski jezik i samim time zadobiva određenu težinu i značenje. Možemo stoga unaprijed reći: kakav god bio, on ne može ne biti dobrodošao. Iako nisam došao do izvornika s kojim bih ga mogao usporediti i tako ga analizirati i ocijeniti – ipak: moguće je u prijevodu prepoznati neke točke za koje, budući da su frazeološke naravi, nije teško otkriti kako glase u poljskom izvorniku, a onda i ocijeniti primjerenost njihova prijevoda na hrvatski. Riječ je o točkama čije bi prevođenje moglo i trebalo biti samorazumljivo i automatizirano – i takvo bi uistinu bilo, da nije izostala refleksija i komunikacija u prevođenju.

1. U humoreski *Orbis* Službenik kaže: "To je suvišno. Sigurno znam, molim, gospođo." Ovo "molim, gospođo" na poljskom zacijelo glasi "proszę pani". "Proszę pani, proszę pana, proszę państwa" – po svojoj je uporabi u poljskom jeziku toliko uobičajeno i situacijski predodređeno, u usporedbi s čim se hrvatski prijevod "molim, gospođo" osjeća kao nezgrapan, jer u kontekstu hrvatskoga jezika ne uživa ni približan stupanj situacijske predodređenosti i uobičajenosti. Stoga bi na hrvatski bolje bilo prevesti "Sigurno znam, draga gospođo" ili samo "Sigurno znam, gospođo". U istoj humoreski "oprostite, gospodine" zacijelo je prijevod poljske fraze "prepraszam, pana", ali je tu podudarnost između uobičajenosti daleko veća, pa se i prijevod doživljava primjerenim.

2. Slično je, u istoj humoresci, i s prijevodom "kad imam putovati", što na poljskom glasi "kiedy mam jechać", a na hrvatskom bi uobičajenije bilo "kada trebam putovati".

3. Na kraju iste humoreske kaže se: "U nas bi svatko htio samo badava primati novac." Za ocjenu neprimjerenosti ovakvoga prijevoda na hrvatski jezik nije nam ni potrebno poznavati izvornik, jer kod nas se ne prima/dobiva novac badava, nego se nekakva usluga ili neko dobro prima/dobiva za novac ili badava. A ovdje bi bolje bilo ovako: "U nas bi svatko htio *ni za što* dobivati plaću."

4. Na početku humoreske *Kao uvijek* kaže se: "Zašto nikada ne zvoniš točno?" i "U koji bih sat zvonio..." Radi se o poljskom glagolu "za-dzwonić", što znači "za-zvoniti", ali ovdje je riječ o telefonskom razgovoru i zacijelo znači "nazvati", pa bi prijevod glasio: "Zašto nikada ne nazoveš točno?" i "U koji bih sat nazvao...".

5. Malo dalje u istoj se humoreski kaže: "Neprekidno ti sami izgovori" i "I ti uvijek samo to". U poljskom je izvorniku vjerojatno: "Wciąż takie / te same wymówki" i "I ty zawsze to samo". "To samo" frazeološkim se automatizmom prevodi kao "te isto". U tom bi slučaju prijevod trebao glasiti: "Neprekidno te isti izgovori" i "I ti uvijek jedno te isto".

6. Na osnovi iskakanja iz onoga što je u hrvatskom jeziku uobičajeno, do kojega je došlo doslovnim povođenjem za poljskim izvornikom, a zbog prevodilačke neosviještenosti uočavamo i ovo: Umjesto: "... mjerite riječi" bilo bi bolje "... odvagujte riječi"; umjesto: "A ti da će ovo slabo svršiti" bilo bi bolje "A ti da će ovo loše završiti"; umjesto: "... čekam na tvoj telefon" bilo bi bolje "... čekam tvoj poziv"; umjesto: "Fatalno se osjećam" bilo bi bolje "Užasno se osjećam"; umjesto: "... postaraj se za penicilin" bilo bi bolje "... pobrini se za penicilin"...

Moglo bi se učiniti da mi je nakana bila podvrći kritici Šimundićev prijevod, a to nije ni blizu istine.

Nakana mi je bila istaknuti i oprimjeriti izostanak refleksije i komunikacije u prevodilaštvu, uslijed čega postoji lutanje i u onome što bi se moglo rješavati po načelu automatizma.

I nakana mi je bila istaknuti nasušnu potrebu za prevodilačkim (filozofskim, književnim...) susretima, na kojima bi sami prevoditelji svojim iskustvima služili jedni drugima, a sve kako bi budući prijevodi bili bolji, a prevodilački posao osviješteniji. Takvi susreti ne bi trebali služiti ustoličivanju iznimnih prijevoda i prevoditelja, jer svi su izgledi da bi se takvo nastojanje pretvorilo u vlastitu karikaturu, ali ni izgradnji kakve neuporabive, beskorisne teorije prevođenja. Takvi bi susreti trebali u isto vrijeme služiti sve većoj kakvoći nadolazećih prijevoda i sve većoj lakoći prevodilačke prakse, a onda i ujednačavanju hrvatske prijevodne terminologije (npr. filozofske, ali spontano, dobrohotnom, nesebičnom razmjenom prevodilačkih iskustava, a ne po diktatu). U biti, na tim susretima sve bi se moglo svesti na ovakve iskaze nastupajućih prevoditelja: "Ja sam u prevođenju toga i toga naišao na te i te nedoumice, a riješio sam ih tako i tako – zato i zato." To bi bilo bitno, i to bi bilo sve.

I nakana mi je bila istaknuti i oprimjeriti kako mnogošto u našem kulturnom životu odrađuju ljudi koji službeno za to nisu zaduženi i na toj pozadini ustvrditi da je uistinu vrijeme da se stvari počnu bistriti: što to mi u baštinu dobivamo putem službenih, financiranih ustanova – a što u istu baštinu dobivamo zahvaljujući dobrohotnosti i požrtvovnosti pojedinaca, koji su katkada primorani raditi u neprimjerenim ili čak nemogućim uvjetima?

Nasloni se

Nimalo više ne volim sebe
nego što sam, majko, voljela Tebe.
more me brige i tuge bude,
već dugo ne vjerujem u mnoge ljude.
Misli mi k Tebi svakog jutra lete,
bez Tebe danas ničije sam dijete.

A ja bih još htjela djetinje sanjat snove,
no vrijeme ih krade, a ostavlja bore.

Ponekad sanjam čudesno lijep san,
čujem Ti glas: Nasloni se, jedina,
na moju ljubav i na moj dlan.

Nimalo više ne volim sebe
nego sam, majko, voljela Tebe.

23. travnja 2010.

Redovnički put i pedagoška djelatnost s. Imakulate Klobučar, OP

Uvod

Kada je 1905. ujedinio šibenski i splitski samostan dominikanskih trećoredica u Kongregaciju svetih anđela čuvara, fr. Anđeo Marija Miškov odredio je sestrama odgojno-obrazovni i karitativni rad kao temeljni apostolat kojim će služiti Bogu na slavu, Dominikanskome redu na čast i narodu na duhovnu i vremenitu korist. Ubrzo nakon što je stupila u Kongregaciju, s. Imakulata Klobučar se kroz studij počela pripremati za odgojno-obrazovni apostolat u koji se uključila još kao kandidatica u Korčuli, a potom i kao studentica u Zagrebu i Sisku. Nakon Drugoga svjetskog rata kratko je boravila u Subotici, a potom je bila odgojiteljica u sestarskom dječjem vrtiću u Virju. Budući da su komunističke vlasti ubrzo zabranile rad vjerskih škola i odgojnih ustanova, i s. Imakulata je morala prekinuti s odgojno-obrazovnim apostolatom. No već 1953. u Kanadi se posvećuje pedagoškom radu među dojenčadi te među maloljetnicima s mentalnim i socijalnim problemima. Kroz rad i poslijediplomski studij stekla je zavidne pedagoške vrline, koje su joj poslužile i nakon što se 1969. vratila u domovinu te nastavila s pedagoškim radom u Orebiću i Korčuli. Posljednje godine života provela je u Zagrebu.

Djetinjstvo i školovanje

S. Imakulata Klobučar rođena je 14. srpnja 1914. u Fužinama u Gorskom kotaru od oca Ivana i majke Marije Maras. Na krštenju je 16. srpnja dobila ime Stanka Vilma.[1] Prije nje roditelji su imali tri sina, ali su oni umrli u djetinjoj dobi, pa je Stanka bila najstarije dijete u obitelji. Njezin je otac

1 Usp. Arhiv samostana bl. Hozane Kotorske u Zagrebu, Dokumentacija o preminulim sestrama 3 (dalje: DPS 3), kutija (dalje: K) 7, svezak (dalje: S) 2: *Izvod iz matične knjige rođenih*, Fužine, 6. XII. 1973.; *Krsni list*, Fužine, 2. XI. 1923.

od svoga oca baštinio ljubav prema glazbi. Svirao je više instrumenata, a posebno je vrstan bio kao violinist i harmonikaš.[2] Kako se obitelj preselila u Slavonski Brod, Stanka je ondje od 1. rujna 1921. do 28. lipnja 1925. polazila osnovnu djevojačku školu.[3] Potom je od 1925./26. do 1927./28. školske godine polazila tri niža razreda u Državnoj realnoj gimnaziji u Slavonskom Brodu. U trećem razredu je bila negativno ocijenjena iz francuskoga jezika i matematike, pa je bila upućena na razredni ispit, koji je položila 25. kolovoza 1928.[4] Četvrti razred niže gimnazije završila je 1928./29. u Državnoj realnoj ženskoj gimnaziji u Osijeku, gdje je, nakon jednogodišnje pauze, od 1930./31. do 1933./34. polazila i višu gimnaziju,[5] te od 11. do 19. lipnja 1934. položila viši tečajni ispit, tj. veliku maturu.[6] U međuvremenu, oko 1930., obitelj Klobučar preselila se u Đakovo.[7]

Osjetivši duhovni poziv, Stanka je odlučila postati redovnica, pa je 1934. posredovanjem Marije Kržin otišla u Rim i stupila u klauzurni samostan Kćerî Presvetoga Srca Isusova i Marijina. No nakon nekog vremena shvatila je da taj put nije za nju.[8] Prisjećajući se toga sama piše: "Još prije odlaska u samostan mnogo sam čitala dominikansku literaturu i tako, na neki način, usvojila dominikanski duh. On me zanio. Ali kada sam došla kod ovih sestara [u Rimu] počela sam uviđati da to nije ono što sam ja usvojila. Tamo se osjećao više isusovački duh. Tu je, inače, vladao dobar redovnički duh. Sestre su imale cjelodnevno klanjanje, od 7 do 19 sati. To je bila jedna francuska Kongregacija, pa su i duhovnu literaturu imale na francuskom jeziku. Ja sam sve to pročitala, ali moje srce nije moglo naći željeni mir. Počela sam silno plakati. Bližio se dan mojih prvih zavjeta, što je trebalo biti 10. prosinca. Kako prihvatiti zajednicu, kako prihvatiti jedan način života koji ne odgovara 'mojim' dominikanskim stremljenjima!?"[9]

2 Usp. Imakulata Klobučar: *Da se bolje upoznamo*. Priredila s. Slavka Sente, u: *Ave Maria* (dalje: AM), XVII (1998) 3, str. 21-22.
3 Usp. DPS 3, K 7, S 3, *Svjedodžba polaznica*, Brod u Slavoniji, 28. VI. 1925.
4 Usp. DPS 3, K 7, S 3: *Godišnje svjedočanstvo*, Brod, 28. VI. 1926.; *Godišnje svjedočanstvo*, Brod, 28. VI. 1927.; *Godišnje svjedočanstvo*, Brod, 28. VI. 1928.
5 Usp. DPS 3, K 7, S 3: *Godišnje svedočanstvo*, Osijek, 28. VI. 1929.; *Godišnje svedočanstvo*, Osijek, 28. VI. 1931.; *Godišnje svedočanstvo*, Osijek, 28. VI. 1932.; *Godišnje svedočanstvo*, Osijek, 28. VI. 1933.; *Godišnje svedočanstvo*, Osijek, 17. V. 1934.
6 Usp. DPS 3, K 7, S 3, *Svjedočanstvo o višem tečajnom ispitu*, Osijek, 20. VI. 1934.
7 Usp. DPS 3, K 7, S 2, *Domovnica*, Đakovo, 3. III. 1934.; I. KLOBUČAR: *Da se bolje upoznamo*, str. 22.
8 Usp. I. Klobučar: *Da se bolje upoznamo*, str. 22.
9 Isto, str. 22.

Shvativši da nije pozvana na život u klauzurnom rimskom samostanu, Stanka se prije Božića 1937. vratila u domovinu. Ponovno se obratila gospođi Kržin, kojoj je povjerila želju za stupanjem u dominikanski samostan. Kako je ta gospođa bila školska kolegica tadašnje vrhovne poglavarice hrvatskih dominikanki, časne majke Anđele Milinković, Stanka je iz Kongregacije svetih anđela čuvara ubrzo dobila pozitivan odgovor. U korčulanski samostan došla je kao kandidatica 15. svibnja 1938., te pomagala s. Gabrijeli Batistić u sestarskoj školi. Također je u školi ponekad zamjenjivala sestre Vinku Bodlović i Ružu Loje, predajući njihove predmete kada su one odlazile polagati državne ispite.[10]

Godinu dana nakon dolaska u Korčulu, 8. svibnja 1939. Stanka je stupila u novicijat i uzela redovničko ime s. Imakulata. Položivši 9. svibnja 1940. prve redovničke zavjete,[11] odlazi u Zagreb, gdje od 1940./41. do 1944./45. studira na Filozofskom fakultetu.[12] Najprije je bila upisala matematiku, ali kako joj to nije išlo, studirala je francuski i talijanski. Nažalost, rat je i to prekinuo.[13] Osim redovitih predavanja, u prvoj polovici 1942. pohađala je predavanja iz opće didaktike, za što joj je izdana i posebna potvrda,[14] a u prvoj polovici 1944. slušala je i položila kolokvije iz rumunjskoga jezika i književnosti i iz talijanskoga jezika.[15]

Pošto je časna majka Anđela Milinković, rođena Siščanka, rado prihvatila ponudu da njezine sestre vode *Dječje prihvatilište* u Sisku, početkom kolovoza tamo su na službu poslane prve sestre, među kojima i s. Imakulata, koja je od 3. kolovoza do 3. rujna 1942. bila "voditeljica blagajne kod Dječjeg prihvatilišta u Sisku."[16] Kako su joj tada završavali ljetni praznici, vratila se zbog studija u Zagreb, gdje je od 1944. boravila u sestarskoj zajednici u *Dječjem domu* na Radničkoj cesti. U toj je zajednici od 1946. vršila službu starješice. Prethodno je 2. veljače 1945. položila doživotne redovničke zavjete.[17]

10 Usp. isto, str. 22-23.
11 Usp.: Arhiv Kongregacije Svetih anđela čuvara u Korčuli (dalje: AKSAČ), Dokumentacija o preminulim sestrama 1, Dosje *S. Imakulata Klobučar* (dalje: DIK), *Osobnik*.
12 Usp. DPS 3, K 7, S 3: *Indeks kolegija* iz doba Kraljevine Jugoslavije; *Indeks kolegija* iz doba NDH.
13 Usp. I. Klobučar: *Da se bolje upoznamo*, str. 23.
14 Usp. DPS 3, K 7, S 3, *Svjedodžba o kolokviju iz pedagogije*, Zagreb, 24. VI. 1942.
15 Usp. DPS 3, K 7, S 3: *Svjedodžba o kolokviju*, Zagreb, 1. VII. 1944.; *Kolokvialna svjedočba*, Zagreb, 19. VII. 1944.
16 Usp. DPS 3, K 7, S 2, *Zapisnik*, Sisak, 12. IX. 1942.
17 Usp. DIK, *Osobnik*.

Godinu dana prije toga, u veljači 1944. putovala je iz Zagreba u Korčulu, gdje su sestre zbog ratnih prilika i gladi bile u veoma teškom položaju. Donijevši sestrama u Korčuli hranu, s. Imakulata je savjetovala časnoj majci Česlavi Andreis da barem neke mlađe sestre pošalje u Zagreb, gdje neće gladovati ni biti na prvoj liniji bojišta. Časna majka je poslušala njezin savjet i poslala nekoliko sestara s njom u Zagreb. Među njima su bile s. Jerka Huljev i s. Klaudija Slavodić koje pripovijedaju kako su noću brodom krenule iz Korčule, ali su ih avioni stalno nadlijetali i osvjetljavali, a partizani iz okolnih šuma pucali na njih, pa su se morali vratiti u Korčulu. Sutradan su se ipak brodom prebacile do Pelješca i krenule odatle prema Zagrebu. Automobilom su došle do Mostara i tu nekoliko sati čekale vlak. S. Imakulata je više puta molila vojnike da ih prime na vlak kojim su oni putovali za Zagreb, ali su vojnici to odbijali uz objašnjenje da ne smiju na vojni vlak primati civile. Nakon još nekoliko sati čekanja konačno su se ukrcale na vlak koji ih je doveo u Zagreb, ali uz česta zaustavljanja i pretraživanja vlaka i putnika. Osim toga, vlak se danju skrivao u tunelima, a samo noću je vozio. Put od Korčule do Zagreba trajao je čak osam dana![18]

S. Imakulata se u zagrebačkome samostanu zadržala do 11. svibnja 1947. kada je u grupi od prvih pet sestara poslana u novootvorenu filijalu u Subotici.[19] Ondje se zadržala do studenoga 1948., kada je premještena na filijalu u Virju gdje se uključila u rad sestarske *Male škole*, tj. dječjega vrtića.[20] Djeca su je jako voljela i pamtila ju još dugo nakon njezina odlaska iz Virja. Svjedoči to Zdravko Tišljar, koji je kao polaznik sestarske *Male škole* s. Imakulatu zapamtio "kao intelektualku koja je govorila četiri jezika", a rado se prisjećao i kako mu je "isplela vestu s notnim crtovljem i nekoliko početnih nota pjesmice" koju su djeca pjevala sa s. Alanom Maričić.[21]

18 Usp.: Slavka Sente: *Životni put s. Agneze Ivković – u kratkim crtama*. U: AM, XVII (1998) 2, str. 44; *Najteže mi je bilo kad im nisam imala što dati jesti*. Sa s. Klaudijom Slavodić razgovarala s. Jakica Vuco, u: AM, XXIII (2004) 1, str. 17; *Nama je bilo teško na jedan način mladima je na drugi*. Sa s. Jerkom Huljev razgovarala s. Slavka Sente, u: AM, XXIII (2004) 1, str. 20.

19 Usp. DIK, *Osobnik*. Više o dolasku sestara dominikanki u Suboticu i njihovoj prisutnosti u Bačkoj vidi u: Jure KRIŠTO: *Stoljeće služenja Bogu, Redu i narodu*. Korčula – Zagreb 2005., str. 167-168 181-182, 233-235, 319-320, 325; Marija Josipa VIDAKOVIĆ: *Subotica*. U: AM, XV (1996) 2, str. 59-64.

20 Usp. Dražen Podravec: *Sestre dominikanke u Virju*. Virje 2012., str. 67. *Osobnik* s. Imakulate Klobučar netočno bilježi da je 1948. imenovana starješicom u Virju. (Usp. DIK, *Osobnik*) Ta joj je služba, kako ćemo vidjeti, povjerena nekoliko godina poslije.

21 D. Podravec: *Sestre dominikanke u Virju*, str. 67.

Dvije godine nakon dolaska u Virje, Vrhovno vijeće je 25. listopada 1950. imenovalo s. Imakulatu starješicom tamošnje zajednice.[22] Na službi se zadržala do 22. ožujka 1952. kada je, također prema odluci Vrhovnoga vijeća, premještena u Korčulu kako bi ondje preuzela službu priore samostana svetih anđela čuvara. Iz Virja je otputovala 14. travnja.[23] Premda se ni u Korčuli nije dugo zadržala, jer je bila određena da s prvih deset sestara pođe u Kanadu, ipak je ostavila traga, posebno na mlađim sestrama što je jedna od njih, s. Leticija Delonga, mnogo godina poslije kratko posvjedočila: "Kada je s. Imakulata bila priora u Korčuli dobila sam dojam da je ona vrlo duhovna i profinjena sestra. Kada bi je sestre nešto tražile nikada nije rekla da nema vremena. Potrebe sestara su joj bile na prvom mjestu. Nije se tužila na nerazumijevanja. Razgovor s njom bio je jedno obogaćenje."[24]

Godine u Kanadi

Zbog teških ekonomskih prilika u ondašnjoj Jugoslaviji, ali i netrpeljivosti komunističkih vlastodržaca prema svećenicima, redovnicima i redovnicama, Kongregacija svetih anđela čuvara našla se koncem 40-ih i početkom 50-ih godina prošloga stoljeća u iznimno teškom stanju. Zbog nemogućnosti da se u vlastitoj domovini uzdržavaju radom svojih ruku, dominikanke su se morale okrenuti inozemstvu te poći u daleku i njima nepoznatu Kanadu. U skupinu od prvih deset sestara koje su bile određena za put preko ocena, ubrojana je i s. Imakulata. Uz blagoslov krašićkoga uznika, nadbiskupa Alojzija Stepinca, tih deset sestara je 3. listopada 1953. u 4 sata ujutro prisustvovalo misi trnjanskoga župnika Franje Šepera i potom su se uputile na željeznički kolodvor. Vlakom su preko Münchena i Hannovera sutradan ujutro stigle u Bremen, te 5. listopada produžile u nizozemski lučki grad Hoek van Holland. Odatle su parobrodom otputovale u englesku luku Harvich, potom vlakom u Londom i sutradan u Liverpool, gdje su se ukrcale na prekooceanski parobrod koji ih je 12. listopada dovezao u kanadski grad Quebec. Odatle su sutradan proslijedile za Montreal i zadržale se ondje četiri dana. Konačno su u subotu 17. listopada 1953. stigle na svoje odredište, u

22 Usp. AKSAČ, *Zapisnik sjednica Vrhovnoga vijeća*, dne 25. X. 1950.

23 Usp.: AKSAČ, *Zapisnik sjednica Vrhovnoga vijeća*, dne 20. III. 1952.; D. Podravec: *Sestre dominikanke u Virju*, str. 72-73.

24 *Dojmovi*. Priredila s. Slavka Sente, u: AM, XIX (2000) 2, str. 52.

ustanovu *Gospe od Zdravlja*, koja je na obalama jezera Magog, blizu grada Sherbrookea, skrbila za oko 150 dječaka u dobi od šest do osamnaest godina.[25]

S. Imakulati Klobučar, koja je bila najstarija od prvih deset hrvatskih dominikanki u Kanadi i jedina je od njih dobro znala francuski, vrhovna uprava Kongregacije povjerila je službu prve starješice u novoj filijali u Kanadi. Osim toga, u raspodjeli poslova i dužnosti među sestrama, njoj je povjereno da vodi brigu o nabavi hrane i svega ostaloga za ustanovu *Gospe od Zdravlja*. To joj je očito jako dobro išlo jer je upravitelj ustanove ubrzo ustvrdio kako su troškovi znatno smanjeni od dolaska sestara, tj. otkako je s. Imakulata preuzela vođenje ekonomije.[26]

Godinu dana nakon dolaska u Kanadu, hrvatske su dominikanke u gradu Sherbrooke u Ulici Moore 361 kupile svoju prvu kuću na kanadskom tlu. Zapravo, riječ je bila o nekoliko kuća u kojima su sestre vodile nekoliko ustanova pod zajedničkim nazivom *Bolnica Gospe od Djeteta*. U svoj prvi vlastiti kanadski dom sestre su se uselile 3. listopada 1954., točno godinu dana nakon odlaska iz Zagreba.[27] Njihovom prvom poglavaricom imenovana je s. Imakulata Klobučar, koja je tu službu vršila do isteka trogodišnjega mandata 7. listopada 1957. godine.[28] Osim toga, ujedno je preuzela službu direktorice ustanove *Pavillon Perreault* za skrb o hendikepiranim djevojčicama i direktorice jaslica. Obje te ustanove djelovale su u sklopu spomenute *Bolnice Gospe od Djeteta*.[29] Nastojeći svima ugoditi i nabaviti sve potrebno, brinula se "za namještenike, za kupovinu, administraciju i vanjska izvješća".[30] Također se kao priora redovito brinula za popravke i potrebna uređenja čitavoga kompleksa, te za nabavku namještaja. Između ostaloga, početkom 1955. dala je napraviti potpuno novu praonu i glačaonu, te urediti još neke prostorije poput šivaone.[31]

Nedugo nakon što su sestre došle u Kanadu javilo se nekoliko djevojaka koje su se oduševile njihovim primjerom služenja potrebitima i

25 Usp.: Arhiv samostana bl. Hozane Kotorske u Zagrebu, *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis: 1953. – 1994.* Rukopis, str. 3-9; J. KRIŠTO: *Stoljeće služenja*, str. 259-266. Put od Zagreba do jezera Magog, koji sam ovdje opisao samo u kratkim crtama, s. Imakulata je detaljno opisala i poslala sestrama u Hrvatskoj. (Usp. DPS 3, K 7, S 4, S. Imakulata Klobučar sestrama u Korčuli. Pisano 11. X. 1953. za vrijeme putovanja preko Atlantskog oceana)

26 Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 9-10.

27 Usp. isto, str. 13-14, 16-18.

28 Usp. isto, str. 32.

29 Usp. DPS 3, K 7, S 1, *Curriculum vitae.*

30 *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 19.

31 Usp. isto, str. 21-22.

razmišljale o redovničkom pozivu. Sestrama u Kanadi i Vrhovnoj upravi Kongregacije u domovini bilo je jasno kako će tim djevojkama, ako se odluče stupiti u samostan, trebati omogućiti redovničku formaciju u Kanadi. Stoga je časna majka Anđela Milinković 15. studenoga 1954. imenovala s. Imakulatu učiteljicom novakinja u Kanadi. Tu je službu vršila do odlaska iz Kanade početkom studenoga 1969.[32]

Budući da redovnička formacija prije razdoblja novicijata zahtijeva vrijeme kandidature i postulature, s. Imakulata je morala preuzeti i službu njihove odgojiteljice. Prve dvije Kanađanke u samostan su došle 25. ožujka 1955., a 1. rujna pridružile su im se još četiri. Nakon što je 8. studenoga obavljen propisani kanonski ispit prvih dviju kanadskih kandidatica, one su 8. prosinca stupile u novicijat, a u proljeće 1956. to su učinile i preostale četiri kandidatice. U rujnu su još četiri djevojke došle u samostan, a 9. prosinca 1956. prve dvije Kanađanke položile su svoje prve zavjete na ruke časne majke Anđele Milinković, koja se tada nalazila u Kanadi. U svibnju iduće godine zavjete je položila i druga grupa od četiri novakinje, a u samostan su istodobno primljene još dvije kandidatice, kojima se u kolovozu 1957. pridružila još jedna kandidatica, dotadašnja učiteljica u ustanovi *Pavillon Perreault* koju su sestre vodile. U ožujku 1958. još jedna kandidatica stupa u novicijat, a u brzo potom u samostan dolazi još nekoliko Kanađanki. No zbog zdravstvenih problema, neke su ubrzo morale odustati od započetoga puta.[33]

Sve te kandidatice i novakinje prošle su kroz *školu* s. Imakulate, koja je i u odgoju budućih redovnica pokazala svoje pedagoške vrline. No to joj je zacijelo oduzimalo mnogo vremena i truda, posebno ako se uzme u obzir da je kroz čitavo to vrijeme radila s djecom u sestarskim ustanovama, neko doba obavljala službu priore, ali i nastavila poslijediplomski studij. Uza sve te obveze, kao učiteljica kandidatica i novakinja morala je pripremati predavanja za njih, dakako na francuskome jeziku. Štoviše, morala se pobrinula i za prevođenje sestarskih konstitucija s hrvatskoga na francuski.

Na prijedlog časne majke Anđele Milinković msgr. Georges Cabana je 27. kolovoza 1955. imenovao članove Korporacije svetih anđela čuvara sestara dominikanki u Kanadi, pri čemu je s. Imakulati povjerena služba predsjednice. Utemeljenje Korporacije bilo je potrebno kako bi sestre, u skladu s kanadskim zakonima, mogle kvalitetno upravljati svojim

32 Usp. DIK, *Osobnik.*

33 Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 23-24, 29-31, 35.

ustanovama, pri čemu su jasno bile definirane njihove obveze i prava.[34] Službu predsjednice Korporacije s. Imakulata je vršila do 7. listopada 1957., kada joj je istekla služba priore a time i služba predsjednice Korporacije. Toga je dana ipak imenovana savjetnicom u samostanskome vijeću. Potonja joj je služba povjerena i u prosincu 1960., a u proljeće 1963. ponovno je postala članica Korporacije sestara dominikanki.[35]

U listopadu 1957. s. Imakulata se upisala na novootvoreni *Institut za pedagogiju* šerbručkog sveučilišta, te tu 25. listopada 1959. postigla bakalaureat iz pedagogije.[36] U međuvremenu je 7. studenoga 1958. dobila kanadsko državljanstvo.[37] Na dekanov poticaj odlučila je nastaviti studij s ciljem postizanja licencijata.[38] Time se ujedno pripremala za preuzimanje brige o djevojčicama u dobi od 14 do 18 godina, koje su imale mentalnih, a neke i socijalnih problema. Naime 1958. sestre su smanjile broj dojenčadi za koju su brinule i odlučile se posvetiti odgoju spomenutih djevojčica. Briga o njima povjerena je s. Imakulati koja je, kako kaže sestarska kronika, postala njihova "direktorica, odgojiteljica i majka u pravom smislu."[39] Štoviše, ona izlazi u susret i ostalim civilnim odgojiteljicama tih djevojčica, preuzimajući osobno sve obveze preko vikenda kako bi ostale odgojiteljice mogle tada biti slobodne i provoditi više vremena sa svojom obitelji. Tome se i djevojčice vesele jer "vole S. Imakulatu, i draže im je ostati s njom, jer vlada red i mir."[40]

Sestarska kronika bilježi kako djevojčice o kojima je s. Imakulata brinula "nisu uvijek anđeli", dapače neke dolaze iz maloljetničkih zatvora pa im u prvim danima treba pomoći u prevladavnju krize i napasti da pobjegnu. Budući da kompleks u kojemu se nalaze ima točno 24 vanjska vrata, s. Imakulata je svjesna da ih se ne može u potpunosti nadzirati, pa ih stoga poziva na odgovorno ponašanje, ali im ujedno daje do znanja da slobodno mogu otići. Nitko ih u tome neće sprječavati ni siliti da ostanu, ako smatraju da će im drugdje biti bolje. Očito su riječi s. Imakulata padale na plodno tlo jer sestarska kronika bilježi sam jednu odbjeglu djevojčicu, a i ona se ubrzo sama vratila sestrama. Njoj, kao i ostalim djevojčicama, ubrzo je postalo jasno da im sestre pružaju topli dom s mogućnošću da

34 Usp. isto, str. 23.
35 Usp. isto, str. 32, 48, 57.
36 Usp.: DPS 3, K 7, S 3, Svjedodžba bakalaureata, Sherbrooke, 25. X. 1959.; *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 32, 41.
37 Usp. DPS 3, K 7, S 3, *Certificate of Canadian Citizenship*, Sherbrooke, 7. XI. 1958.
38 Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 41.
39 Isto, str. 38.
40 Isto, str. 38.

se školuju i pripreme za samostalan život. Znale su stoga cijeniti ljubav sestara dominikanki, posebno s. Imakulate, pa su rado činile sestrama usluge, posebno glede čuvanja djece u jaslicama.[41]

Kao što sam već spomenuo, s. Imakulata je na dekanov poticaj nastavila poslijediplomski studij od 1959. do 1964.[42] Potom je 1965. na *Fakultet za obrazovne znanosti* postigla licencijat iz pedagogije tezom *Enquêtes sur la contribution de la famille et de l'école à l'épanouissement des étudiantes de 14 à 18 ans* (*Istraživanja o doprinosu obitelji i škole razvoju učenica između 14 i 18 godina*), koju je obradila na više od 200 stranica. Iz naslova je očito da je s. Imakulata temu svoga licencijata usmjerila na djevojčice s kojima je, kako smo vidjeli, već radila. Štoviše, građu za licencijat crpila je iz vlastitoga iskustva rada s tim djevojčicama, ali i iz istraživanja koje je pod vodstvom svoga mentora provela među njima. Dakako da se pritom koristila i relevantnom stručnom literaturom. Cilj joj je bio utvrditi koje su stvarne potrebe učenica navedene dobi i to na temelju analize svih čimbenika uključenih u proces odrastanja i prilagodbe društvu. Među tim čimbenicima svakako je od velike važnost društveno okruženje, tj. veza između dotičnih učenica i društvenoga okruženja. Analizirajući tu vezu na temelju dva istraživanja koja je sama provela, s. Imakulata je došla do zaključka da ona počiva na nekoliko potreba kao što su potreba za potporom obitelji, potreba za samostalnošću kroz slobodu i potreba za afirmacijom kroz određene aktivnosti. Same pak potrebe elaborirala je na temelju hipotetske teorije koju je američki psiholog Henry A. Murray predstavio u svom djelu *Istraživanja osobnosti* (New York 1938.).[43]

Postavši prva hrvatska dominikanka koja je postigla licencijat (tj. magisterij), s. Imakulata je nastavila rad s djevojčicama u Sherbrookeu sve do 1. svibnja 1969. Do tada je ujedno u sestarskome samostanu bila direktorica jaslica i ustanove *Pavillon Perreault*, a od toga dana prešla je na službu nastavnice u sestarski *Centar Gospe od Djeteta*, gdje je ostala do povratka u domovinu.[44]

U kolovozu 1965. Vrhovna uprava Kongregacije svetih anđela čuvara ponovno je s. Imakulatu imenovala priorom samostana u Sherbrookeu. Vršeći tu službu do 13. travnja 1969., vodila je uz pomoć s. Pie Baća od 1966. gradnju velikoga sestarskog samostana u Sherbrookeu poznatog pod nazivom *Mont Saint Dominique* (*Brdo sv. Dominika*). U novi samostan,

41 Usp. isto, str. 38-39.
42 Usp. DPS 3, K 7, S 3, *Rapport de la scolarite*, Sherbrooke, 24. VII. 1969.
43 Jedan primjerak licencijata čuva se u DPS 3, K 7, S 8.
44 Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 85.

koji je na prijedlog s. Imakulate posvećen Bezgrešnoj Djevici Mariji, sestre su uselile 29. listopada 1967., premda ga je i nakon toga trebalo nastaviti uređivati i pobrinuti se za dovršetak svih radova. Kao priora, s. Imakulata ujedno je ponovno bila i predsjednica Korporacije sestara dominikanki u Kanadi, a krajem kolovoza 1965. sudjelovala je u radu Vrhovnoga zbora Kongregacije u Korčuli. Bio je to njezin prvi posjet domovini nakon odlaska u Kanadu.[45]

Posljednjih mjeseci svojega priorata s. Imakulata je prošla kroz tešku kušnju i doživjela prevaru od čovjeka koji je kod sestara bio zaposlen i kojemu su one vjerovale, tim više što su ga zaposlile kako bi mu omogućile da zarađuje za uzdržavanje svoje siromašne obitelji. Tom zaposleniku s. Imakulata je često povjeravala da čekovima plaća samostanske račune u nekim trgovinama, pri čemu nije ni slutila da će on iskoristiti njezino povjerenje i pronevjeriti te novce, a račune ostaviti neplaćene. Osim toga na račun samostana kupovao je često razne potrepštine za svoju obitelj, obećavajući da će te račune podmiriti. No na koncu ni to nije učinio, nego je prevario sestre i prouzročio im dugove. S. Imakulata se silno razočarala i bila je duboko povrijeđena, ali ga ipak nije prijavila civilnim vlastima, jer joj je bilo žao kompromitirati njegovu ženu i djecu. Kako je znala i mogla, podmirivala je nastale dugove i preuzela punu odgovornost za sve, a dotični je zaposlenik, nakon još nekih krađa, pobjegao. Pravu istinu o čitavome slučaju s. Imakulata je kao strogo čuvanu tajnu povjerila samo šerbručkom nadbiskupu i još dvojici tamošnjih prelata, a sama je smireno prihvatila odluku Vrhovne uprave Kongregacije da se vrati u domovinu. Tek nakon mnogo godina, u rujnu 1990., kada više nije bilo opasnosti da nekoga kompromitira, otvorila je svoju dušu i u jednom pismu otkrila sestrama u Kanadi pravu istinu o svemu.[46] No, kako istina ipak ne bi pogodila djecu čovjeka koji ju je prevario, i tada je sestre molila za dickreciju riječima: "Ne bi bilo ni evanđeoski, a ni ljudski da [njegova djeca] trpe za ono za što nisu krivi. Ja sam šutjela sve do sada samo radi njih i svih njihovih, koje bi to ubilo, da su sve znali u pravo vrijeme."[47]

45 Usp.: DIK, *Osobnik; Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 62-64, 73.
46 Usp.: DPS 3, K 7, S 4, S. Imakulata Klobučar s. Piji Baća, Korčula, 4. IX. 1990.; *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 85-86.
47 DPS 3, K 7, S 4, S. Imakulata Klobučar s. Piji Baća, Korčula, 4. IX. 1990.

Provevši šesnaest godina u Kanadi, s. Imakulata je 7. studenoga 1969. poslušno i smireno te bez gorčine i ljutne prema ikome napustila američki kontinent i vratila se u domovinu, gdje se 14. studenoga nastanila u sestarskoj kući u Orebiću.[48] Tu je godinama radila razne kućanske poslove te bila na usluzi pelješkim pomorcima kada im je trebalo prevoditi pisma s francuskoga, engleskoga i talijanskoga na hrvatski, i obratno – s hrvatskoga na spomenute jezike. Također je nastavila sa svojevrsnom pedagoškom i obrazovnom djelatnošću poučavajući djecu i mlade u raznim školskim i izvanškolskim predmetima. Ljudi su mnogo cijenili taj njezin rad, što svjedoči orebićki župnik don Ante Marković, koji, osvrćući se na njezinu djelatnost u Orebiću, naziva s. Imakulatu velikom učiteljicom Orebića te dodaje: "Č. Imakulata se vratila iz Kanade 1969. i došla u Orebić. Nakon godinu dana snalaženja u novoj sredini, otvorila je svoju školu za svu djecu i mladež, koja je trebala školsku, kulturnu i odgojnu pomoć. Mnogi su roditelji dobro uočili ponuđenu mogućnost, pa su slali svoju djecu da ih poučava iz školskih i izvanškolskih predmeta. Časna je to znalački radila. Ne samo školska djeca, njoj dolaze na pouku ili na savjete i odrasli intelektualci, a pomorski kapetani traže pomoć od s. Imakulate u korespodenciji na stranim jezicima. (...) Njezin rad u ovoj sredini bio je bogat i vrlo koristan. (...) Mjesto Orebić i susjedna sela ostaju zahvalni svojoj velikoj učiteljici – Časnoj Imakulati."[49]

Sama pak s. Imakulata o svom boravku i službi u Orebiću svjedoči: "Svoj rad u ovoj sredini držala sam za misionarski rad. Željela sam podržavati mir i slogu među ljudima. Imala sam mnogo prilike da bez nametljivosti govorim ljudima o Bogu, o vjeri, o Svetom Ocu i o crkvenim djelatnicima. I uvijek su me moji sugovornici rado slušali. Nikada nisam od ljudi neugodnosti doživjela, već naprotiv, poštivanje i zahvalnost. Osjećala sam potrebu govoriti o kulturi ponašanja i govorenja. Teško me boli što naš narod ne uviđa svoje ružne navike, kao psovku, na primjer. Svojim đacima sam uvijek govorila da je to nekulturno a i velika uvreda Velikom Božjem Imenu. U Orebiću mi je bilo vrlo lijepo. Zavoljela sam ove ljude i trudila sam se svima izići u susret i pomoći im. Ali nisam drugima samo pomoć pružala, ja sam je i primala. Svojim radom sam bila jako zadovoljna, jer je taj posao bio plodan, ne samo u intelektualnom

48 Usp.: DIK, *Osobnik; Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 85.
49 Ante Marković: *Oproštaj Č. S. Imakulate sa Orebićem*. U: AM, XIV (1985) 1, str. 36-37.

davanju već i u postizanju odgojnog cilja. Djeca su stjecala svijest o brizi za drugoga, osjećaj za gladne i siromašne. Tu je svjedok naša kasica za Karitasovu djecu. Učila sam djecu da poštuju svoje roditelje i da im budu zahvalni za darovani život. Nastojala sam kod djece odgajati osobnost, urednost i točnost, da svoje knjige i stvari drže čisto i da se uljudno ponašaju na svakom mjestu. Dakle, ne samo znanje, već i – kultura!"[50]

Iz Orebića je s. Imakulata u svibnju 1985. prvo otišla na četiri mjeseca u Kanadu, a potom se iste godine vratila u Hrvatsku i nastanila se u Korčuli.[51] Tu je nastavila djeci i odraslima davati privatne satove iz raznih predmeta, ponajviše stranih jezika.[52] No nakon što je početkom 1992. bila na odmoru kod rodbine u Đakovu, na povratku se zaustavila nekoliko dana u samostanu bl. Hozane Kotorske u Zagrebu, gdje je pala i slomila ruku. Zbog liječenja je morala mjesec dana ostati u Zagrebu, a kada je poslije toga planirala vratiti se u Korčulu, zbog blokade prometnica uslijed rata to joj nije bilo moguće. Stoga je ostala u Zagrebu, gdje je, dok joj je zdravlje dopuštalo, pripremala odrasle za primanje sakramenata kršćanske inicijacije.[53]

Kada su godine učinile svoje i zdravlje oslabilo, s. Imakulata je strpljivo podnosila križ bolesti i fizičke slabosti, što svjedoči p. Ivan Androić: "Rijetko sam kada vidio da se netko toliko raduje svetoj pričesti kao s. Imakulata. Kada sam joj podijelio bolesničko pomazanje poljubio sam je u čelo kao Krista patnika, a ona se začudila i tražila moju ruku da je poljubi. Dirljivo je bilo vidjeti kako je željela sama učiniti znak križa ali nije mogla. Sve je svjesno proživljavala i radosno sudjelovala u svemu. (...) Kad sam je zadnji put posjetio rekao sam joj da putujem u Rim. Na licu joj se pojavio smješak i radost. Nešto mi je htjela reći, ali nažalost nisam mogao razumjeti."[54]

S. Imakulata Klobučar preminula je 21. kolovoza 2000. u svojoj samostanskoj sobi u Zagrebu, u 87. godini života i 60. redovništva. Tom prilikom samostanska kroničarka bilježi: "Više je godina bila u invalidskim kolicima, a zadnjih nekoliko mjeseci prikovana uz krevet. Slabila je iz dana u dan. Kad bi je god pitali kako je, odgovarala je: 'Odlično, odlično.' Ostat će tajna da li je stvarno nije boljelo ili je toliko bila kreposna da je uspjela sakriti bol. Nikada se naime nije tužila da je nešto boli, a

50 Isto, str. 36-37.
51 Usp. *Ispravljeni i dopunjeni 40 godišnji povijesni ljetopis*, str. 185.
52 Usp. DPS 3, K 7, S 1, *Curriculum vitae*.
53 Usp. I. Klobučar: *Da se bolje upoznamo*, str. 23.
54 *Dojmovi*, str. 52.

sestre koje su je redile vidjele su da je puna rana. Više je puta izgledalo da umire, a onda bi se opet malko oporavila. No svima je bilo jasno da upravo nestaje, iz dana u dan. Dogodio se i današnji dan. Poslije podne je teško disala. Došla je kod nje priora, s. Slavka [Sente]. Kad je vidjela u kakvom je sestra stanju, nije ju više napuštala. Ostala je uz nju i počela moliti krunicu. S. Imakulata je i dalje teško disala. S. Slavka joj je pokušavala olakšati na svaki način. Podigla joj je malo uzglavlje i potom zapalila svijeću. Nije bila sigurna da li sestra zaista umire, ali ipak je zapjevala *Salve Regina*, prema dominikanskom običaju, da ne bi s. Imakulata, u slučaju da su ovo ipak njezini posljednji trenuci na ovoj zemlji, ostala lišena ove milosti. Kad je došla do teksta: *Svrni dakle, Odvjetnice naša* ... bolesnica se blago nasmiješila. S. Slavka je nastavila pjevati i *O svjetlosti Crkve*. Kad je završila pjesmu, primijetila je da s. Imakulata diše sve tiše i tiše. Mislila je da je možda zaspala, jer nije vidjela na njoj nikakve grčeve ili hropac. Međutim gledajući je malo bolje, uvjerila se da je s. Imakulata upravo predala svoju dušu u ruke Svevišnjemu, tiho, mirno. Čini se kao da je čekala upravo *Salve Regina* kako bi zajedno s njom, s dragom Gospom, pošla u susret Zaručniku. Tako je, eto, završilo ovozemno putovanje s. Imakulate Klobučar. Jednostavno je blago usnula u Gospodinu. Zašto ne bismo vjerovale da je zadnji smiješak na njenu licu bio znak da je upravo ugledala onu čije je ime nosila, Bezgrešnu – Imakulatu."[55]

Pokopana je 23. kolovoza sestarskom grobu na Mirogoju. Sprovodne je obrede vodio fr. Ljudevit Jeđud, a misu zadušnicu u sestarskoj kapeli nakon sprovoda fr. Marinko Zadro. Pokojnicu su na posljednji počinak ispratile njezine redovničke sestre i rodbina.[56] U svojoj zajednici ostavila je glas dobre i ponizne redovnice profinjenih manira i iskrenoga čovjekoljublja. Takav dojam ostavila je i na ljude izvan samostana s kojima se susretala, pa s. Tereza Šarić opravdano zaključuje: "Njezin je stav bio takav da su ljudi imali neko strahopoštovanje prema njoj. Dolazili su joj s povjerenjem, osobito oni koji su bili žedni Boga. Ona ih je s najvećom pažnjom i ljubavlju vodila k Njemu. (...) Mogu samo reći da možemo biti ponosni na nju u svakom pogledu"[57]

55 DPS 3, K 7, S 1, *Smrt i pogreb s. Imakulate Klobučar – izvadak iz samostanske kronike*.
56 Usp. isto.
57 *Dojmovi*, str. 52.

Brojne upravne i administrativne službe te studij i pedagoški rad nisu ostavljali s. Imakulati mnogo vremena za spisateljski rad. Istini za volju, prije negoli je 1972. pokrenuto sestarsko glasilo *Ave Maria*, nije imala ni mnogo prostora za pisanje. No pokretanjem toga glasila stvari su se promijenile, a i s. Imakulata se tada već nalazila u Orebiću, gdje je imala više vremena za pisanje i prevođenje. Radosno je 1972. dočekala pokretanje spomenutoga sestarskog glasila *Ave Maria* te pozvala sestre da urednicu, ako već ne mogu perom i kistom, pomognu molitvama.[58] Sama je vrlo rado sudjelovala dopisima o radu i životu sestara u Orebiću,[59] napisima prigodom smrti i jubileja pojedinih sestara i Kongregacije,[60] izvještajima o svom putu u Kanadu[61] i sudjelovanju na simpoziju o dominikanskoj obitelji u Bologni,[62] osvrtima na rad glasila *Ave Maria*,[63] pjesmama,[64] jednim autobiografskim zapisom[65] i prijevodom jednoga teksta sv. Katarine Sijenske.[66]

U glasilu *Ave Maria* s. Imakulata je objavila svega tri pjesme. Jedna od njih, nastala još 1946., posvećena je Djevici Mariji koju je s. Imakulata od početka svoga redovničkog života posebno štovala. Stoga je za svoje redovničko ime odabrala jedan od Njezinih najljepših *naslova* – Imakulata

58 Usp. Imakulata Klobučar: *Orebić*. U: AM, I (1972) 2, str. 54.
59 Usp.: I. Klobučar: *Orebić*, str. 54; ISTA: *Novo u našoj kući – Orebić*. U: AM, XII (1983) 2, str. 10-11.
60 Usp.: Imakulata Klobučar: [Majka Imelda Jurić]. AM, III (1974) 2, str. 56-57; ISTA: *S. Fides*. U: AM, IV (1975) 2, str. 59-60. (prigodom smrti s. Fides Žanetić); ISTA: *U vezi nove naslovne stranice*. U: AM, VII (1978) 2, str. 37; ISTA: *Meteor ..... melem!* U: AM, X (1981) 1, str. 16; ISTA: *Dijamantni jubilej č. s. Anđelike Prizmić*. U: AM, X (1981) 2-3, str. 66-68; ISTA: [Sjećanje na s. Gabrielu Batistić]. U: AM, XVII (1998) 1, str. 40.
61 Usp. Imakulata Klobučar: *Pozdrav sestara iz Kanade*. U: AM, XI (1982) 1, str. 10.
62 Usp.: Imakulata Klobučar: *Simpozij o dominikanskoj obitelji*. U: AM, XIII (1984) 1, str. 3-4; ISTA: *Bila sam u Bologni*. U: *Isto*, str. 8-11; ISTA: *Koliko smo dominikanke!* U: AM, XIII (1984) 2, str. 5-7.
63 Usp.: I. Klobučar: *Orebić*, str. 54; ISTA: [Bez naslova]. U: AM, III (1974) 3, str. 93; ISTA: *Melem.....* U: AM, X (1981) 1, str. 18.
64 Usp.: Imakulata Klobučar: *Epilog*. U: AM, IV (1975) 2, str. 61 (u čast pok. s. Fides Žanetić); ISTA: *Bezgrešnoj Djevici Majci*. U: AM, XI (1982) 3, str. 12 (potpisano akronimom SIM; pod naslovom *Bezgrešnoj ljiljane dajte* uz manje izmjene ponovno tiskano u AM, XVII /1998/ 3, str. 24 i u AM, XIX /2000/ 2, str. 50); ISTA: *Emanuel*. U: AM, XI (1982) 3, str. 24 (potpisano pseudonimom Anonima; original pjesme pod naslovom *Sve moje* čuva se među pisanom ostavštinom s. Imakulate u Zagrebu /DPS 3, K 7, S 5/).
65 Usp. I. Klobučar: *Da se bolje upoznamo*, str. 21-23.
66 Usp. Katarina Sijenska: *Iz Dialoga Sv. Katarine Sijenske*. S francuskoga prevela Imakulata Klobučar, u: AM, IX (1980) 1, str. 32-34.

(Bezgrešna). Čitava pjesma, koja se sastoji od šest strofa, odiše nježnim stavom pobožnosti i udivljenja prema Gospi i njezinom majčinstvu, što se očituje i u posljednjoj strofi:

Ljiljane dajte, kraljevske ruže
Saspite cijelo rascvalo polje
Ko obilna rosa raskošno sjajte
Majka ide, ljiljane dajte[67]

Kratkom pjesmom od pet stihova ispratila je pok. s. Fides Žanetić,[68] dok je u pjesmi *Emanuel* 13. svibnja 1946. otkrila vlastitu intimu govoreći o svom posvećenju Bogu. Pjevajući o svom čeznuću za Bogom, kaže kako je On sva njezina radost, pa se stoga oko Njega kreću sve njezine misli i ljubav "uporno tražeć beskrajna rješenja." Podižući Bogu "sred srca" oltare i "stavljajuć na njih najtajnije misli", s. Imakulata kaže da svoju životnu priču veže samo uz Boga kojemu kliče:

Izvan Tebe, Bože, ja ne tražim sreću
Uz Tebe i pustoš najtvrđa mi cvala
Ljubljeni, samo Tebe ne dam
O, Ljubljeni, sve bih drugo dala.

Slobodu i mladost, ponos, uspjeh, slavu
Zdravlje i umijeće, planove i sne
Najdraža mi čuvstva, sve bih, sve bih dala
Iz srca i duše samo TEBE ne.[69]

Nakon što je od 11. do 16. travnja 1983. sudjelovala na simpoziju o dominikanskoj obitelji u Bologni, s. Imakulata je u glasilu *Ave Maria* izvijestila sestre o tamošnjem susretu,[70] ali ih je također posebnim tekstom o svom posjetu Bologni nastojala vratiti na izvore dominikanske duhovnosti. Pričajući o utemeljitelju Reda propovjednika, sv. Dominiku, te o njegovim posljednjim trenutcima u Bologni, s. Imakulata nadahnuto opisuje svoj boravak u ćeliji u kojoj je svetac preminuo: "Imala sam sreću biti u toj prostoriji. Neopisivi su to osjećaji klečati tamo gdje je naš sveti

67 I. Klobučar: *Bezgrešnoj Djevici i Majci*, str. 12.
68 Usp. I. Klobučar: *Epilog*, str. 61.
69 I. Klobučar: *Emanuel*, str. 24.
70 Usp. I. Klobučar: *Simpozij o dominikanskoj obitelji*, str. 3-4.

Otac doživio svoje posljednje časove. Sada je ta prostorija maleni oratorij u kojem se nalazi vječno svjetlo, klupa i klecalo. Izvanredan ugođaj za molitvu, razmišljanje i obnovu ljubavi prema sv. Ocu Dominiku i našem Redu. (...) U samostanu vlada ugođaj mira i duh plemenite stare tradicije. Sve odiše duhom oca koji je sve to gradio, vodio, tu se molio i živio."[71]

U takvom duhovnom ozračju, te u ambijentu intenzivnoga zajedništva dominikanske obitelji prigodom spomenutoga simpozija, s. Imakulati se nameću pitanja koja kao poticaj za razmišljanje prenosi i svojim sestrama u domovini, a koja su i danas nedvojbeno aktualna: "Najozbiljnije se upitajmo i sebi samima odgovorimo: Što bih mogla i što moram učiniti ja, i to ne sutra, ne za godinu, nego odmah u prvom susretu sa sestrama, da bi naše zajedništvo, naš život u zajednici bio izvorno dominikanski, redovnički, gdje se daje vrijednost molitvi, pokori, ljubavi u zajednici? Kakvo je naše slavljenje časoslova, šutnja, točnost, međusobno pomirenje u ovoj jubilarnoj godini Kristova Otkupljenja? Kakav je moj apostolski žar za duše, posebno za vlastitu dušu? (...) Koliko sam obuhvaćena gorljivošću sv. Katarine i izgaram li ljubavlju za Crkvu Kristovu, za Njegova nasljednika, sv. Oca, koji nije u manjoj pogibelji nego i u Katarinino vrijeme, kroz pokoru, molitvu, sabranost u 'ćeliji moje duše' gdje je samo Bog gospodar i Kralj!"[72]

Spomenimo na kraju još da se među pisanom ostavštinom s. Imakulate čuva životopis sv. Dominika, što ga je prevela na hrvatski, ali, nažalost, bez naznake autora i jezika s kojega je djelo prevedeno.[73] U rukopisu joj je ostala i *Povijest o postanku "Ikona" i velikom vojvodi Kiew-a Vladimiru*, kratki rad od 24 stranice koji je napisala 1994. i popratila ilustracijama u boji.[74] Osim toga, u pisanoj ostavštini čuvaju se njezini osobni dokumenti, već spominjani licencijatski rad, manji broj pisama, još neki kraći zapisi te nekoliko fotografija i spomen-sličica.[75]

71 I. Klobučar: *Bila sam u Bologni*, str. 10.
72 Isto, str. 11.
73 DPS 3, K 7, S 6, *Sv. Dominik.* Prevela s. Imakulata Klobučar, rukopis, 67 stranica. Premda nema naznake, za pretpostaviti je da je djelo prevela sa francuskoga jezika, jer je taj jezik jako dobro poznavala te se njime aktivno služila.
74 DPS 3, K 7, S 7, Imakulata KLOBUČAR: *Povijest o postanku "Ikona" i velikom vojvodi Kiew-a Vladimiru*. Rukopis, Zagreb 1994., 24 stranice.
75 Ta se ostavština čuva u arhivu samostana bl. Hozane Kotorske u Zagrebu (DPS 3, K 7, S 1-9).

Zaključak

Svoj redovnički život s. Imakulata Klobučar stavila je u službu pedagoškoga rada, tj. odgojno-obrazovnoga apostolata. Još kao kandidatica pomagala je 1938. i 1939. sestrama koje su u Korčuli predavale u školi, a potom je od 1940. do 1947. u Zagrebu i Sisku te od 1948. do 1952. u Virju nastavila s odgojno-obrazovnim radom. Ipak, njezina pedagoška djelatnost vrhunac je dosegla u kanadskom gradu Sherbrookeu gdje je od 1953. radila u jaslicama i u ustanovi za djevojčice s mentalnim i socijalnim problemima. Svjesna da je za takav rad potrebno stručno osposobljavanje, posvetila se studiju te postigla licencijat iz pedagogije. I nakon što se 1969. vratila u domovinu, nastavila je s odgojno-obrazovnim apostolatom u Orebiću i Korčuli do 1992. Radeći s djecom i mladima ostvarivala je svoj redovnički poziv kao i temeljnu svrhu Kongregacije svetih anđela čuvara kojoj je njezin utemeljitelj stavio u zadaću odgojno-obrazovni rad i karitativnu djelatnost. Prikladno je stoga istaknuti njezin lik i djelo kao poticajan uzor, ali i kao jedan od primjera koji svjedoče o značajnoj ulozi što su je redovnice odigrale u našem narodu. Nesebično i požrtvovno služeći Bogu na slavu, Dominikanskome redu na čast i narodu na duhovnu i vremenitu korist, s. Imakulata je ujedno promicala dostojanstvo žene i vlastitim primjerom posvjedočila njezinu nezamjenjivu ulogu u Crkvi i društvu.

Znam te

Znam te, poznajem
tvoj korak
i toplinu tvojih dlanova
tijela…

i to što se nekada lošim
predstavljaš
znam nisi to ti.
Ti si nježnost možda
pomalo škrta
no ipak beskrajna
kada se razbudi
i strast…

Tko zna

Tko zna kraj koga je Mozart disao
dok je Malu noćnu muziku pisao.

Da li je Rafael kraj Madone svoje
mislio samo na platno i boje.

A Leonardo Mona Lizu
koliko joj je bio blizu.

Kada bi svoju Rimljanku Karas
slikao danas,
imam neke slutnje, bila bi bez lutnje.

Je li se Luko Paljetak rodio u petak
i jesu li mu zato Miševi i mačke naglavačke.

Tvrtko Klarić

Povjereništva HKD-a sv. Jeronima do 1945.[1]

Tomi Gajdeku,
učitelju i prosvjetitelju,
od nedostojnoga famulusa T. K.

(1) Aleksandrovo[2]
(2) Aleksinica
(3) Aljmaš
(4) Andrijaševci
(5) Andrijevci
(6) Antunovac
(7) Aržano
(8) Babina Greda
(9) Babino Polje
(10) Bač I-II[3]
(11) Baćina
(12) Badljevina
(13) Bajmok
(14) Bakar
(15) Bakarac
(16) Baljevac
(17) Banja Luka
(18) Banjevci
(19) Banjol
(20) Bankovci
(21) Barbat
(22) Bartolovac
(23) Baška na Krku
(24) Batina
(25) Bebrina
(26) Bedekovčina
(27) Bedenica
(28) Bednja
(29) Belec
(30) Belica
(31) Benkovac
(32) Berak

1 U prostorijama HKD-a sv. Jeronima, na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu, sačuvani su popisi jeronimskih članova do prisilnoga gašenja formalnog članstva po dolasku komunista na vlast 1945. g. Imena članova ispisana su ručno, perom i crnom tintom, na tiskanim obrascima (280 x 358 mm), presavijenima po dužini i pohranjenima u posebne kutije (150 x 375 mm), raspoređene abecednim redom mjesta u kojima je djelovalo pojedino jeronimsko povjereništvo. U drugom prošlogodišnjem broju *Marulića* počeli smo "razgrtati prašinu" s tih zapisa objavivši popis članova s otoka Raba. U ovom broju objavljujemo popis povjereništava. Do broja 290 numeričke oznake ispisane su ručno, perom i tintom, baš kao i imena mjestâ s pripadnim povjereništvima.

2 Punat na otoku Krku, u razdoblju od 1921. do 1943. godine, zvao se *Aleksandrovo*, u čast kralja Aleksandra.

3 Oznaka zemlje – *Ugarska*; mjesto na lijevoj obali Dunava, u jugozapadnoj Vojvodini.

(33) Bereg[4]
(34) Betina
(35) Bibinje
(36) Bihać I-II
(37) Bijela[5]
(38) Bila kod Livna
(39) Biograd n/M
(40) Bisag
(41) Biško
(42) Bistra
(43) Biškupec
(44) Bizovac
(45) Bjelina[6]
(46) Bjelovar
(47) Blagorodovec
(48) Blato
(49) Bobovišća
(50) Bođani
(51) Bogdanovci
(52) Bogdašić
(53) Bogomolje
(54) Bol
(55) Borićevac
(56) Borovci
(57) Bosanska Dubica
(58) Bosanska Gradiška
(59) Bosanski Brod
(60) Bosanski Šamac
(61) Bosiljevo
(62) Bošnjaci
(63) Božava
(64) Branjin Vrh
(65) Brbinj
(66) Brckovljani
(67) Brčko
(68) Brdovec
(69) Bregi (Ivanić)
(70) Brešca
(71) Brestova
(72) Brezovica
(73) Bribir
(74) Brinje
(75) Brlog
(76) Brod Moravice
(77) Brod na Kupi
(78) Brod na Savi
(79) Brusje
(80) Brušane
(81) Bučica
(82) Bučje
(83) Budva
(84) Bugojno
(85) Buk
(86) Bukevje
(87) Busovača
(88) Carevdar
(89) Bužim
(90) Cavtat
(91) Cerje
(92) Cerna
(93) Cernik
(94) Cerovac
(95) Cerovnik
(96) Cesarica
(97) Cetingrad
(98) Ciglena
(99) Cirkvena
(100) Crikvenica
(101) Čista
(102) Crkvica

4 Oznaka je za zemlju *Ugarska*, a mjesto je u Bačkoj; na popisu je članova od 1913. godine i ime Lajče Budanovića, tada župnika, a poslije i biskupa.

5 Mjesto kod Varaždina, inače pisano *Biela*!

6 Radi se o Bijeljini, mjestu nedaleko od Brčkog u Bosni i Hercegovini.

(103) Crnac
(104) Crni Lug
(105) Cvetković
(106) Cvjetlin
(107) Cvitović
(108) Čabar
(109) Čađavica
(110) Čaglić
(111) Čajkovci
(112) Čajnica
(113) Čakovec
(114) Čanak
(115) Čapljina
(116) Cernik p. Čavle
(117) Čazma
(118) Čemerno
(119) Čepin
(120) Čerević
(121) Čerin
(122) Čilipi
(123) Čitluk I-II
(124) Čonoplja
(125) Čučerje
(126) Čuklić
(127) Čuntić
(128) Čvrljevo
(129) Dalj
(130) Dapci
(131) Daruvar
(132) Davor
(133) Dekanovec
(134) Delnice
(135) Derventa
(136) Desinić
(137) Desne
(138) Dežanovac
(139) Dišnik
(140) Divjake
(141) Divuša
(142) Djakovo
(143) Doboj
(144) Dobrota
(145) Dobrinje
(146) Dobrinj
(147) Dol I-II
(148) Dol na Hvaru
(149) Dolac i Srinjane
(150) Domagović
(151) Donja Kupčina
(152) Donja Dubrava
(153) Donja Mahala
(154) Donja Stubica
(155) Donja Tuzla
(156) Donja Zelina
(157) Donji Dolac
(158) Donji Humac
(159) Donji Miholjac
(160) Dračevica
(161) Draga
(162) Draga Baščanska
(163) Draganec
(164) Draganić
(165) Dragov
(166) Draškovec
(167) Drenje
(168) Drenova
(169) Drenovci
(170) Drežnik
(171) Drežnica
(172) Drinovci
(173) Drivenik
(174) Drniš
(175) Drnje
(176) Dubašnica
(177) Dubica
(178) Dubočan

(179) Dubovac
(180) Dubranec
(181) Dubrava
(182) Dubrave I-II
(183) Dubrovčak
(184) Dubrovnik
(185) Duše
(186) Dugopolje
(187) Dugo Selo
(188) Ercegovac
(189) Erdevik
(190) Ervenik
(191) Farkašić
(192) Ferdinandovac
(193) Feričanci
(194) Filip jakov
(195) Fojnica
(196) Fužine
(197) Gabela
(198) Gaj
(199) Gala
(200) Galovac kod Zadra
(201) Garčin
(202) Garešnica
(203) Gdinj
(204) Generalski Stol
(205) Gerovo
(206) Gibarac
(207) Gjelekovac
(208) Gjurgjevac
(209) Gjurgjic
(210) Glina
(211) Glogovnica
(212) Gola
(213) Golubinci
(214) Gora
(215) Goranci
(216) Gorica kod Livna
(217) Goričan
(218) Gorjan
(219) Gornja Jelenska
(220) Gornja Rijeka
(221) Gornja Stubica
(222) Gornje Dicmo
(223) Gornje Selo – Šolta
(224) Gornji Bogićevci
(225) Gornji Humac
(226) Gornji Majkovi
(227) Gornji Mihaljevac
(228) Gospić
(229) Glamoč
(230) Goveđari
(231) Grabovac
(232) Grabovica
(233) Gračac
(234) Gračani
(235) Gradac (Dalmacija)
(236) Gradac (kod Mak.)
(237) Gradac - mostarski
(238) Gradačac
(239) Gradac Topola
(240) Gradec
(241) Gradina
(242) Gradište
(243) Grabovljani
(244) Granešina
(245) Grižane
(246) Grljevići
(247) Grobnik
(248) Grohote
(249) Grubišno Polje
(250) Gruda
(251) Gruž
(252) Gundinci
(253) Gunja
(254) Gušće

(255) Gvozdansko
(256) Hercegovac
(257) Hlebine
(258) Hrastovica
(259) Hraščina
(260) Hreljin
(261) Hrtkovci
(262) Hrvatska Neuzina
(263) Hrnetić
(264) Hvar
(265) Hum Sv. Martin
(266) Ilok
(267) Imotski I-II
(268) Igranec
(269) Imbrovec
(270) Humac Ljubuški
(270) Imotska Poljica
(271) Inđija
(272) Ist
(273) Irig
(274) Ivanec
(275) Ivanec Koprivnički
(276) Ivankovo i Tordi...
(277) Ivanić Grad
(278) Ivanić Kloštar
(279) Ivanečka Kamen...
(280) Ivanska
(281) Ivanovo Selo
(282) Iž Veliki
(283) Jablanac
(284)
(285) Jajce
(286) Jakšić
(287) Jakuševac
(288) Jalžabet
(289) Jamnica
(290) Janjina
(291) Grabrovnica
(292) Gora
(293) Ižep
(294) Amerika
(295) Amerika
(296) Amerika
(297) Amerika
(298) Amerika
(299) Amerika
(300) Amerika
(301) Amerika
(302) Australija
(303) Jasenice
(304) Jasenovac
(305) Jastrebarsko
(306) Jelenje
(307) Jelsa (Hvar)
(308) Jelsa (Karlovac)
(309) Jesenje
(310) Jezerane
(311) Josipdol
(312) Kali
(313) Kalinovac
(314) Kalnik
(315) Kamanje
(316) Kamenica
(317) Kamensko
(318) Kampor
(319) Kaniška Iva
(320) Kaniža
(321) Kapela
(322) Kaptol
(323) Karlobag
(324) Karlovac
(325) Karlovci
(326) Kastav
(327) Kašina
(328) Kašt
(329) Kaštel Gomilica

(330) Kaštel Kambelovac
(331) Kaštel Lukšić
(332) Kaštel Novi
(333) Kaštel Stari
(334) Kaštel Sućurac
(335) Kaštel Štafilić
(336) Kijevo
(337) Kistanje
(338) Klakar
(339) Klanac
(340) Klanjec
(341) Klenovnik
(342) Klinča Selo
(343) Klis
(344) Kloštar Podravsk
(345) Ključ
(346) Kneginec
(347) Knin
(348) Kobaš
(349) Kočerin
(350) Kolan
(351) Koločep
(352) Komarevo
(353) Komin
(354) Komiža
(355) Komletinci
(356) Kompolje
(357) Komušina
(358) Konjic
(359) Konob
(360) Konjščina
(361) Koprivnica
(362) Koprivnički Ivanec
(363) Koraće
(364) Korčula
(365) Korenica
(366) Kosinj
(367) Kostajnica
(368) Kostanje
(369) Kostel
(370) Kostrč
(371) Kostrena Sv. Bar...
(372) Kostrena Sv. Luc...
(373) Koška
(374) Kotor
(375) Kotoriba
(376) Kotor Varoš
(377) Kozarevac
(378) Kozica
(379) Kožino
(380) Kraj Dicmo
(381) Kraljevo
(382) Kraljevska Sut...
(383) Kraljevec na Sutli
(384) Kraljevica
(385) Kraljev Vrh
(386) Krapanj
(387) Krapinske Toplice
(388) Krapina
(389) Krapje
(390) Krasica
(391) Krasno
(392) Krašić
(393) Kratečko
(394) Kravarsko
(395) Kreševo
(396) Krila Jesenice
(397) Krivodol
(398) Križ (vojni)
(399) Križevci
(400) Križovljan
(401) Križpolje
(402) Krk
(403) Krnjeuša
(404) Krstatice
(405) Krutevica

(406) Kučići
(407) Kukujevci
(408) Kukljica
(409) Kukuljanovo
(410) Kuna
(411) Kunić
(412) Kunovec
(413) Kupjak
(414) Kupinac
(415) Kupinovo
(416) Kupres
(417) Kustošija
(418) Kuterevo
(419) Kutina
(420) Kutjevo
(421) Kuzminec
(422) Kuželj
(423) Ladislav
(424) Lasinja
(425) Laslovo
(426) Ledenice
(427) Lećevica
(428) Legrad
(429) Lepoglava
(430) Leskovac
(431) Lešće
(432) Lešće otočko
(433) Letinac
(434) Levanjska Varoš
(435) Lič
(436) Lipa
(437) Lipik
(438) Lipnik
(439) Lipovac
(440) Lipovljani
(441) Lisac
(442) Lištani - Oštrovica
(443) Lobor
(444) Lokve
(445) Lokvičica
(446) Lonja
(447) Lopatinec
(448) Lopud
(449) Lovas
(450) Lovčići
(451) Lovinac
(452) Lovreć
(453) Lovrečina
(454) Ložišće
(455) Luč
(456) Ludbreg
(457) Ludina
(458) Luka I, II, III
(459) Lukač
(460) Lukavac
(461) Lukoran
(462) Lukovdol
(463) Lukovo otočko
(464) Lukovo Šugarje
(465) Lumbarda
(466) Lun
(467) Lupoglav
(468) Ljubač
(469) Ljubeščica
(470) Ljubljana
(471) Ljubučić
(472) Macinec
(473) Mače
(474) Mačkovac
(475) Mađarevo
(476) Mahično
(477) Maja
(478) Makarska
(479) Mala Gorica
(480) Mala Subotica
(481) Mali Iž

(482) Mali Ston
(483) Mandaljena
(484) Maradik
(485) Maranovići
(486) Markuševac (Šim)
(487) Marija Bistrica
(488) Marija Gorica
(489) Marija Zvijezda
(490) Marijanci
(491) Martijanec
(492) Martinska Ves
(493) Maruševec
(494) Matičević
(495) Medov Dolac
(496) Međurić
(497) Metković
(498) Miholanec
(499) Miholjac
(500) Mihovljan
(501) Miklouš
(502) Mikluševec
(503) Milna
(504) Mirca
(505) Mirlović-Konje.
(506) Mitrovica
(507) Mlini-Župe
(508) Mljet
(509) Modrić
(510) Modruš
(511) Mokošica
(512) Molat
(513) Molve
(514) Morančani
(515) Moravče
(516) Morović
(517) Moslavina
(518) Mostar I-II
(519) Mosti
(520) Mošćenice
(521) Mrcine
(522) Mrkopalj
(523) Mrzlopolje
(524) Murter
(525) Murvice
(526) Nadin
(527) Nadkrižovljan
(528) Nart Savski
(529) Našice
(530) Nazaret
(531) Nedelišče
(532) Nerežišća
(533) Nevesinje
(534) Nevinac
(535) Nijemci
(536) Nikinci
(537) Nin
(538) Noršić selo
(539) Novaki
(540) Nova Bukovica
(541) Nova Gradiška
(542) Nova kapela
(543) Novalja
(544) Novi
(545) Novigrad (Dalm.)
(546) Novigrad na Dobri
(547) Novigrad podrav.
(548) Novi Banovci
(549) Novi lički
(550) Novi Martin
(551) Novi Slankamen
(552) Novi Šeher
(553) Novo Čiće
(554) Novo selo
(555) Novska
(556) Nuštar
(557) Oborovo

(558) Obrovac
(559) Odra
(560) Odvorci
(561) Ogulin
(562) Okić sv. Marije
(563) Okić sv. Martin
(564) Olib
(565) Omar
(566) Omiš
(567) Oprisavci
(568) Opuzen
(569) Orahovica
(570) Orebić
(571) Orehovica
(572) Oriovac
(573) Orubica
(574) Osekovo
(575) Orolik
(576) Osik lički
(577) Osojnik
(578) Oštarije
(579) Oštrc
(580) Otočac
(581) Otok
(582) Otok na Dobri
(583) Ozalj
(584) Pag
(585) Pakrac
(586) Palanka
(587) Paljivo
(588) Pakoštane
(589) Pašman
(590) Pazarište
(591) Pečno
(592) Perast
(593) Perušić
(594) Pešćenica
(595) Peteranec
(596) Petrijanec
(597) Petrijevci
(598) Petrinja
(599) Petrovac
(600) Petrovaradin
(601) Petrovci
(602) Petrovina
(603) Piškorevci
(604) Pitomača
(605) Pitve I - II
(606) Plaški
(607) Plavna
(608) Plešce
(609) Plešivica
(610) Pleternica
(611) Pločice
(612) Podaca
(613) Podbablja
(614) Podgajci
(615) Poderbarje
(616) Podgora
(617) Podgorač
(618) Podgrag
(619) Podgrađe
(620) Podhum
(621) Podlapac
(622) Podravske Sesvete
(623) Podturen
(624) Podvinje
(625) Poljaci
(626) Pokupsko
(627) Polača
(628) Poljane
(629) Polje
(630) Poljica
(631) Poljica na Hvaru
(632) Poljica - Jelsa
(633) Poljica kod Nina

(634) Poljica vrgorska
(635) Pomorje
(636) Ponikve
(637) Posavski bregi
(638) Postira
(639) Postranje
(640) Posušje I-II
(641) Potomje
(642) Potočani
(643) Povlja
(648) Preko
(649) Prekrižje
(650) Prelog
(651) Prelošćica
(652) Premuda
(653) Preseka
(654) Prezid
(655) Pribić
(656) Pridvorje
(657) Privlaka
(658) Prilišće
(659) Primošten
(660) Prišlin
(661) Prijedor
(662) Prnjavor
(663) Promina
(644) Požega
(645) Praputnjak
(646) Prčanj
(647) Pregrada
(664) Prugovo
(665) Prozor (Otočac)
(666) Prozor (bosanski)
(667) Prvić Luka
(668) Psarjevo
(669) Pučišće
(670) Pušća
(671) Punitovci
(672) Pupnat
(673) Rab
(674) Raba
(675) Rača
(676) Račinovci
(677) Račišće
(678) Radatović
(679) Radiković
(680) Radoboj
(681) Radunice
(682) Raić
(683) Rajevo selo
(684) Rakitno
(685) Rakovac
(686) Rakovica
(687) Rama - Šćiti
(688) Rasinja
(689) Rosipasno
(690) Rasno
(691) Rostević
(692) Rostovo
(693) Rašćanec
(694) Raven
(695) Ravna gora
(696) Razloge
(697) Ražanac
(698) Rečica
(699) Rečica na..?..
(700) Remete
(701) Remetinec
(702) Repaš
(703) Resnik
(704) Retkovci
(705) Ribnik lički
(706) Ričice
(707) Risika
(708) Rogatin
(709) Rogatin (Omiš)

(710) Rogoznica
(711) Rokovci
(712) Roskoplje
(713) Rovišće
(714) Rozgo
(715) Rude
(716) Rama
(717) Runović
(718) Ruski Kerestur
(719) Ruševo
(720) Sale
(721) Salnik
(722) Samarica
(723) Samobor
(724) Sanski most
(725) Sarajevo
(726) Sela
(727) Selca
(728) Selce
(729) Seline
(730) Selnica
(731) Semeljci
(732) Senj
(733) Sestrunj
(734) Sesvete
(735) Sesvete požeške
(736) Severin na kupi
(737) Sibinj
(738) Sigetec
(739) Silba
(740) Sikirevci
(741) Sinac
(742) Sinj
(743) Sisak
(744) Skakavac
(745) Skradin
(746) Sladojevci
(747) Slakovci
(748) Slano
(749) Slatina
(750) Slavetić
(751) Slivno imotsko
(752) Slivno Ravno I-II
(753) Slobodnica
(754) Slunj – Lađevci
(755) Smiljan
(756) Smokvica
(757) Sokoline
(758) Solakova kula
(759) Solin
(760) Solina
(761) Soljani
(762) Sombor
(763) Sopje
(764) Sošice
(765) Sot
(766) Sotin
(767) Split
(768) Splitska
(769) Srijane
(770) Stajnica
(771) Stankovci
(772) Stara Baška
(773) Stara Gradiška
(774) Stara Pazova
(775) Stara Plavšćica
(776) Starčevo
(777) Starigrad
(778) Starigrad / Hvar
(779) Starigrad
(780) Stari Gradec
(781) Stari Jankovci
(782) Stenjevac
(783) Staro Čiče
(784) Staro Petrovo selo
(785) Stobreč

(786) Stojdraga
(787) Stolac
(788) Ston
(789) Subocka
(790) Stravča
(791) Stražeman
(792) Strizivojna
(793) Strošinci
(794) Studneci
(795) Studenci-Imotski
(796) Stupnik
(797) Stupnik brodski
(798) Stari Mikanovci
(799) Subotica
(800) Sućuraj
(801) Suhi dolac
(802) Suhopolje
(803) Sumartin
(804) Sunja
(805) Supetar
(806) Sušak
(807) Sušanj
(808) Sutivan
(809) Sutjeska
(810) Sutlansko polje
(811) Sutomišćica
(812) Sveta Jana
(813) Sveta Jelena
(814) Sveta Katarina
(815) Sveti Gjurgj
(816) Sveti Filip Jakov
(817) Sveti Ilija Obrež
(818) Sveti Ivan Zelina
(819) Svetio Ivan Žabno
(820) Sveti Jakov Krmp.
(821) Sveti Jakov Š?
(822) Sveti Juraj - Senj
(823) Sveti Juraj u Trnju
(824) Sveta Marija
(825) Sveti Martin / Mu.
(826) Sveti Matej
(827) Sveta Nedjelja - Hv
(828) Sveta Nedjelja
(829) Sveti Petar Čvrstec
(830) Sveti Petar Mrež
(831) Sveti Petar (?)
(832) Sveti Vid Miholjec
(833) Svetice
(834) Svib Dobranje
(835) Svibovac
(836) Svilaj
(837) Svirče
(838) Šandrovac
(839) Šaptinovci
(840) Šarengrad
(841) Šćitarjevo
(842) Šćiti
(843) Šepurine
(844) Šestine
(845) Šibenik
(846) Šid
(847) Šimatovo
(848) Šipan
(849) Široka kula
(850) Široki brijeg
(851) Šišinac
(852) Šiškovci
(853) Šišljavić
(854) Škenderovci
(855) Škrljevo
(856) Šljivoševci
(857) Šolta
(858) Španovica
(859) Špišić Bukovica
(860) Štefanje
(861) Štitar

(862) Štivica
(863) Štrigova
(864) Šuica
(865) Taborsko
(866) Tavankut
(867) Terezovac
(868) Tolisa
(869) Tihaljina
(870) Tijesno
(871) Tinjan
(872) Tivat
(873) Tkon
(874) Tešanj
(875) Tomašica
(876) Tompojevci
(877) Topola
(878) Topusko
(879) Tordinci
(880) Tounj
(881) Tovarnik
(882) Travnik
(883) Trebinje
(884) Trebimlja
(885) Tremošnica
(886) Trg
(887) Tribalj
(888) Tribanj
(889) Trilj
(890) Trnjani
(891) Trnovitica
(892) Trogir
(893) Trpanj
(894) Trsat I-II
(895) Trstenik
(896) Tsrteno
(897) Tršće
(898) Tuhelj
(899) Turke
(900) Turnašica
(901) Udbina
(902) Ugljan
(903) Ugljane
(904) Uljanik
(905) Valpovo + Vaganac
(906) Varaždin
(907) Varažd. Toplice
(908) Varcar Vakuf
(909) Vareršš I-II
(910) Velaluka
(911) Velika Pisanica
(912) Velemerić
(913) Veliševac
(914) Velika
(915) Velika Brusnica
(916) Velika Gorica
(917) Velika Kopanica
(918) Velika Erpenja
(919) Velika Bukovica
(920) Veliki Grdjevac
(921) Veliko Trgovište
(922) Veliko Trojstvo
(923) Veliki Rat
(924) Veliškovci
(925) Vetovo
(926) Vidovec I-II
(927) Vidovice
(928) Vidonje
(929) Viduševac
(930) Viganj
(931) Viljevo
(932) Vinagora
(933) Vinica
(934) Vinica velika
(935) Vinjani
(936) Vinjerac
(937) Vinkovci

(938) Vir imotski
(939) Vir I-II
(940) Virje
(941) Virovitica
(942) Vis
(943) Visoko I-II
(944) Višegrad
(945) Višnjica
(946) Vivodina
(947) Vlašići
(948) Voća
(949) Voćin
(950) Vodice
(951) Voloder
(952) Vratišinec
(953) Vratnik
(954) Vranjic
(955) Vrapče
(956) Vrbanj
(957) Vrbanja
(958) Vrbica
(959) Vrbje
(960) Vrbnik
(961) Vrboska
(962) Vrbovac
(963) Vrbovsko
(964) Vrgorac
(965) Vrh
(966) Vrhovac
(967) Vrisnik
(968) Vrlika
(969) Vrpoljac
(970) Vrpolje
(971) Vrtlinska
(972) Vrsi
(973) Vugrovec
(974) Vuka
(975) Vukmanić
(976) Vukovar
(977) Zabok
(978) Začretje I-II
(979) Zagorska sela
(980) Zagvozd
(981) Zajezda
(982) Zaostrog
(983) Zaprude / Sv. Klara
(984) Zaton mali
(985) Zaton kod Šibenika
(986) Zavalje
(987) Završje
(988) Zemun
(989) Zemunik
(990) Zenica I-II
(991) Zlarin
(992) Zlatar
(993) Zlobin
(994) Zloselo
(995) Zrin
(996) Zrinski Topolovac
(997) Žabljak
(998) Žakanje
(999) Žažina
(1000) Ždala
(1001) Ždrelac
(1002) Žednik
(1003) Žepče

NOVE PUBLIKACIJE

1. **Marko Kovačević: POLJE I PONORNICA. Etnografsko-jezični zapis o Duvanjskom polju,** Naša ognjišta, Tomislavgrad, 2013.
2. **S. Karmela Eva Dominković: ZDRAVO JE PUCATI OD SMIJEHA,** UPT, Đakovo, 2012.
3. **JEZIK, 2 – 4 / 2013., posebno izdanje. Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika,** Hrvatsko filološko društvo, Zagreb
4. **ZADARSKA SMOTRA, 1 – 2 / 2013.,** Matica hrvatska, Zadar
5. **COLLOQUIA MARULIANA XXII,** Književni krug Split i MARVLIANVM; Split, 2013.
6. **FORUM, 1 – 3 / 2013.,** Razred za književnost HAZU
7. **SLUŽBA BOŽJA, 1/2013., liturgijsko-pastoralna revija,** KBF, Split
8. **OBNOVLJENI ŽIVOT, 1/2013.,** FTI Družbe Isusove, Zagreb
9. **BOGOSLOVSKA SMOTRA, 1/2013.,** KBF Sveučilišta u Zagrebu
10. **VJESNIK ĐAKOVAČKO-OSJEČKE NADBISKUPIJE I SRIJEMSKE BISKUPIJE, 3 – 4 / 2013.,** Nadbiskupski ordinarijat Đakovo
11. **MATICA, 5/2013.,** Hrvatska matica iseljenika
12. **ZVONA, svibanj 2013.,** Riječka nadbiskupija i Gospićko-senjska biskupija
13. **ZVONIK, 5/2013.,** Rimokatolički župni ured sv. Roka, Subotica
14. **CRKVA NA KAMENU, svibanj 2013.,** Crkva na kamenu, Mostar
15. **KANA, svibanj 2013.,** Kršćanska sadašnjost d.o.o., Zagreb
16. **VERITAS, svibanj 2013.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
17. **APOSTOL BEZGREŠNE, svibanj 2013.,** Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, Zagreb
18. **SVJETLO RIJEČI, svibanj 2013.,** FMC Svjetlo riječi d. o. o., Sarajevo
19. **MARIJA, svibanj 2013.,** Provincijalat Franjevačke provincije presv. Otkupitelja, Split
20. **ŽIVO VRELO, 5/2013.,** Hrvatski institut za liturgijski pastoral pri HBK
21. **BLAGOVEST, list Beogradske nadbiskupije, 3/2013.,** Beograd
22. **ŽIVA ZAJEDNICA, svibanj 2013.,** Hrvatski dušobrižnički ured u Njemačkoj, Frankfurt na Majni
23. **OGNJIŠČE 5/2013.,** Ognjišče d. o. o., Koper

Mišljenja i reagiranja

Prilozi u ovoj rubrici izražavaju osobne stavove s kojima se uredništvo može i ne mora slagati.

Radikalno odbija abdicirati od razuma
(O Međugorju, o mons. Žaniću i mons. Franiću, o Ivanu Pavlu II. i o Hansu Ursu von Balthasaru)

* * *

Prošlog mjeseca odveo me rektor riječke katedrale, mons. Ivoslav Linić, koji je rodom iz Jelenja, na sprovod starca koji je 53 godine bio orguljaš i mežnar jelenjske župne crkve. U župnom uredu župnik jelenjski (koji još nema 50 godina) ponosno mi pokazuje svoje ministrante, njih 4-5. Svi obučeni jednako u ministrantsku odjeću, svi kratke kose, ali župnik mi pokazuje jednoga i s veleponosnim smiješkom upozoruje me: "To je djevojčica." Očito je očekivao da ću ga jako pohvaliti. Ja se smrkla i rekla mu strogo: "Ministranti dječaci, mali službenici oltara, mogu jednom, dobiju li zvanje, postati svećenicima. U ovoj djevojčici ministrantici može se razviti imitacioni veleitet za svećeništvom, a ona svećenikom nikad ne može postati. To je može teško traumatizirati. Vi inšempjajete to dijete, dajete mu opium." Ostao je paf, pa mi veli nekako smeteno: "Ma tako rade u Njemačkoj." Ja: "U Njemačkoj je i protestantizam nastao. Ako danas u Njemačkoj neki katolički svećenici inšempjavaju pastvu, zašto bismo mi to inšempjavanje morali uvoziti?" Zašutio je, kao da se zamislio, hodili smo do groblja šuteći. Poslije mi je rekao da je od mene "čuo nešto pametno". Vidite dokle smo dospjeli: da jednom svećeniku nijedan svećenik u preko 20 godina od Koncila nije rekao da je žensko ministrantstvo inšempjavanje ženske osobe, demagoški opium, nego da je taj svećenik to morao čuti od jedne laikinje.[1]

* * *

1 Ovaj ulomak iz pisma Smiljane Rendić (Split, 1926. – Trsat, 1994.) od 5. ožujka 1987. neka, u povodu nedavnog izlaska njezine knjige *Katolički identitet i hrvatski preporod* (izd. Glas Koncila, 2012.), bude podsjećaj na dijelove istoga dopisivanja svojedobno objavljene u *Maruliću* (br. 4/2002. i 3/2005.) te neka posluži kao uvod u ulomke njezinih pisama koje objavljujemo u ovom broju, a stavio nam ih je na raspolaganje njihov naslovnik, svećenik (podatci poznati uredništvu), smatrajući da mogu biti korisni tražiteljima istine o međugorskim zbivanjima. (Ur.)

Spis msgra Žanića o Međugorju[2] pozorno sam pročitala. Mene je taj spis zaista užasnuo, nisam znala da je sve to baš tako jezivo, premda sam znala da u Međugorju ima mnogo (...) muteži i manipulacije. Užasnuo se i trsatski župnik i kanonik riječki preč. Ante Sironić, kojemu sam to dala čitati. Prva njegova reakcija bila je: "Ovo je strah Božji." On je Istranin, tako u Istri kažu, kad je nešto užasno. Ja sam ovdje dala čitati taj spis još nekima, ili sam usmeno prikazala njegov sadržaj. Neki su također užasnuti (...), neki kuriozno šutljivi. Na primjer, trsatski gvardijan fra Benko Horvat, koji je inače veoma rezerviran prema međugorskim "zbivanjima" i ne da ih spominjati u trsatskom svetištu, zamijetio je samo da bi stil mogao biti bolji, ali o sadržaju nije ništa rekao. Isusovački superior u Opatiji p. Nikolić (Bošnjak, čini se) slušao je šuteći i veoma rezervirano, da bi mi na koncu napravio nekakvu "distinkciju": biva, valjalo bi vidjeti što je u tim "porukama" možda riječ Gospina, a što dodatci "vidjelaca", jer "stručna kritika", veli, "ustanovila je da je i u Bernadettinim iskazima bilo laži". Ja o tim Bernadettinim navodnim lažima ne znam ništa, pa mu nisam mogla ni odgovoriti. A općenito, mislim da je msgr. Žanić, kojemu veoma i s poštovanjem zahvaljujem što je dopustio da meni pošaljete taj spis – vrlo dobro učinio što je to napisao i barem relativno dao u javnost. Samo mislim da bi bilo bolje da je to učinio prije, jer stari crkveni stav da se o takvim stvarima ne govori prije pravorijeka crkvene vlasti – taj stav danas naprosto više ne prolazi. To jest dok crkvena vlast i oni koji su joj poslušni šute, dotle drugi, egzaltadosi i fanatici, telale o tom na sve strane, stvarajući klimu fanatiziranog oduševljenja, koje onda negativnu ocjenu kompetentnog biskupa smatra "juridizmom" i veli da bi "biskup Žanić bio i Krista raspeo da je u ono doba bio član Sinedrija" (čula ja i to od jednog svećenika, kojemu ću ime karitativno prešutjeti, a preciziram da je dijecezanski, ne fratar, i ne iz Rijeke), i da bi "biskup Žanić bio negativno ocijenio i lurdska i fatimska ukazanja, da je u ono doba bio ondje biskupom" (isti svećenik, *dixi*). Vidite, dok je biskup Žanić šutio o užasima koje ima dokumentirane, pobožna abdikacija od razuma, "neokarizmatička" i ina, stvorila je, u svjetskim razmjerima, klimu u kojoj se biskup Žanić prikazuje ledenim "juristom" koji bi "i Krista raspeo". Zlo je što je msgr. Žanić predugo šutio. (...) Nakon ovakva spisa, nakon

2 P. Žanić, *La posizione attuale (non ufficiale) della Curia Vescovile di Mostar nei confronti degli eventi di Medjugorje*, 30. listopada 1984. (Ur.)

svih užasa što ih u njemu dokumentirano opisuje, biskup Žanić naprosto ne može ni sa 70 x 7 stručnih komisija (a u sadašnjoj mu sjedi liječnik fanatik "Gospe Međugorske") presuditi da su ta "ukazanja" autentična!

Moj župnik preč. Ante Sironić zamolio me da bih mu svoju fotokopiju spisa msgra Žanića fotokopirala u dva primjerka, pa bi on to dao dalje čitati, jer smatra potrebnim da se čuje što mjerodavni biskup mostarski o svemu tome kaže. Vi ste mi pisali da msgr. Žanić dopušta da ja govorim o sadržaju tog spisa, pa mi sad precizirajte, molim Vas, mogu li ga dati i fotokopirati za župnika trsatskog, koji je ozbiljna osoba i kojemu sam već rekla da kao urednik "Zvona" ne smije to objavljivati, jer msgr. Žanić ne želi da se to kod nas objavljuje. A ovo što mi pišete da msgr. Žanić ne da to u nas objaviti "jer ga je stid pred ateistima" – pa čujte, ateisti u nas, osobito novinari, također slušaju talijanski radio koji je srž toga pisma objavio na Imakulatu 1984., i čitaju talijanske novine koje su o tom spisu izvijestile. Ja mislim da bi msgr. Žanić, ako mu GK ne da prostora za objavu toga spisa, imao sam dati tiskati cijeli spis (stilski dotjeran), zajedno s onim prilogom iz svoga dijecezanskog službenog lista, kao posebnu brošuru, i razaslati je svim župnim uredima u Jsl., i dati je prevesti na talijanski, francuski, španjolski, portugalski, engleski, njemački i poljski, i razaslati je u tim prijevodima svim katoličkim biskupskim ordinarijatima na svijetu. Jer dok se on "stidi pred ateistima", fanatizam raznih svećenika proglašuje ga, očajno gratuitno, "juridistom koji bi i Krista raspeo".

Intervju msgra Franića u GK[3] mene je također užasnuo. Rekla bih da je taj intervju, kao i prethodni Laurentinov članak u tri nastavka[4], objavljen samo zato što don Živko osobno vjeruje u autentičnost tih "ukazanja". On sve ružne nesklapnosti u tim "zbivanjima", pa i aferu s ona dva fratra, smatra "pjenom", ljudskim natruhama koje će se raspršiti, a ostat će, misli on, "autentičnost poruke". On se uglavnom, koliko sam mogla vidjeti, superiorno i nemarno smješka na tu "pjenu". Rekla sam mu da će običan čitatelj teško razlikovati privatna mnijenja Franića vjernika i ocjene Franića biskupa. Odgovorio mi je da je msgr. Franić predsjednik doktrinalne komisije BKJ. Rekla sam mu da mi se ne čini korektnim da se u GK daje toliko prostora Franićevu uvjerenju u autentičnost tih "ukazanja", a ne donosi se i mišljenje biskupa mostarskoga. Odgovorio mi je da će GK ako msgr. Žanić zatraži da se kakva njegova izjava objavi razmotriti mogućnost te objave. Dakle od biskupa fanatika Međugorja traži se intervju, a od djelokružnoga biskupa mostarskoga ne traži se

3 F. Franić, *"Nisam za to da se dinamika hodočašća smanjuje"*, Glas Koncila, 31/1984., 7. (Ur.)
4 R. Laurentin, *Javlja li se Gospa u Međugorju?*, Glas Koncila, brojevi 4, 5 i 6/1984., 7. (Ur.)

nikakva izjava, nego će se "razmotriti" ako ona stigne. Rekla sam don Živku i da su riječi msgra Franića u intervjuu: "Ako biskup mostarski zabrani da se Gospa ukazuje u Međugorju" naprosto skandal, javna sablazan, bezočna optužba i osuda biskupa mostarskoga. Odgovorio mi je da je msgr. Franić "baš onako rekao", a on kao urednik da je njegove izjave donio doslovno. (...)

Iz drugoga pisma 1985.

(...) Ja sam Vas sve od početka našeg dopisivanja visoko cijenila, a sad nakon ovoga što mi pišete o Međugorju cijenim Vas još više, jer danas i razni svećenici, inače razumni, luduju za tim Međugorjem. Ja takvima velim točno od riječi do riječi isto što mi Vi sad pišete: "'Gospa' nije donijela u tom kraju mir." To ja uporno ponavljam: već samo to što crkvenog mira ondje ni sad nema, već samo to što fratri i dalje ratuju sa zakonitim biskupom toga kraja – dovoljno je da razborit katolik ne povjeruje u autentičnost tih "ukazanja". Da fratri manipuliraju onu djecu, to je meni od početka prilično bistro. Ima suptilnih načina manipulacije, kojima se utječe ne na svijest, nego na podsvijest. Djeca su možda s početka imala kakvu halucinaciju, pa fratri od toga napravili sistem. Vi ste sigurno poznavali pokojnoga p. Anđelka Fazinića, bivšega dominikanskog provincijala. Dugo je živio ovdje na Rijeci, gdje je i umro lani u listopadu. Ja sam ga zadnji put vidjela na ulici malo dana prije njegove smrti, a dulje smo zadnji put razgovarali u srpnju 1983. u dominikanskom samostanu. Razgovarali smo tada i o Međugorju. I rekao mi je mudri, odmjereni padre Angelico (ovdje smo ga tako zvali): "Fratri su htjeli stvoriti u Hercegovini svetište, i uspjeli su." Svetište "ukazanja Gospe", svetište "mističnih viđenja", svetište "nebeskih poruka", ukratko svetište gdje će sama "Gospa" potvrditi pravednost fratarskog rata protiv biskupa. Nisam znala, prije ovoga Vašeg pisma, za jezivi podatak o dva fratarska kapelana koje je general suspendirao a navodna Gospa "potvrdila"; ali znala sam već – šire to fratri međugorski šapirografirano, pa nešto i do mene dopre ili od koga čujem – da je "Gospa" rekla kako u tom sporu "biskup nema pravo". S nekim "materijalima" na ciklostilu iz Međugorja – dugi razgovor fra Tomislava Vlašića s "vidjelicom" Mirjanom, što joj je "Gospa" "otkrila desetu tajnu" i prestala joj se "ukazivati" – koje sam dobila od jednoga pobožnog riječkog laika fanatika Međugorja, učinila

sam isto što mi Vi pišete o tekstu o dvojici kapelana: fotokopirala sam sve to i predala svom nadbiskupu mons. Pavlišiću s molbom da to pošalje mons. Žaniću. Ima u tom "materijalu" svakakvih gluposti, a manipulacija djevojčice od strane fra Tomislava Vlašića prilično je očita. (...)

I jeste li opazili razliku "tona" u Međugorju između prve i druge faze, tj. faze fra Joze Zovka i faze fra Tomislava Vlašića? Župnik Zovko s početka nije htio vjerovati. Djeca su, dakako, insistirala, valjda naprosto iz adolescentskog (...) inata: e baš je vidim kad ti kažeš da je ne vidim. Kad se narod počeo skupljati, fra Jozo Zovko odmah se uvjerio, dabome. I budući da je fra Jozo Zovko jako "hrvatski" naštiman u smislu hrvatskih frustracija i hrvatskog jaučućeg viktimizma (...), protumačio je dakle ta "ukazanja" u ključu hrvatskog viktimizma izražena biblijskim citatima – dakako, *in corde* interpretiranim u ključu tog mentaliteta. To je dakle bila prva faza. Kad je fra Jozo svršio u zatvor i zatim bio od svojih poglavara poslan drugamo, počela je druga faza u Međugorju, faza fra Tomislava Vlašića, "karizmatičarska". Ključ je drugi, tipičan za "karizmatičke pokrete": molitva, post, navodna ozdravljenja od teških bolesti, obraćenja. Po odjeku Fatime i raznih drugih takvih "ukazanja", u drugu fazu uključene su i "tajne". A kao vrhunac u Hercegovini, zemlji starih frustracija i stare uznositosti, "tajne" su umnožene da bude impresivnije: u Fatimi na troje djece bilo ih je, tih "tajna", tri, a u Međugorju je svakom "vidiocu" namijenjeno deset "tajna", ergo 6 x 10 = 60, ukoliko su za svakog "vidioca" "tajne" različite. Mah! To s "tajnama" normalnoj ljudskoj pameti djeluje neozbiljno. Svrha je svake autentične poruke ponajprije to da se ona priopći, a ne da se krije. Kad bih ja nekomu napisala pismo pa mu zabranila da ga čita, smatrao bi me umišljenom budalom kojoj nije svaka na mjestu. A tu nam prodaju bozu da navodno sama "Gospa" dolazi reći 60 (ili najmanje 10) stvari koje se ne smiju znati!

Prije sam Vam spomenula gospođu Kazimiru Bonetić. To je zaista mudra, razumna, odmjerena žena, zrela kršćanka. Ona je bila u Međugorju, želeći na svoje oči vidjeti što se ondje događa. I kaže mi da je sve to uopće nije uvjerilo. Veli: "Kad ja sretnem neku običnu ljudsku osobu koja mi je mila, vidi mi se i poslije tog susreta na licu da sam doživjela nešto lijepo. A ona djeca – netom 'viđenje' prođe, na licu im se ne vidi ništa, ni radost ni pobožnost, i uostalom sve to skupa izgleda kao uhodana predstava." "Vidioci" dijele svoje slike u boji s autogramima, kao filmske zvijezde, gospođa Kazimira donijela je dvije takve slike. "Vidioci" daju in-

tervjue desno i lijevo, čak u listove Crkvi neprijazne. Daju se fotografirati za razne bjelosvjetske gazete, ona Vicka čak u nekakvoj gotovo plesnoj pozi za "Domenica del Corriere" (ta Vicka zvala se u prvoj fazi Vida, ergo Vidosava, što je očito bilo nezgodno za fra Jozinu interpretaciju "ukazanjâ" u prvoj fazi, pa joj već tada promijenili ime u Vicka, to zvuči hrvatski, eh). (...)

Jasnih pojedinosti o famoznom Vickinu "dnevniku" nisam znala do ovoga Vašeg pisma. Mnogo Vam hvala što ste mi o tome pisali. Jer o tome mi je samo nešto ukratko telefonom bio rekao don Živko, i to samo da je taj "dnevnik" "Vickina privatna stvar", pa da ga ona nije dužna pokazivati nikomu. Ja sam mu bila odgovorila da ta djevojka nije pisala dnevnik o svojim privatnim flirtićima ili o školskim doživljajima, nego o nečemu što ona smatra ukazanjima Blažene Djevice Marije, pa da ga je dakle bila dužna predati zakonitom biskupu koji je osobno odgovoran za Crkvu toga kraja. Don Živko, čini mi se, prilično vjeruje u autentičnost tih "ukazanja". Zato je i moja kronika o smrti sandamianske "mamme Rose" svršila u njegov koš. Jer "mamma Rosa" umrla je 5. IX. 1981., dakle ni tri mjeseca nakon početka međugorskih "ukazanja". A u času smrti bila je pod krivičnom optužbom državnog tužitelja za teške i dugotrajne novčane malverzacije ("truffa continuata e aggravata"). Pod istom optužbom bili su i jedan njezin sin i kći i neki švicarski "dobrotvor". A biskup Piacenze mons. Enrico Manfredini (umro 16. XII. 1983. kao nadbiskup Bologne: dakle kad je poslan za nadbiskupa najteže talijanske dijeceze, očito je od Svete stolice i pape osobno bio smatran jednim od najsposobnijih talijanskih biskupa), kroz šesnaest godina "viđenjâ" "mamme Rose", tri je puta davao tu stvar ispitivati visoko stručnoj komisiji (bili u njoj i sveučilišni profesori laici, ne samo svećenici), i sva tri puta objavio je pod svojim autoritetom rezultat komisijskog istraživanja: da "mamma Rosa vara sebe i vara druge" ("inganna se stessa e inganna gli altri"). I bio je mons. Manfredini poslao svog svećenika pred famozni vrt mamme Rose, da svim dolaznicima (dolazili su sa svih strana svijeta) dijeli letke na raznim jezicima, a na letcima njegovo, mons. Manfredinija, upozorenje da je to varka i da on suspendira *a divinis*[5] na teritoriju svoje biskupije svakog svećenika koji dovodi hodočašća u taj vrt. Sve sam to ja bila korektno prikazala u svojoj kronici o smrti "mamme Rose". I kronika svršila u koš – da sjena sumnje ne padne na Međugorje. Već onda meni je bilo bistro što o tom Međugorju valja misliti.

5 Lat., u prijevodu: "od božanskih" otajstava, tj. od obavljanja crkvenih obreda. (Ur.)

Spomenula sam novčane malverzacije "mamme Rose". Fratri u Međugorju ne malverziraju, (...) ali goleme pare primaju i oni. Daju pare hodočasnici, a mnogo ih je iz inozemstva, pa tî daju devize. Jedna znanica gospođe Kazimire bila je nedavno u Međugorju. I veli: u onu prostoriju do crkve, prostoriju gdje se zbivaju navodna ukazanja, fratri sad puštaju samo strane hodočasnike. A na stolu, na onom stolu nad kojim se navodno "Gospa ukazuje", hrpe stranih novčanica darovanih od tih hodočasnika... Užas.

Govore o čudesnim ozdravljenjima u Međugorju. Možda i ima takvih pojava. Golema energija vjere, kondenzirana na jednome mjestu, može rezultirati i čudesnim ozdravljenjem. Ali to nije apsolutno nikakav dokaz za autentičnost samog "viđenja": u vrtu "mamme Rose" bilo je, kažu, i naglih ozdravljenja od raka, a ipak je biskup Piacenze, jedini kvalificiran za prosudbu, tri puta prosudio da "mamma Rosa vara sebe i vara druge". Sveti župnik arški vjerovao je u čudesni zagovor sv. Filomene, a sv. Filomena nikad nije postojala. U srednjem vijeku u Njemačkoj događala su se velika čudesa pred tzv. velikim relikvijama (Gospin pojas i sl.), a kad se narod prestao mnoštveno i živom vjerom moliti pred tim relikvijama, prestala su se i čudesa događati. Čudo polučuje vjera u zaufanoj molitvi, dakle se čudo može dogoditi i pred neautentičnom vizijom i pred neautentičnom relikvijom.

Sumnjivo je i to što ta "viđenja" sve dulje traju. U Lurdu samo 18 puta, i poruka skrajnje jednostavna: pokora, voda, kapela. U Fatimi već pet mjeseci i tri "tajne". U San Damianu 16 godina i bezbroj "poruka". U Međugorju već treću godinu i pletora "tajnâ". Da druga mjesta ne spominjem (u samoj Italiji "Gospa" se od rata naovamo navodno "javlja" na desetak mjesta). Sve to skupa, od Fatime naovamo, zapravo je samo strah od Apokalipse. Pri kraju smo drugog milenija, javlja se milenarizam (kojemu i sadašnji papa daje petlje svojim gotovo opsesivnim insistiranjem na skorom svršetku drugog milenija). Sve te navodne "tajne" zapravo su ovako ili onako "proroštva" o više-manje skorom Sudnjem danu (v. ono što je "procurilo" o famoznoj "trećoj fatimskoj tajni").

Zgrozilo me ovo što pišete o abbéu Laurentinu, da je on savjetovao mons. Žaniću neka "iz pastoralnih razloga" ne objavljuje ono o dnevniku preglagoljive Vicke. Dakle abbé Laurentin zna da tu postoji ružna manipulacija, i pokriva je svojim svjetskim autoritetom velikog mariologa. Užas. Onaj članak za GK, kaže mi don Živko, abbé Laurentin sam je ponudio.

(...)

(...) Sad o međugorskim ekspektoracijama mons. Franića u br. 1/85. njegova nadbiskupijskog *Vjesnika*, koje mi spominjete. Pročitala sam ih pozorno (...). Mons. Franić tu manipulira navodnom Gospom Međugorskom ne manje nego što su egzaltadosi Fatime manipulirali fatimskim ukazanjima. Bila u antikomunističkom ili u filokomunističkom ključu, manipulacija je manipulacija, s time da fatimska manipulacija barem nije bila groteskna, a ova franićevska, međugorska bogme jest (...). A ono što veli "da se u Međugorju afirmira autoritet rimskoga pape", no da, to "afrimiranje" naglašeno spada u armamentarij suvremenih "ukazanja". Mamma Rosa u San Damianu također je "afirmirala auktoritet rimskoga pape", tjerajući npr. mons. Lefebvrea iz svoga čuvenog vrta, i dapače oporukom ostavivši papi sav svoj imetak – koji je doduše u času njezine smrti bio pod sudskom istragom uslijed sumnje da je stečen varanjem i malverziranjem. Ti moderni "karizmatici", s "viđenjima" i bez njih, igraju na tu kartu "priznavanja autoriteta rimskoga pape" iz razloga kojemu imbecilitet samo oni nisu kadri vidjeti, ili se prave da ga ne vide: to jest drže da papa neće osuditi, nego će dapače i potvrditi, kao autentične, halucinacije ili izmišljotine koje njegov autoritet "potvrđuju". Ima i teologa među tim fanaticima: neki su, rekla bih, zaista i sami zaslijepljeni, ali neki, učeniji, možda i lucidno znaju da u praksi Rimske kurije ima negdje i formula: "Damnabile, sed non damnandum."[6] Najbistriji i najperfidniji od manipulatora tih navodnih "viđenja" očito igraju na tu formulu pokrivajući svoje manipulacije naglašenim "afirmiranjem papina autoriteta". Ali zaboravljaju da se kurijalna formula "Damnabile, sed non damnandum" primjenjivala, pa i to rijetko, samo na neke idejno-političke situacije (npr. po toj formuli Pio X. nije dao objaviti već napisanu osudu Maurrasove Action Française – objavio ju je tek Pio XI. 1926., s tim da je Pio XII. već 1939. tu osudu skinuo). Nikad se ta formula nije primjenjivala na nedostojne igre s čašću Božjom. U tome se i međugorski manipulatori varaju. S mons. Franićem jad je (...) pak u tome što on zaista ne vidi da se u Međugorju radi o bezočnoj manipulaciji. Tu je mons. Franić posve bacio pod noge dar rasudbe, dar razlikovanja duhova, koji je upravo autentična karizma inherentna biskupskom ministeriju. Ta autodestrukcija vlastite specifične biskupske karizme još je očajnija zato što je upravo Međugorje jedini slučaj u povijesti Crkve da se navodnu Gospu izravno upreže u

6 Lat., u prijevodu:"Osudivo, ali nije osuditi." (Ur.)

(...) fratarski rat protiv zakonitog biskupa, to jest, doslovno, u razaranje Crkve u korijenu. (...) Ma sunca mu, zašto ga nitko, pa ni ijedan od stranih novinara koji dolaze u Međugorje i telale o njemu po svijetu (nerijetko u funkciji organizatora i pokreta koji stoji iza njihovih listova, a kojima je u vulgarno antikomunističkom interesu da se "Gospa javlja u komunističkoj zemlji", pri čemu im se fućka ravno do Stambula da u odnosnoj zemlji postoji i hrvatski narod kao poseban identitet s gomilom svojih problema) – ne pita čisto i bistro: a da su u Vašoj nadbiskupiji dva fratra tvorno napala katedralne svećenike i spriječila ih u vršenju njihovih dijecezanskih prava određenih od Apostolske stolice, pa zbog toga bila isključena iz reda i suspendirana *a divinis*, a "Gospa" im preko "vidjelaca" poručila neka se na te crkvene kazne uopće ne osvrću, nego neka i dalje ostanu u samostanu, nose habit i obavljaju svećeničku službu – biste li i tada, nadbiskupe, smatrali tu "Gospu" autentičnom? Ili Vam je ona autentična samo kad potire vlast drugog biskupa, (...) a ne Vašu; autentična samo kad razara u temelju strukturu Crkve – strukturu božanskog prava po Svetom pismu Novog zavjeta, zar ne? – u drugoj biskupiji, a ne u Vašoj? Eto, to bi ga trebalo pitati. Novinar koji ga to najprije ne pita, novinar koji ga to uopće ne pita – ili o strukturi Crkve ne zna ništa, ili je budala, ili je i sam *in mala fide*. A nadbiskupa Franića baš to ne pita nitko.

Pitali su ga neki, piše, zašto se on jedini, od svih biskupa na čijem se području ne nalazi Međugorje, toliko bavi Međugorjem. Odgovorio, piše, da su razlozi tomu blizina Međugorja njegovoj nadbiskupiji, posjeti mnogih međugorskih hodočasnika (osobito intelektualaca među njima) njemu osobno, njihova "svjedočanstva" o "čudesnim" ozdravljenjima u Međugorju, i činjenica da je on opet izabran za predsjednika doktrinalne komisije BKJ. Glede "čudesnih ozdravljenja" prešućuje porazni sud predsjednika Lurdskoga medicinskog ureda, što je već znak teške nerazboritosti, nedostojne biskupa. A sva ta njegova hrpa razloga ne odgovara zapravo na pitanje: zašto je on među biskupima cijele Jugoslavije tako totalno sam u tome svom fanatičnom (...) propagiranju autentičnosti međugorskih "ukazanja"? Čime on zapravo tumači toliku šutnju ostalih biskupa na čijem se području ne nalazi Međugorje? Valjan i pošten novinar i to bi ga morao pitati: nadbiskupe Franiću, zašto samo Vi govorite, i to tako uvjereno u autentičnost tih "ukazanja", dok BKJ preporučuje šutnju i oprez? Zašto Vas drugi članovi BKJ ne podupiru? Jeste li svjesni toga da Vaše opetovano deklarirano "privatno uvjerenje" dobiva težinu samo od činjenice da niste obična "privatna osoba", nego

nadbiskup i dapače predsjednik doktrinalne komisije BKJ? Smatrate li zaista korektnim i inteligentnim napredno visoko pozitivno – u Vašoj optici – teološko vrednovanje fenomena za koji mjerodavni dijecezanski biskup sutra može *ex officio* izjaviti da je samo gluma, pantomima i prevara? Eto, to bi bila prava novinarska pitanja, ali baš takva pitanja njemu nitko ne postavlja. Imaš katkada dojam da mu pitanja postavljaju njegovi lakeji, a ne novinari odgovorni etici svog zanata, bili vjernici ili ne.

(...) Za primjer pogledajte osobito njegove "točke" "1. O ekumenizmu" i "2. O početku nove ere u povijesti Crkve" na str. 18 i 19 njegova dijecezanskog *Vjesnika* br. 1/85. Tu veli da je "Gospa" rekla "vidiocima": "Sve su vjere dobre, jer se u svim vjerama ljudi mogu spasiti, ako žive po savjesti." Rečeno tako, bez tumačenja, bez nijansiranja, bez upozorenja na notornu činjenicu da se može dosljedno živjeti i po krivo formiranoj savjesti – ta tvrdnja čini doslovno suvišnim poslanje Crkve: "Idite i naučavajte sve narode." O tome sam Vam već opširnije pisala. Trebalo bi pitati mons. Franića iz kojih onda razloga Crkva evangelizira svijet već skoro 20 stoljeća, iz kojih zapravo razloga nastoji privući inovjerce i bezvjerce Isusu Kristu. Nakon navedene tvrdnje, kojom zapravo nulificira Isusa Krista kao jedinog Spasitelja svijeta i Crkvu kao jedini sakramenat spasenja – isti mons. Franić, tek malo redaka dalje, govori o Kristu kao jedinom Spasitelju i o Crkvi kao nužnom sabirališću cijelog čovječanstva ("jedno stado i jedan pastir"). (...) Dalje, nauku da se nikoga ne smije siliti da stupi u Katoličku crkvu proglašuje mons. Franić tek naukom II. Vaticanuma, kao da je Crkva ikad naučavala drukčije (...). Zatim od tvrdnje da se nikoga ne smije siliti da postane članom Crkve izvodi "logički" ("dakle", veli) zaključak da "svakoga treba utvrđivati u njegovoj vjeri ili svjetonazoru", pa "od pravoslavaca dakle moramo nastojati, naravno na diskretan i uljudan način, učiniti boljeg pravoslavca, od muslimana boljeg muslimana, od marksista boljeg marksista itd." (...): iz dužnosti nesiljenja na pristup u Katoličku crkvu (što se rečena dvomilenijska Crkva nije sjetila naučavati tek od prije 20 godina) nadbiskup Franić izvodi za katolike dužnost da i kršćane nekatolike, i nekršćane, i bezvjerce radikalno odbojne spram svake transcendencije utvrđuju u njihovoj vjeri i uvjerenjima. Da ti pamet stane. Da se to usudio reći kakav biskup iz doba kad je Crkva još znala braniti čistoću svoje nauke, takav biskup sletio bi s katedre po kratkom postupku i završio bi čineći pokoru u kakvoj Trappi. Danas je takav biskup opetovanim predsjednikom biskupske konferencije u cijeloj jednoj državnoj federaciji. – Dalje, *ad* 2

toga nevjerojatnog teksta "iz bilježnice oca nadbiskupa": piše da "bi se moglo i znanstveno dokazati da II. Vat. Sabor znači udaljavanje od tzv. Konstantinske Crkve" (...). "Konstantinsku Crkvu" likvidirali su temeljito već davno prije II. Vaticanuma liberalni ("masonski", rekao bi negdašnji mons. Franić) režimi proizašli iz francuske revolucije, s čime se dosad samo mons. Lefebvre nije pomirio. Drugi Vaticanum uzeo je naprosto *ad notam* tu likvidaciju, s ponešto zakašnjenja doduše. Već na prvom Vaticanumu, koji je zaista još fantazirao o konstantinskom modelu kao idealnom za Crkvu, rekao je Josip Juraj Strossmayer, *nota bene* biskup svete Krune ugarske, dakle biskup posljednje države gdje se konstantinski model još prilično čvrsto držao: da je konstantinsko doba nepovratno prošlo, da se Crkva više ne može oslanjati na vladara, jer vladar, sve i kad je osobno vjernik katolik, više ne vlada bez parlamenta, a u parlamentima sjede i odlučuju uglavnom liberali. To je rekao, godine 1870., biskup imenovan upravo od apostolskoga kralja ugarskog (ovih dana ponovno sam pročitala sve Strossmayerove govore na I. Vaticanumu, u latinsko-hrvatskom izdanju kanonika zagrebačkoga dr. prof. Janka Oberškoga iz 1929., da malo osvježim sjećanje na te govore nakon ekspektoracije Jakova Blaževića – koji misli da se Crkva u nas ni danas "ne usuđuje" objaviti te govore). (...) jer nije se Crkva, i to još manje tek na II. Vaticanumu, dragovoljno ("evanđeoski", biva) odrekla konstantinizma, nego su joj ga drugi naprosto oduzeli već kroz XIX. stoljeće s nastavkom u XX. Veli dalje mons. Franić da se koncepta "starozavjetne teokracije" i danas drže "braća Židovi", i, "prema časnom Kuranu", "barem neka braća muslimani". (...). Ružno djeluje i ta njegova naljepnica "braća", kojom se mons. Franić razbacuje na sve strane. Glede pak Židova čini se da rabinati u Medinath Israel (državi Izraelu) vladaju cijelom tom državom, a ona cijelim židovstvom po svijetu. Ne zna da ni u židovskoj državi ni židovskoj dijaspori naprosto ne postoji, od godine 1040., tj. od smrti posljednjega gaona R. Hizkije ilitivam Ezekije, nikakva teokratska vlast koju bi priznavalo cijelo židovstvo. Gaonat je bio posljednja židovska teokracija priznavana od svih Židova (gaoni su stolovali u gradovima Suri i Pumbediti u Babilonu, od 589. do 1040., i bili su ujedno i egzilarsi, tj. vladali su u vjerozakonskom pogledu cijelim Izraelom), od ugasnuća gaonata do Napoleona bio je za svaku židovsku vjerozakonsku općinu mjerodavan samo rabin, otprilike kao za svaku benediktinsku opatiju njezin opat. Od Napoleona dalje osnivaju se rabinati u pojedinim državama, s glavnim rabinom (grand rabbin, rabbino capo) na čelu, što i

opet odgovara otprilike benediktinskim konferencijama s generalnim opatom na čelu. Ali i pojedine židovske općine i nacionalni rabinati vazda su priznavali i priznaju zakon države u kojoj žive: već u VI. stoljeću neki je učitelj u Izraelu postavio u Babilonu načelo: *Dina demalkhuta dina*, tj. doslovno "Zakon kraljevstva zakon", a znači: zakon zemlje u kojoj Židov živi zakon je i za njega kao da je Božji. *Altro che* "židovska teokracija". Načelo *Dina demalkhuta dina* ide dotle da Židov može vlastoručno graditi kršćansku crkvu ili svojim novcem platiti njezinu gradnju, samo ne smije svojom rukom ugraditi zaglavni kamen na svetohraništu ili svojim novcem platiti takvu ugradnju, jer tek to židovski naučitelji, tumači načela *Dina demalkhuta dina*, smatraju sudjelovanjem *aboda zara*, tj. u tuđem kultu. Glede pak izraelske države, u njoj su civilni zakoni uglavnom prilagođeni Usmenom zakonu (kojim se tumači Pisani zakon, tj. Petoknjižje Mojsijevo; Usmeni zakon u judaizmu ima otprilike istu vrijednost kao u katolicizmu Tradicija živog Učiteljstva), ali to je i stvar židovskoga nacionalnog identiteta i židovske kulture ("Pas de jambon, ou pas de Juif"[7], govorio je veliki židovski pjesnik Edmond Fleg). A rabinata su u Medinath Israel dva, aškenaski i sefardski, ne baš prijazni međusobno, i nemaju ni jedan ni drugi nikakve vlasti nad židovskom dijasporom, koja se uostalom i dalje drži načela *Dina demalkhuta dina*. Sve to mons. Franić kao da naprosto ne zna (...). Bio se prije više godina, kad sam ga smjerno bila upozorila da nije korektno pripisivati čak današnjem židovstvu doslovno shvaćanje toliko verzirane starozavjetne zapovijedi "Oko za oko...", malo obrašnio poznavanjem egziličkog judaizma (koji se u našim bogoslovijama ni danas ne uči, pa vidjeh učenih svećenika koji ni danas ne znaju npr. ni to da Židovi poslije propasti Hrama uopće imaju liturgiju!), ali i ono što je bio tada naučio kao da je sad u starosti zaboravio. – Glede pak "braće muslimana", od njih mu se drže "koncepta teokracije" "barem neki", eh. Gotovo sve islamske države njemu su, nježno i obzirno, "barem neki". (...) A sve to nije kraj (...) u samo pol stranice teksta. Jer dalje pripisuje samom Kristu "odjeljenje Države i Crkve" dok još Crkve nije ni bilo! Kristu koji je, uostalom, savjesno plaćao hramski polušekel po zakonu koji je bio i državni i vjerski, jer je odvajanje civilne od vjerske zajednice u ono doba, i kroz 19 potonjih stoljeća, bilo doslovno nezamislivo. Pripisivati samom Kristu takvu totalnu nesklonost znači ujedno i pripisivati Crkvi Kristovoj teški grijeh dug 16 punih stoljeća, grijeh sprege s državom, sprege koju je Crkva, vršeći svoje načelo "ut Ecclesia Tua tranquilla

7 Franc., u prijevodu: "Nema šunke, ili nema Židova." (Ur.)

devotione laetetur"[8], ostvarila netom je mogla i čvrsto držala dokle god je mogla. (...) veli naime dalje da se "Crkva sve više počinje oslanjati na samoga Boga, jer je, uz ostalo [što ostalo? (...)], sve više, i na Istoku i na Zapadu, potiskivana izvan društva pa joj drugo i ne preostaje nego se oslanjati na Boga i Krista" itd. (...) Em najprije sam Krist "rastavio Državu od Crkve", em dakle Crkva živjela 16 stoljeća bacajući pod noge tu "Kristovu" rastavu (smijte se, sjene Julesa Ferrya i Emilea Combesa!), em sad se Crkva "počinje oslanjati samo na Boga i Krista", ali, gle, ne zato što je već Krist "rastavio Državu od Crkve", nego naprosto zato što joj "drugo i ne preostaje" jer su je drugi već potisnuli iz društva, dapače je toga potiskivanja upravo danas sve više i na Istoku i na Zapadu, premda danas ni na Istoku više nema baš staljinskih progona Crkve, niti na Zapadu danas ima kulturkampfova ni građanskih ratova tipa meksičkoga ili španjolskoga. (...) Isti biskup kojega su prije tridesetak godina u Poljicima gađali bovanima i pomidorama, i koji se tada građevinske dozvole ni za jednu kapelicu nije usuđivao ni tražiti, kamoli da bi je dobio, a danas ga zovu i na državna i na općinska primanja za razmjenu novogodišnjih čestitaka, i daju mu građevinsku dozvolu za konkatedralu s odnosnim pastoralnim centrom (uključiv i njegovu superopremljenu kuću), i puštaju ga u inozemstvo kad mu se prohtije, a znaju da ide kucati na crkvene kase u Germaniji (čija je Crkva notorno sveta krava muzara svih crkvenih bijeda, ali bogme i svih crkvenih bezobrazluka širom ekumene) i davati radioizjave protiv onog istog "ateističkoga komunizma" za koji u domovini propovijeda da baš na katolike spada činiti njegove adepte što savršenijima – dakle u takvoj za Crkvu baš nikako pogoršanoj situaciji taj biskup ima obraza tuliti da je danas Crkva "više potiskivana" iz društva! (...) Na koncu točke 2. posijao je još jednu (...) cvebu: da "Međugorje potvrđuje neobično slaganje Institucionalne Crkve i Karizmatičke Crkve, CRKVE ZAKONA I CRKVE LJUBAVI" (majuskule njegove). Ergo po tome mitronosnom naučitelju vjere postojale bi dvije Crkve, "Institucionalna i Karizmatička" (majuskule njegove), "Crkva Zakona i Crkva Ljubavi", a među njima dvjema nekakvo "slaganje". (...) Taj naučitelj vjere tu doslovno mijenja članak vjere: *Credo unam, sanctam, catholicam et apostolicam Ecclesiam.* (...) to jedinstvo nekatolička je pamet nastojala i gdjegdje još i danas nastoji razbiti – ali čini to baš znajući da je Katolička crkva jedna. A sad tu jedan katolički nadbiskup govori o dvjema katoličkim Crkvama, od kojih bi jedna bila bez Ljubavi, a druga bez Zakona. (...)

8 Lat., u prijevodu: "da se Crkva Tvoja spokojnom pobožnošću raduje". (Ur.)

10. III. – Nastavljam Vam danas, u nedjelju popodne. Ovo je pismo dugo, ali mislim da nije naodmet. Jednom će, mislim, i ovakva pisma biti svjedočanstvo da je *in Ecclesia Croatiae* "na pragu trećeg milenija" ipak bilo ljudi koji su radikalno odbijali abdicirati od razuma.

Pišete da su upletanja kakva si mons. Franić dopušta u međugorska zbivanja bez presedana u crkvenoj povijesti. Zaista je tako. I ne samo što su bez presedana takva (...) upravo heretikalna upletanja (...) nego su bez presedana i sami međugorski događaji, i kvaliteta fanatizma oko njih. Skandalozna nečuvenost međugorskih "zbivanja" sastoji se u tome da je ovo prvi put u povijesti Crkve da bezumlje nekih (...) ne preže ni od bezočnog uvlačenja imena i lika same Bogorodice u njihov perverzni rat protiv zakonitog biskupa. Sveti Pavao apostol postavio je načelo: "Pa da dođe i anđeo s neba da vam naviješta evanđelje drukčije od onoga koje vam mi navijestismo, neka bude anatema." U Međugorju to drukčije evanđelje pripisuju ne anđelu, nego samoj Majci Kristovoj. Jer razarati Crkvu Kristovu u njezinoj osnovnoj strukturi, davati "nebesku jurisdikciju" fratrima kojima je zakonita crkvena vlast kanonsku jurisdikciju oduzela, to doslovno znači naviještati neko drugo evanđelje, to doslovno znači pasti pod onu anatemu o kojoj govori Pavao Apostol. To je skandal Međugorja, nečuven u dvadeset stoljeća povijesti Crkve. A kvaliteta fanatizma međugorskih egzaltadosa također je bez presedana. Jer bilo je i dosad više-manje pobožnih pobuna protiv zakonite crkvene vlasti, i to pobuna dvaju tipova, koji se po svojim prvim uzorima mogu nazvati marcionitskim i donatističkim: prvi su htjeli u ime svoje "istine" razarati Crkvu iznutra, tj. ostajući u njoj; drugi su se od nje odjeljivali osnivajući vlastite sljedbe. Ali ni jedni ni drugi nisu ipak svoju "istinu" prikazivali kao izravnu poruku s neba, poslanu njima po jednoj vrhunaravnoj pojavi. Sad se u Međugorju baš to zbiva, i to s time da tvrde da je navodna "vrhunaravna pojava" sama Bogorodica.

Ima u tim međugorskim "zbivanjima" i golema količina gluposti i nesmotrenosti, što je također karakteristično za različitost Međugorja od zbivanja oko prethodnih ukazanja, autentičnih ili ne. U prethodnim "viđenjima" i "porukama", sve i kad im crkvena vlast napokon nije potvrdila autentičnost, nije zapravo bilo ništa protiv katoličke vjere i morala. Gdjegdje, npr. u San Damianu, bilo je nekih teoloških nesklapnosti, ali u kojima je bilo lako prepoznati odjek nekih hipertrofija pučke religioznosti koja je formirala odnosne "vidioce". Čak ni u skrajnje sumnjivoj i temeljito integralistički izmanipuliranoj mistifikaciji u Ga-

rabandalu nije, strogo dogmatski uzevši, bilo izričitih protimbi katoličkoj vjeri i moralu: jer garabandalski "nebeski prigovori" II. Vatikanskom koncilu, koji je tada još trajao, bili su napokon prigovori koji su se i u koncilskoj auli čuli od "slavne manjine" (u koju je tada, ehehej, dobrano spadao i mons. Frane Franić), prigovori jednom koncilu koji nije dogmatski definirao ništa (kako je baš mons. Franić rekao 8. XII. 1965., na dan svršetka toga koncila, na vatikanskom radiju). Dakle u prethodnim "ukazanjima" pravim ili lažnim nije bilo bitno ničega protiv katoličke vjere i morala, pa se uvijek moglo misliti: potvrdi li Crkva autentičnost tih ukazanja, potvrdit će svoju vlastitu nauku u njima; ne potvrdi li im autentičnost, to će biti iz drugih razloga – psiholoških, psihijatrijskih i sl., ili naprosto zato što nije mogla steći moralnu sigurnost u tu autentičnost – ali neće to biti s razlogom krivovjerja, i moći će se dakle držati da su se "vidioci" prevarili, ali da nisu zabludjeli u vjeri. U Međugorju pak "vidioci", bjelodano manipulirani (...), pripisuju svojoj navodnoj "Gospi" autentičnu herezu korjenitog razorenja ustrojstva Crkve, pripisuju joj heretikalnu ucjenu da biskup mostarski "mora" povjerovati u njezina "ukazanja", inače će ga stići kazna s neba, a (...) manipulatori (...) interpretiraju Međugorje u ključu autentične husitske hereze: biva, pravorijek biskupa "grešnika" nije ni važan, "pučka Crkva" već je dala svoj pravorijek u prilog autentičnosti. I sad, golema glupost i nesmotrenost sastoji se u tome da se međugorski manipulatori i fanatici ponašaju tako kao da se naprosto ne može dogoditi da se najviša crkvena vlast, tj. papa, solidarizira s biskupom mostarskim u negativnoj ocjeni Međugorja. Pozitivnoj ocjeni od samog biskupa mostarskog više se ne nadaju: sad im je očito da ga svojim besramnim terorom, razvijenim širom Crkve po "karizmatičkim" pokretima i raznim novinama, nisu uspjeli slomiti. Ali još se, glupo, nesmotreno, moralno nepismeno, uzdaju u papinu potvrdu autentičnosti "Gospe" Međugorske. Igraju (...) na naglašeno poljsko-marijanski značaj sadašnjeg pontifikata, biva: kud tako marijanski papa ne bi potvrdio tako "duhovno plodna" marijanska ukazanja baš za svoga pontifikata, i to u jednoj slavenskoj i k tome komunističkoj zemlji? Igraju, dakle, na najkolportiranije i najefatiziranije značajke sadašnjeg pontifikata. A upravo stupidno zatvaraju oči nad drugom barem jednako tvrdom, a za nutarnju disciplinu Crkvi još i tvrđom značajkom istoga pape Wojtyle: nad njegovim upornim, u beskraj naglašivanim, gotovo opsesivnim temeljenjem Crkve na biskupu. To nije tako "poetično" ni "zanosno", pa se o tom u Crkvi manje telali. Ali takav papa doslovno

ne može diskvalificirati jednog biskupa, pa sve da je biskup i kriv, kamoli kad nije. Eto u tome je ta nevjerojatna glupost i nesmotrenost međugorskih egzaltadosa: da vjeruju da će papa Wojtyla diskvalificirati biskupa Žanića. Igraju valjda i na to što papa Wojtyla dosad nije javno uzeo u zaštitu biskupa Žanića pred bezočnom harangom koja se protiv njega smišljeno širi po svijetu. Ali to je beznadna igra. Ovakav papa, već i zato što kao Poljak slabo poznaje hrvatski mentalitet uopće (...), već i zato što tek šest godina živi izvan komunističke Poljske, pa još valjda pravo ne osjeća potencijal bezobrazluka i besramne manipulacije u zapadnim *mass media* i odnosne tajne i polutajne utjecaje na njih – ovakav papa može ne uzimati u javnu zaštitu jednoga mahnito razapinjanog biskupa, ali ovakav papa nikad neće javno diskvalificirati jednoga biskupa.

A smislite u kakvoj će se situaciji pokakana goluba (da prosti Vaš pošteni obraz, *et salva reverentia episcopatus*) naći mons. Franić kad mons. Žanić – na to bistro upućuju njegove dosadašnje, ako nažalost i nešto prekasne izjave – kanonski utvrdi i objavi da on po svojoj biskupskoj duši i savjesti ne može priznati autentičnost međugorskim "ukazanjima". Kako mu to dođe: mons. Franić sad vjeruje u međugorska ukazanja i čak ih zanosno teologizira, pridajući im dapače "epohalnu" teološku vrijednost (te potvrda II. Vaticanuma, te potvrda ekumenizma, te potvrda odstupa od konstantinizma, te poziv da katolici utvrđuju i usavršuju druge u pravoslavlju, islamu, marksizmu i inim vjerama i uvjerenjima) – a sutra, ako sud Crkve bude drukčiji, on je "spreman da se pokori definitivnom sudu Crkve"! On će tada dakle *disinvoltamente* baciti u smeće svu tu svoju sadašnju međugorsku vjeru i teologiju kojima nam sad probija uši. Svašta!

Mnogo Vam hvala za nove fotokopije: dva spisa mons. Žanića uz Vaše pismo od 30. siječnja i prikaz "Parla il Vescovo di Mostar" iz revije "Jesus" od siječnja, uz Vaše pismo od 4. t. mj. Molim, osobito zahvalite mons. Žaniću za fotokopirane njegove spise (pismo Laurentinu od 17. I. i opis očajno karakterističnog događaja /"uzvrpoljio se mali Isus".../ s nadnevkom 15. I.) što Vam ih je dao za mene. Oba ta spisa, kao i prethodne spise mons. Žanića koje ste mi poslali, ja sam prefotokopirala i dala po jedan primjerak svom župniku, da ih pošalje svom kolegi iz zagrebačke bogoslovije dr. Antunu Ivandiji – koji o tim spisima nije imao plavoga pojma, a sjedi na Kaptolu. Nova dva spisa mons. Žanića također su porazna za manipulatore i fanatike Međugorja, i također pružaju užasnu sliku prilika u kojima se biskup Žanić mora svim ljudskim i kršćanskim silama boriti protiv poplave abdikacije od razuma. Ja uvijek velim da za

mons. Žanića treba mnogo moliti, da ga Bog, kojega Sveto pismo ne zove uzalud Logosom, uzdrži u toj časnoj, teškoj borbi protiv smrti logike.

Pozorno sam pročitala (i također prefotokopirala, da mogu još kome dati) i prikaz razgovora s mons. Žanićem u "Jesus". Ta je revija mjesečnik Paulinske družbe don Giacoma Alberionea (Pia Società di S. Paolo). To je razumna kuća, katkad malo senzacionalistička (famozna slika Isusa u modernoj jaketi s kravatom baš u reviji "Jesus" u njezinu prvom broju), katkad malo previše nekritična i konformistična, ali barem ne luduje za modernim pseudokarizmatizmima. Intervju s mons. Žanićem zaista je dobar; točno ste zapazili da je veća bistrina izlaganja mons. Žanića tu i novinarova zasluga. To jest novinar je vrlo dobro, jasno i točno sažeo u oko tri tiskane stranice teksta razgovor koji je trajao četiri sata. U tom prikazu ima samo dva kiksera, od kojih je jedan novinarov, a drugi redakcijski. Prvi je to što novinar takav težak i ozbiljan razgovor s biskupom mostarskim zove brbljanjem, čavrljanjem, ilitivam po srpsku ćaskanjem. To naime znači talijanska riječ "chiaccherata", mi bismo u Dalmaciji rekli "ćakulanje". Neozbiljno je takvom riječju nazivati onakav razgovor. Novinaru se to omaklo, to je uopće mana talijanskih novinara da su katkada nepromišljeno površni u izrazima. U *Corriere della sera* ili u turinskoj *Stampi*, na primjer, taj izraz"chiaccherata" za takav razgovor ne bi prošao. Drugi je kikser redakcijski: međunaslov "La Madonna chiede al vescovo di convertirsi" (naslove, nadnaslove, podnaslove i međunaslove u novinama stavljaju uredništva, a ne novinari pisci teksta. Upravo ta redakcijska oprema jako je sredstvo za izraz "linije" teksta). Takav je međunaslov prozirno senzacionalistički: privlači pozornost čitatelja koji vjeruju u Međugorje i koji su za taj "Gospin zahtjev" da se mostarski biskup "obrati" već čuli ili u samom Međugorju (mnogo ih dolazi onamo baš iz Italije) ili iz novina koje prave teroristički *pressing* za autentičnost Međugorja. Senzacionalizam takva međunaslova moralno je i profesionalno nekorektan, jer tekst koji slijedi nikako ne zagovara autentičnost ni međugorske "Gospe" ni toga njezina navodnog "zahtjeva", nego baš obrnuto. Redaktor koji je stavio takav nesklapni međunaslov ili se htio poigrati jeftina senzacionalističkog efekta, ili naprosto nije pozorno pročitao tekst.

Pišete da je mons. Žanića zaboljelo pismo Hansa Ursa von Balthasara i jedan razgovor s kard. Ratzingerom. Balthasaru se nije čuditi: švicarski patricij, živi u nekoj vrsti vlastite teološko-estetsko-mističke gospodske Tebaide ("Il lui manque quelque chose"[9], veli o njemu p. Marie-Dominique

9 Franc., u prijevodu: "Nešto mu manjka." (Ur.)

Chenu, O. P., utemeljitelj moderne teologije rada). Već preko 40 godina zadubljen je u mistiku svoje, već pokojne, penitentice i suradnice dr. Adrienne von Speyr, liječnice, obraćenice, koja je imala neke kontinuirane nutarnje mistične doživljaje, usredotočene na Veliku subotu, "dan smrti Božje". Mene prema tim njezinim doživljajima čini skeptičnom način na koji ih je pričala von Balthasaru (a on to sam ispričao onom istom tjedniku "Il Sabato" koji sad smatra Međugorje svojim feudom i opetovano šalje onamo svoje emisare). Uopće, kad dva "von" poslije francuske revolucije govore o mističnim doživljajima, ja velim da radije valja biti oprezan. Dakle to je bivalo tako da je von Balthasar dolazio (svakodnevno, ako se dobro sjećam) posjetiti dr. Adrienne von Speyr (bila je Švicarka kao i on, a u nas karizmatički ignoranti koji su nešto o njoj načuli ne znaju ni to, pa je pišu "Adrijana iz Speyera", sic!), ona bi pripravila čaj s dvopekom, pa bi nakon toga čaja s dvopekom, sjedeći u ugodnoj fotelji, pitala von Balthasara, koji je sjedio u drugoj udobnoj fotelji, što želi od nje čuti, i onda bi na njegov upit precizno opisivala svoje mistične doživljaje. No dakle, ja sam možda previše kondicionirana stilom mistika iz prošlih stoljeća, ali eto, mene taj čaj s dvopekom i te fotelje čine skeptičnom prema sadržaju tih mističnih doživljaja i razgovora. Naprosto, ne mogu nekako zamisliti jednu sv. Tereziju Avilsku i jednog sv. Ivana od Križa gdje razgovaraju o svojim mističnim iskustvima sjedeći u udobnim naslonjačima španjolskoga baroka i pijući kakao. I dakle – to poznanstvo s Adrienne von Speyr temeljito je obilježilo Hansa Ursa von Balthasara sve od predratnih godina naovamo. S njom je osnovao i neki svoj sekularni institut (izišavši prethodno iz Družbe Isusove), a posljednjih desetljeća bavi se uglavnom teološkom interpretacijom njezinih mističnih iskustava. Takav čovjek nema u sebi racionalne brane protiv međugorskih ludovanja (...). Ima se naime dojam da se u Rimskoj kuriji glede Međugorja vodi priličan interni rat (što je u časnoj Kuriji i inače tradicija, "ils se mangent"[10], rekao je jednom frere Max Thurian, teolog iz Taizéa, nakon jednog posjeta nekim kurijalnim dikasterijima, a poznato je to "ils se mangent" i iz veoma duge povijesti). Čini se da su jedni protiv autentičnosti Međugorja, drugi za, a treći možda misle da bi se i tu dala primijeniti formula "Damnabile, sed non damnandum". Iza drugih i možda osobito trećih nazire se Opus Dei, koji je u Kuriji veoma jak. Sadašnji papa notorno je čovjek Opusa, dolazio je još kao kardinal držati predavanja na Opusovim katedrama po Italiji, uzdigli ga na Katedru njemački kardinali na čelu s Höffnerom koji

10 Franc., u doslovnom prijevodu: "jedu se". (Ur.)

je notorno prominent Opusa u Germaniji, malo po izboru htio čak oduzeti Vatikanski radio Družbi Isusovoj i predati ga Opusu (spriječila Družba Isusova, jer se Opus bio već toliko razbezobrazio da je tu nakanu novog pape sam rastelalio *urbi et orbi* preko madridskoga državnog radija koji ima u šakama), onda nakon tog neuspjeha naknadio Opusu tako da ga je od ranga sekularnog instituta uzdigao na rang osobne prelature, jedine u Crkvi, stvorivši tako jedan novi Red templara, uz suvereno zanemarivanje crkvenog iskustva sa starim tragičnim redom tog imena (evo sad do 8 dana, 18. ožujka, bit će 671 godina otkad je na Ile des Juifs kod današnjeg Pont Neufa u Parizu izgorio na lomači posljednji mu veliki meštar, Jacques de Molay). Ergo, ima se dojam da Opus možda želi istrgnuti od toliko obvezanog mu pape Wojtyle i priznanje autentičnosti Međugorja. Na to bi upućivale i kuriozne filomeđugorske izjave kardinala Ratzingera. Ali nevolja je golema u tome da bi za to trebalo da papa javno diskvalificira jednog biskupa. A to od ovakva pape ni Opus Dei neće postići.

Još čas da se vratim na von Balthasara. On se odijelio od revije "Concilium" kad je, u svojoj patricijskoj Tebaidi, uspio ipak skopčati da ta revija uglavnom radi na protestantizaciji katoličkog uma. Osnovao onda reviju "Communio", također međunarodnu, koja uglavnom širi katolički teološki tradicionalizam nekatoličkog tipa obučen u moderni govor. Talijansko izdanje te revije izdaje "eklezijalno bratstvo" Communione e Liberazione, pokret još uvijek ne prejasna profila, otprilike integristički po duhu, ali s naglašenom antipatijom spram klasičnog integrizma tipa mons. Lefebvre, veoma moderan u govoru i tehnici formacije (koja sliči pranju mozga) svojih adepata, u doba Pavla VI. sumnjiv lombardskom episkopatu s homjakovštine (u tom smislu bili lombardski biskupi već pripremili i akt formalne osude, ali CL nešto načuo pa se svom silom bacio u bučnu javnu borbu protiv legalizacije pobačaja, čime je biskupima praktički svezao ruke), danas pod papom Wojtylom naglašeno papistički. Naša "progresistička" KS primivši se hrvatskog izdanja revije "Communio" valjda nije znala točno što je CL (premda njegovi emisari i dalje dolaze ovamo, ako i nešto rjeđe jer im je sad papina Poljska zanimljivija). Kao što možda nije posve točno poznavala ni patricijsku teologiju Hansa Ursa von Balthasara.

Smiljana Rendić

Brat Mitar

Već se poduže vrijeme, kako bi to moji Slavonci rekli, "skanjivam" napisati nekoliko redaka o temi za koju mi se čini da ne gubi na aktualnosti. Naime počelo me to kopkati još prije nekih desetljeće i pol kad sam šetajući Kaptolom u izlogu Ćirilometodske knjižare ugledao knjigu profesora Radovana Grgeca. Bez imalo razmišljanja ušao sam u knjižaru i svoj skromni knjižni fond obogatio vrijednim štivom. Rekoh bez razmišljanja, jer sam u to vrijeme imao i čast i priliku osobno upoznati profesora, a njegovu stalnu rubriku "Uz rub" u *Maruliću* uvijek sam prvu i nadušak pročitao, ne zato što je bila svojevrsni uvodnik, već zato što je uvijek pogađala "u sridu" i nije nikoga mogla ostaviti ravnodušnim. S tom pretpostavkom bez razmišljanja sam i kupio knjigu te i danas, nakon petanaestak godina, razmišljam o njenom sadržaju, odnosno o njenoj poruci. Dobro sam upamtio autorovu sintagmu "kultura srca", pa eto i ja, ne želeći se uspoređivati s profesorom, pokušavam "ukrasti" njegovu ideju i sam progovoriti nešto o toj temi.

Predmet je mojega razmišljanja, kako bi se danas reklo, međugeneracijska (ne)snošljivost, ili, bolje rečeno, odnos "normalnih", radno aktivnih, i samosvjesnih, prema "poluotpisanima", starijima i nemoćnima. Prije nekoliko godina slučajno sam u jednoj TV-emisiji slušao poznatog teologa i publicista don Živka Kustića te dobro zapamtio njegovu primjedbu kako se nekada sasvim normalno u obitelji živjelo u tri generacije i sve je funkcioniralo kako treba. Danas to više nisu u stanju ni dvije, jer demokracija, napredak i konzumerizam, toliko željno očekivane blagodati Zapada, pokucaše i na naša vrata, ali ruše li ruše i mrve sve pred sobom... Naravno, društvena se zajednica pobrinula pa je i tu našla rješenje, u vidu domova za starije i nemoćne. No je li to doista pravo rješenje ili tek prigoda prezaposlenima da si umire savjest i žive svojim životom a o starima neka se brine netko drugi...

Kao predložak uzimam lik svojega dobroga tetka Mitra, s kojim sam proveo, uz manje prekide, više od pola stoljeća, a imam i svoje osobno iskustvo. Ipak, najprije bih opisao tetkov slučaj.

Tetak Mitar bio je prosječan srednje stojeći slavonski seljak, kojega ja onako "iz fore" nazvah i oslovljavah "tetec", prema liku Dudekova teteca Cinobera, jer mi se taj izraz nekako svidio. Nije moj tetec ni likom ni karakterom bio nimalo sličan Cinoberu, naprotiv, bio je sama njegova

suprotnost: vrlo pošten čovjek koji je sve što je imao stekao svojom radinošću i silnom energijom koju je crpio iz – Biblije. Možda zvuči čudno, ali je upravo tako. Iako kršten u Grkokatoličkoj crkvi, gdje je do svojih srednjih godina bio vrlo aktivan, pod utjecajem svoje "gospodarice", moje tete Ane odlučio je prijeći u baptiste, kojih je u vrijeme mojega djetinjstva u selu bilo znatno više negoli danas, imali su u to vrijeme i svoju općinu, ili, kako je tetec znao reći, skupštinu. Iza grkokatolika i većinskih rimokatolika, baptisti bijahu treća značajnija vjerska zajednica mojeg, ne odveć velikoga, sela. Napola u šali, a napola u zbilji znao sam govoriti kako je moje selo prava *Mitteleuropa* u malom, a da je tome tako, govori i činjenica da imamo tri crkve. Dok su rimokatolici bili Hrvati, Madžari, Nijemci i Slovaci, grkokatolici i baptisti uglavnom su bili Rusini, a tako je ostalo i do današnjih dana. I kao što obično biva u malim zajednicama, pritisnuti istim životnim brigama i nedaćama, ljudi žive običnim, mirnim životom i svjedoče da je suživot itekako moguć na svim razinama. Iako tetka ja nazivah, i još uvijek ga tako oslovljavam, "tetec", njega su u selu najčešće zvali "bači Mitro" (po nacionalnosti je Rusin, a kod njih je to inačica imena Dimitrije; "bači" se pak jednostavno može prevesti kao "stric" ili "ujak"), dok je baptistima, koji se svi međusobno oslovljavaju kao braća i sestre, bio "brat Mitar", pa tako i ja to uzeh za naslov ovoga teksta.

Vrlo smo često tetec i ja znali raspravljati o "duhovnim temama", kako je to on znao reći, a nerijetko sam s njim pohađao i njihova bogoslužja. Pribivali su tu uglavnom meni dobro znani mještani, svi odreda vrlo radišni, a nadasve pošteni ljudi i vrlo cijenjeni u selu. Tu su se uglavnom čitali i tumačili biblijski tekstovi – naravno, na razini nazočnih – a jednom sam imao i prigodu upoznati njihova pastora, danas predsjednika Saveza baptističkih crkava, čija se razina tumačenja biblijskih tekstova itekako razlikovala od one teteca i njemu sličnih. Tom sam prigodom pribivao i njihovoj euharistiji ili, kako to oni nazivahu, Gospodnjoj večeri. Posebno me se dojmio njihov osebujan način molitve i pjevanje psalama. Vodio je mene moj tetec i na njihovo obredno krštenje, nakon čega je svaki novokršteník dobivao Bibliju, pa kad sam i nakon toga s njim posjećivao njihove skupštine, učinilo mi se da se moj tetec, a i braća i sestre, nadaju da će im doći još jedna ovčica iliti po njihovu – brat. Malčice sam ih razočarao kad sam im na jednoj skupštini otvoreno rekao da vrlo cijenim njihov način štovanja i slavljenja Boga, ali da ga ja slavim na svoj katolički način te da to ne kanim mijenjati. Nakon kraće nelagodne stanke zaključismo da je važna bit, a forma neka ostane stvar izbora.

Teteca život nije nimalo mazio, naprotiv – čini mi se da je dosta imao zajedničkoga s biblijskim Jobom. Prošao je on i drugi svjetski rat, u kojem mu se rodiše dvije kćeri; prošao je, nažalost, i križni put sve do Niša, a tada se pukim slučajem, ja bih rekao providnošću, spasio. Po povratku s križnog puta zatekao je razoreno imanje i bolesnog oca (majku je izgubio ranije), koji je saznavši za sinovu nesretnu sudbinu hrvatskog domobrana doživio živčani slom od kojega se nikada nije oporavio. Tetec, sretan što se ipak nakon svega vratio živ svojoj obitelji, prihvatio je i to kao Božju volju te je, prionuvši uza svoju Anu, počeo obnavljati svoje razrušeno i opustošeno imanje (mi se stariji i danas sjećamo famoznih točkica za kruh i "obaveze" pometanja tavana). Bog je blagoslovio njihov trud i njihovo istinsko predanje nagradio dvama sinovima. Sa starijim, Miškom, odrastao sam i dijelio školsku klupu do četvrtog razreda osnovne škole, a onda je Gospodin poslao još jednu kušnju mojem tetecu – Miško je obolio od neizlječive bolesti te se u roku od nekoliko mjeseci preselio u vječnost. Prigrlivši svoj križ brat Mitar (jer tada je već prešao baptistima) nastavio je sa svojom životnom družicom marljivo raditi i skrbiti se za ostatak obitelji. No nije to bilo sve. Nedugo nakon sinove smrti preminuo mu je i otac, a istrošena supruga naglo se i trajno razboljela. Primivši i tu kušnju na svoja pleća, s neizmjernim pouzdanjem u Providnost kročio je dalje. Nakratko se učinilo da je kušnjama kraj i da mu se život vraća u nekakav normalan tok. Uspio je potpuno obnoviti imanje, nabavio svu potrebnu mehanizaciju, a što je najvažnije – podigao i zbrinuo djecu. Najprije je kćerima koje se preseliše u našu metropolu pribavio stanove, a potom mlađem sinu izgradio kuću u "slavonskoj metropoli". Tek nakon toga smatrao je da je sada on na redu, pa je u rodnom selu izgradio lijepu prostranu kuću. Teta Ana, koja je cijelo vrijeme pobolijevala, a bila mu je stalna moralna podrška, jednoga dana spokojno se preselila u vječnost. Tetec je ostao potpuno sam. Unatoč svemu uvijek je bio vedra duha, naoko uvijek raspoložen. Lice mu je naprosto odavalo smirenost kakva krasi samo ljude koji imaju mir u svojoj nutrini. Poznajući cijelu njegovu situaciju, u jednom od naših čestih razgovora upitah ga:

- Tetec, pa kako Vi sve to podnosite? Otkuda Vam sva ta snaga?

- E, moj sinko. Nije uvijek sve baš onako kako izgleda. Ni ja nisam od čelika. Samo ovaj jastuk zna koliko sam ga puta napunio suzama. Ipak, kad mi je najteže, posegnem za Biblijom. Nema dana kada ne pročitam barem nekoliko stranica, a vrlo često otpjevam i nekoliko psalama. Osim toga, kao što znaš, svake sam nedjelje u skupštini i tu se nađem s braćom.

Proslavimo Boga, nakon toga malo porazgovaramo, i "punih baterija" vraćamo se svakodnevnim poslovima. A i djeca me obilaze. Bogu hvala, dobro je.

Desetak godina tetec je još "normalno funkcionirao", a onda, na isteku osmog desetljeća, i njegovo se zdravlje počelo urušavati. Vedrinu duha ipak nije pratila tjelesna snaga. Posustajao je, i na kraju se morao pomiriti s time da ga je snaga napustila. Počela je rasprodaja mehanizacije, pa zemlje, a onda...

Nekoliko mjeseci kćeri su ga obilazile i na smjenu se po nekoliko dana brinule o njemu, a potom svaka se morala vratiti u svoj udobni gradski dom. Tetec je strpljivo čekao njihov sljedeći dolazak, sve dok jednom starijoj kćeri nije dojadilo pa je autoritativno izjavila:

- Tatu ćemo u dom, ja hoću imati svoj život. Valjda sam to zaslužila.

Naravno, Regica je to zaslužila, ali što je zaslužio tata? Treba li ga uopće pitati. Jamačno ne, jer nakon nekih mjesec dana, kad ga posjetih, rezignirano mi reče:

- Eto i to je došlo. Odlazim u staračku dom.

Rekavši to, pokušao se nasmiješiti na svoj uobičajen, prepoznatljiv način, ali meni nije izbjegla nijansa. Umjesto osmijeha ispala je to neugodna grimasa. Da bih ga malo oraspoložio, rekoh:

- Tetec, pa to je super. Sad ćete se moći svakodnevno družiti s Vašim sestrama i braćom, koje ste toliko puta obilazili. Na kraju krajeva, pa i Vi ćete moći kad god budete željeli doći kući... a bit ćete bez ikakve brige i obaveza... Osim toga viđat ćemo se često, ja ionako svakodnevno prolazim pored doma... i drugi će vas posjećivati... Zbilja super!

Iako po formalnoj naobrazbi tetec nije neki intelektualac, po naravi je vrlo pronicljiv, i shvativši moj neuspjeli pokušaj utjehe, kroz gorak osmijeh mi uzvrati:

- Sinko moj, nije to ovaj naš dom. Idem ja malo dalje. Tamo iza Zagreba. Bit ću bliže djeci, pa će me moći posjećivati...

Nakon izvjesnog vremena susretoh se sa starijom kćeri, pa kako bijasmo vrlo bliski od prije upitah je dobronamjerno:

- Pa kako to da tatu niste smjestili tu bliže, u naš dom, a i znatno je jeftiniji?

- Kaj god! Znaš li ti kol'ko nam je to od Zagreba? Tko ga bu posjećival? I znaš li kol'ko bi to koštalo? A, na kraju krajeva, imam i ja pravo na svoj život...

Zažalih što se pletem gdje mi nije mjesto, ispričah se i zamolih adresu Doma u kojemu je tetec smješten, pa velim: kad budem u Zagrebu, pokušat ću ga posjetiti. Naravno, adresu sam dobio, a i obećanje održao. Dan prije negoli sam krenuo, nazvah je i predložih:

- U Zagrebu sam, sutra bismo moj sin i ja pojsetili teteca, pa ako si voljna, bilo bi nam drago da ideš s nama... lakše bismo ga pronašli....

- Znaš kaj, jako mi je žao, al' sutra baš nemrem. Imam važnog posla na vikendici. Puno tatu pozdravi i reci da ću ga obići čim uhvatim malo vremena... a i nije ga teško naći. Ideš glavnom cestom pa skreneš desno i kad izađeš iz sela, na levoj ti je strani Dom.

Sin i ja krenusmo u skladu s naputkom i pedesetak kilometara južno od Zagreba, na izlazu iz jednog zaseoka, usred ničega – privatna kuća ispred čijeg ulaza lijepo piše "Dom za starije i nemoćne osobe". Uđosmo u dvorište i preko terase u "paviljon" sa sobama. Objekt je to "na jednu vodu", s propisno uređenom unutrašnjošću i nizom od desetak soba ne više od deset kvadrata svaka. U jednoj od njih ugledah mojega teteca kako sjedi na krevetu držeći glavu među dlanovima i podlaktivši je o koljena, duboko zamišljen. Odmah mi prostruji: pa nije ni čudo – od onolikoga grunta i prostrane nove, sređene kuće na preko sto kvadrata sada je u sobi od jedva deset. A i to dijeli s nepokretnim cimerom. Na naš pozdrav se trgnu, pokuša se osmjehnuti te nam ponudi da sjednemo. Ja sjedoh uz njega na krevet, a sin osta stajati jer nije imao kamo sjesti osim na cimerov krevet, što je, dakako, odbio. Iako mi je već na prvi pogled sve bilo jasno, kurtoazno ga upitah kako se snašao i kako mu je, itd.

- Sve je super. 'Rana dobra... imamo tri kuvanja na dan, a i društvo je dobro. Pričamo, šalimo se i tako...

- A dolaze li Vam Vaši?

- Pa sad su baš u gužvi, ali čujemo se tu i tamo telefonom. Pa obećali su mi da će doći kad im prođe gužva... i tako... A kako ste Vi? 'Oćemo li skoro u svatove? - Pritom se okrenu mom sinu i šeretski se nasmije

- Hoćemo, hoćemo, dakako, samo kad dođe vrijeme...

Odgovorih to umjesto sina i nakon kraćeg pomalo usiljenog razgovora oprostismo se s njim.

Dok je sin vozio, ja uronih u misli: zar je to moj tetec nakon svega zalužio?! Cijeli je život radio i živio za druge, a sada u kasnu jesen života ni najrođeniji nemaju vremena za njega. Jednostavnije je to prepustiti drugima, profesionalcima. Pa ako i košta, bolje i to nego li izgubiti na komociji, bolje je platiti pa iskoristiti život maksimalno... bez obveza... bez sućuti... Čeka li i mene ista sudbina?...

Primjer drugi: tetec je još uvijek, Bogu hvala, živ i relativno zdrav. Već je tomu nekoliko godina kako je ušao i u deveti decenij. Povremeno ga posjetim pa ćaskamo o lakim temama, bez spominjanja rođenih... No u međuvremenu doživjeh i osobno iskustvo. I opet ista tema – staračkí dom. Ovaj put se radilo o mojoj starijoj sestri s kojom proživjeh pola stoljeća. U poodmakloj dobi nes(p)retno je pala i slomila bedrenu kost. Nakon uspješne operacije trebalo je nastaviti liječenje kod kuće ili u Domu. Da bi meni olakšala, ona je odabrala Dom. Zbog sebičnosti s olakšanjem sam to prihvatio. Našlo se mjesto u stacionaru Doma. Naravno, posjećivao sam je svakodnevno. Pola sata, sat. Nekada više, nekada manje, jer žurilo mi se mojim svakodnevnim obvezama. A ona je strpljivo podnosila boli i polagano umirala. Umirivao sam si savjest: kako joj ja ne bih mogao pružiti to što ima u stacionaru, jer tamo su ipak profesionalci, koji znaju što i kako treba, a, uostalom, pa i svaki sam dan tu...

Da, možda, ali profesionalan je odnos jedno, a "kultura srca" nešto sasvim drugo. Topla ljudska riječ i gesta najbolji su medikamenti... Tek sada počinjem shvaćati. Što je mojih pola sata dnevno od ukupna dvadeset četiri u očekivanju susreta sa vječnošću? Osoblje je doista profesionalno obavljalo svoju zadaću, ali gdje je tu duša, gdje je "kultura srca", kamo je nestala sućut najbližih, zašto nisam pokoju obvezu zanemario i pokušao joj olakšati posljednje trenutke... I dan-danas me progoni osjećaj da bi ta dva zadnja mjeseca svojega ovozemnog života ipak smirenije provela u vlastitom domu, u obiteljskom ozračju; makar tjelesno teže, duševno sigurno neizrecivo lakše.

Povremeno posjetim neke starije znance u Domu. Odreda govore kako im je dobro. Međutim njihov izraz lica to baš i ne potvrđuje. Domovi su svakako hvalevrijedne humane institucije ali... postavljam si pomalo neugodno pitanje: jesu li osnovani zato da bi doista pomogli starima i nemoćnima ili da bi osigurali lagodniji i bezbrižniji život nama koji bismo se trebali skrbiti o njima? Nisu li stariji i nemoćni to zaslužili? Nemaju li pravo na dostojanstven prelazak u vječnosti?

Đuro Bošnjak

MAĐIONIČAREVE USPOMENE IZ ŠEŠIRA*

Na koricama je trska (nema šešira, odnio ga vjetar), ilustracija primjerena sadržaju, nažalost sa sjajećom plastifikacijom koja na opip previše skliže i hladi. Ovo je jedna od rijetkih zbirki hrvatske haiku-poezije koje nisu prevedene na engleski jezik i dvojezično objavljene.

Meki uvez, 12,5 x 20 cm, sto stranica, 214 haiku, po dva do tri otisnuta na stranici. U kazalu su označeni brojem stranice i prvim stihom. Iz samih haiku vidljiva su godišnja doba, koja se javljaju uobičajenim redoslijedom: proljeće, ljeto, jesen, zima, Nova godina. Dio haiku unutar tog tijeka ne odražava *kigo*. Svi su pisani na uobičajeni način u tri reda koja nisu tri stiha i gotovo u pravilu odstupaju od propisanog broja slogova koji nisu slogovi. Gotovo jedna četvrtina mogla bi biti napisana i u dva reda (ili možda dva stiha), a time bi se dobilo na jasnoći, izravnosti i razumljivosti. Posebna tema: Što je stih? A što stih u haiku? – može se razraditi drugom prilikom.

To je tak, kak je! – rekla je moja bivša punica nakon čitanja jedne zbirke haiku-pjesama. Najbolji mogući komentar! Gospođa Marija Horvat imala je tada šezdeset i koju godinu životnog iskustva – izvrsna žena, domaćica, kuharica, vrtlarica i poljoprivrednica. Nakon te izjave stavila je peći bučnicu.

Tomislav Maretić (u daljnjem tekstu Tom) sad je u istoj dobi, pa i on zna: *Haiku – tak to treba biti kak je!* – i prenosi nam svoje uspomene, prateći to osnovno pravilo. Gospodin Tom – muž i otac, cijenjeni liječnik, omiljeni infektolog, poznati pijanist, kalfa gitarist, bubnjar nad bubnjarima, fotograf, botaničar, veterinar, književnik, pjesnik i haikuist – nakon svojih haiku u ovoj knjizi daje izbor međunarodnih nagrada i priznanja (samo dvadeset i dvije) koje je osvojio od 1991. do 2012. godine. Najznačajniju nagradu prema mojem sudu, butelju graševine, koju mu je u odsutnosti na jednim Samoborskim haiku-susretima za neki haiku dodijelio gospodin Željko Funda, ne spominje (nije međunarodna, iako susreti jesu). Vidljivo je iz tog izbora da je Tom već ostavio dubok trag u svjetskom (pa i hrvatskom) haiku-pjesništvu.

I ova Tomova zbirka ima iste karakteristike kao i prethodna, dvostruko opsežnija – *Leptir nad pučinom*: za haiku uobičajene teme, raznovrsnost, šarenilo, humor. *Šešir pun uspomena* je slobodniji, razigraniji, lepršaviji. U njemu nema fusnota, manje je nepoznatih riječi, to su uglavnom imena biljaka i životinja – pa osim šešira ne trebaju rječnik stranih riječi, šumarska i poljoprivredna enciklopedija i barem po jedan priručnik ljekovitog i samoniklog bilja – nego samo internet. Tko zna što je: jetrenka, srebrenka, regoč, svračak, odrina, mabrenka, regoč, svračak, odrina, macaklin, rosika, vodendjevica, petrovac, ćućurinac? Pohvalno je rabiti širok raspon riječi, ali takav jezik otežava izravno razumijevanje, ionako većini ljudi nerazumljive, haiku-poezije.

Tom se kao riba dobro snalazi u vodi, te se oko četvrtine haiku ove zbirke odigrava u tom elementu. Evo vode: crni val, fontana, hridina, jezero, korito, mlaka, močvara, mol, most, potok, pučina, ribnjak, rukavac, škrapa, slap, vodopad. To vidimo i po floti: barka, brod, čamac, čun, falkuša, leut, trabakul; te po glavnim likovima: čaplja, galeb, kiša, labud, mušica, pahulja, pastrva, pliskavica, plonka, pršić, pužić, regoč, roda, šaš, smuđ, snijeg, Svjetski dan voda, tuča, vodenkos, vretence.

I u ovoj zbirci uočava se veliko znanje ovog ornitologa, entomologa i zoologa. Ovaj prvi je najdjelotvorniji. Oni hodaju okolo po prirodi, prate i prisluškuju ptičice i ptičurine, promatraju i skupljaju kukce i bubice, opisuju zvijeri i zvjerčice. Tako su u gnijezdu, u letu, u zraku, na vodi, u polju a i drugdje ubilježene ove ptice: bjeloglavi sup, češljugar, čvorak, djetlić, drozd, fazan, gavran, golub, grlica, kos, lasta, palčić, pjevica, ptica, selica, škanjac, vrabac, vrana, vrapčić. Tu je i ostala leteća, pjevajuća i tegleća marva: razni raznobojni neimenovani leptiri, cikada, crn-bel, cvrčak, ćućurinac, konj, magarac, mušica, pas, pudlić, skakavac, štene, šturak, vretence, zrikavac, zujara.

Od znanih ljudi pojavljuju se kao i u *Leptiru nad pučinom*: Basho kojeg parafrazira, Dragutin Tadijanović kojeg poštuje, Tin Ujević koje-

* Tekst izgovoren 6. ožujka 2013. u DHK prigodom predstavljanja knjige haiku-tekstova Tomislava Maretića: *Šešir pun uspomena*, izd. Naklada Đuretić, Zagreb 2012.

Dramski umjetnik Rene Medvešek nije samo uspješno zamijenio oboljelu voditeljicu tribine DHK Ladu Žigo nego je i nadahnuto pročitao odabrane tekstove, a Mate Matišić i Tomislav Maretić svojim su gitarama sve začinili dvjema kratkim profinjenim skladbama (*September song* Kurta Weilla, *Minor swing* Djanga Reinhardta i *All of me* Geralda Marksa & Seymoura Simonsa), dok im se u trećoj pridružio Miljenko Mayer svirajući *Blues iz g-dura* na usnoj harmonici.

Uvjeren sam da je i prisutnost Maretićeve obitelji: supruge Ane, sinova Tvrtka i Karla, kćeri Katje i Mihaele te male jednogodišnje unučice Dore, također pridonijelo jedinstvenom i nezaboravnom ugođaju. (Ur.)

mu čestita rođendan i Vladimir Devidé s kojim se oprašta na posljednjem ispraćaju. Prvi put u Tomovim haiku pojavljuju se Picasso ispred kojeg mete, Chet Baker čiju trublju sluša, i Isus kojeg proglašava psihoterapeutom. Od neznanih ljudi ponovno se pojavljuju: dijete, glumac, kupač i liječnik. Prvi put nastupaju: ban, Cigan, Cigančić, čistač postola, dama, djed, djevojka, kicoš, konobar, lovac, mladić, nogometaš, otac, pjesnik, prijatelj, ratnik, trudnica, žena. Ženskih likova znatno je manje i u ovoj zbirci. Tom, za razliku od mnogobrojnih hrvatskih haiku-pjesnika, uglavnom umirovljenicâ i umirovljenikâ, piše haiku kad ide na posao ili s posla, a ne zato jer nema pametnijeg posla. Ipak, i on prečesto, u desetak-dvadesetak sitnopjesni, upada u zapadnu stupicu: upotrebljava apstrakciju, metaforu, antropomorfizam i refleksiju. Tako i u ovoj zbirci uglednog haiku-pisca i teoretičara imamo predivne primjere onog što haiku nije ili barem ne bi trebao biti:

djevičanski se / odjenula u proljeće / prastara trešnja

jutarnje sunce / od bobica imele / pravi bisere

Zanimljivo je kako bi ti primjeri lako mogli završiti u nekoj novoj antologiji hrvatskog (ili svjetskog) haiku-pjesništva.

Osobite uspomene izvlači iz šešira mađioničar Tom na svece i blagdane koji nisu iskorišteni u prošloj zbirci: korizma, suncostaj, sveti Lovro, Miholje, sveti Nikola, sveta Lucija. Mjesta izvođenja predstave uglavnom se poklapaju s prethodnim u gradu Zagrebu i okolici, Trg, Ilica i Sljeme. Ovaj put lutao je i Lonjskim poljem, Paklenicom i Dalmacijom. Izvučeni predmeti su nevjerojatni, raznoliki i mnogobrojni. Samo cigareta, knjiga i kišobran su viđeni i ranije.

Šešir pun uspomena pun je mirisa i cvijeća. U njemu se pojavljuju mnogobrojne njušne zamjedbe. Na primjer mirisi: bagrema, bazge, brnistre, dunje, hladoleža, jaglaca, jasena u cvatu, jorgovana, kamelije, kestena, konjskog izmeta, konobe, kuhinje, limunova cvijeta, ljiljana, makije, marihuane, maslačka, miomirisa mirte, mirisa sijena, otave, parfema, pelina, roštilja, ruže, slaka, slomljene petunije, smrdljivog psa, šafrana, šiblja, šumarice, trešnjina cvijeta, trnja, visoravni u cvatu, Lonjskog polja, voska i zečine.

Unatoč velikomu kulinarskom obećanju brze prehrane:

trčim niz stube / na svakom katu drugi / miris kuhinje

– u ovoj zbirci ostajemo gladni i žedni! Samo smuđ na baranjski za korizmu, dim marihuane za rođendan, jedna hladna piva jednog dana, lubin u pivi za suncostaj, čaj za pijaniste, košara s voćem i novogodišnji pjenušac.

Izvrsna je onomatopeja:

kroz makiju / miomirisom mirte / mami maestral

– čujete li maestral? ili čujete šum hoda kroz makiju? možda čujete miomiris mirte?

Još jedan primjer:

šušti pršić / na svili kišobrana / škripe koraci

– što čujete ovdje? Naš trubadur sa šeširom ne jaše konja, nego jezdi u automobilu Citroen Picasso. Tako putujući pjesnik bilježi svoje haiku u kojima su prizori s ceste: gas, glazba s radija, farovi, kamion, kočnice, lak limuzine, ler, prometni zastoj, rad motora, semafor, taksi i zebra.

Naravno, šešir je pun i senryua na osobito duhovit Maretićev mađioničarski način. Primjeri su mnogobrojni. Prilažem izbor ponajboljih:

čitam novine – / žena me zove u vrt / zbog jedne ruže

prometni zastoj – /nad mostom suprot vjetru / lepršа vrana

žuja je zakon! / kraj vitkih žena šeću / pivske drobine

Cigančić puši / zavaljen u fotelju– / glomazni otpad

bjeloglavi sup / leti nad Paklenicom – / malko zamišljen

Tom zadivljen Paklenicom i orlom nad njom, ostaje i dalje zamišljen i svoje raspoloženje predaje orlu. Što je orao učinio s tim ne zna se. Tom je događaj pretvorio u uspomenu, nasmijao se sam sebi, i orlu, i letu, i planini. Prepun ljubavi prema prirodi i sebi, prepun briga koje ga prate, malko zamišljen, podosta sjetan – vidi nadu u letu orla.

Najbolji je kad sam sudjeluje u haiku-trenutku, doživi ga, majstorski proživi i prenese mađioničarski:

početak Ilice – / zamahom četke zove me / čistač postola

podravski kiosk – / držim Ciganinu konja / da kupi cigare

u praznoj sobi / nižu se TV reklame – / za nikoga

nasred pučine / odbačena limenka – / kako daleko!

sunča se cvrčak / u jantarnoj ogrlici / na njenom vratu

Sasvim razuman, Tom je izrazito nježnog srca i dubokih osjećaja prema svemu živom, pa se u nekoliko haiku i izravno obraća kukcima i pticama. To čini poput sta-

rog japanskog majstora Isse, koji se družio i s najsitnijom živinom, a nije joj propovijedao. I on je nosio šešir.

proljetno krečenje – / pauci u kutu, više vas / ne mogu štititi!

ne boj se, kukče / na cvijetu gorkog pelina – / pazim gdje mokrim

blistaju kapi / rosike na suncu – ne sljeći / vodendjevice!

ne plači šturče, / naći ćeš ti drugu / još ove jeseni

glupi vrapčići – / samo zbog vas kočim / na kliskoj cesti

Ni Tom ne propovijeda bubama i šišmišima, ali izvodi znanstvene pokuse sa sitnim beštijama:

mrtvog kukca / bacim visoko u zrak – / hej, pa on leti!

To nikako nije u duhu Isse, ali je novo, uočljivo, istinito i iznenađujuće. Tom je to učinio i zabilježio. Svojom rukom oživio je kukca – odbacivši pritom sve obzire prema duhu i tradiciji Istoka, a i Zapada, te sve obzire prema smrti. Nema tu straha, nelagode, naricanja, onostranosti, strahopoštovanja, sentimentalnosti – samo pokus i zaključak.

Tu ga mogu proglasiti samoukim majstorom zena, aikida, streljaštva, čajne ceremonije; profesorom forenzike i patologije; doktorom filozofije nedokučive jednostavnosti i praznine; magistrom crnog humora; primarijusom infektologije na praktičnom ispitu koji je eto položio s neprolaznim uspjehom zauvijek. Jedan, ali vrijedan!

Haiku za antologiju antologija antologijskih haiđina svih vremena.

Marija Horvat rekla bi: E budale!

Dubravko Marijanović

ZAŠTO TONE VENECIJA

Novo izdanje KDBH Preporoda, antologija bošnjačkog pjesništva od 1990. do naših dana *Zašto tone Venecija*, urednika Ervina Jahića, izazvalo je veliko zanimanje i čitatelja i znanstvene kritike. U današnjem vremenu ne promišljamo o onome što nam je antika ostavila u naslijeđe, pa tako ni o riječi *antologija*, koja dolazi od grčkih riječi *anthos* (cvijet) i *legein* (izabrati). Doista, u antologiji bošnjačkog pjesništva *Zašto tone Venecija* imamo izbor najljepših cvjetova bošnjačke poezije od 1990. do naših dana. U knjizi je zastupljeno 76 pjesnika, a zastupljeni su s po jednom do četrnaest pjesama. Uvijek se u vezi s usustavljivanjem ili preglednošću određenih poetika postavlja pitanje standarda vrednovanja. Odabiru prethodi nevidljiva antologičareva interpretacija, koja bi trebala podrazumijevati čvrsta estetička mjerila, ali i znanstveno vrednovanje onoga o čemu se govori. Zbog toga je odabir pjesama zahtjevan posao, jer antologije rekontekstualiziraju već poznato koje je našlo ili će naći svoje mjesto u beskrajnoj igri kulturoloških znakova. Tako i ova knjiga, koja je naslovljena kao i pjesma Abdulaha Sidrana. *Poezija je odgovor i kad postavlja pitanje* (Zvonimir Golob). Svaka je pjesma u ovoj antologiji radost, a radosti su male svijeće, piše Cesarić, jer radosti i nemaju potrebu svjedočiti o sebi, osim što čitanjem otkrivamo sebe u tuđoj emociji (radosti) i djelu (pjesmi).

Čitatelji Jahićeve antologije mogu se napajati čistom poezijom na samom izvoru (post)moderne. *Zašto tone Venecija* prikazuje silnu raznovrsnost bošnjačkoga poetskog pisma od 1990. do naših dana, u kojem se i tema rata estetikom ružnog pokušava izbrusiti u "smislene" akorde postojanja, tamni tonovi i najbrutalniji čin umjetnikovim se kistom mogu posvijetliti, a njihova esencija iščahurena iz ontološke vrijednosti biva putokazom, ali i smislom svakog novog trena i novog dana.

Ova knjiga ima visoku koncentraciju kvalitete u simbiozi s antologičarevim znanjem i osjećajem za ljepotu riječi koja treperi u harmoniji cjeline. Nastala je, kako je Jahić pojasnio u *Novom listu*, kao odgovoran čitateljski pokušaj valoriziranja i hijerarhiziranja vrijednosti jednog pjesništva, ali se ne libi izreći i vlastiti sud o pjesniku, odnosno pjesnicima. Tako da će

"gornji dom", kako ga naziva Jahić u spomenutom glasilu, sačinjavati: Abdulah Sidran, Zilhad Ključanin, Džemaludin Latić, Sead Begović, Hadžem Hajdarević, Kemal Mahmutefendić, Asmir Kujović, Faruk Šehić i Senadin Musabegović. A kralj može biti samo jedan pa će 14 pjesama, jedini u knjizi, dobiti Abdulah Sidran. Naći će se u knjizi i tzv. hrvatski odvjetak bošnjačkog pjesništva, bošnjački pjesnici koji žive u Hrvatskoj: Enes Kišević, Tahir Mujičić, Sead Begović i Kemal Mujičić Artnam. Jahić je istaknuo kako u antologiji nije bilo nikakvog politiziranja ni prema kojem ključu, pa tako ni nacionalnom, a osnovno mjerilo pri izboru bila je duhovno-estetska izvornost. *Zašto tone Venecija* knjiga je kojoj jedinstvo raznolikosti daje estetički smisao i osnovnu težinu znanstvenog uobličavanja već napisanog.

Ervin Jahić je ovim izborom suvremenoj, ne baš povoljnoj kulturnoj sceni, bremenitoj sizifovskim teretom svakodnevnih društveno-političkih događanja, postavio vrlo visoke standarde. Ali ne samo on nego i dizajner Boris Kuk, koji metaforičnim jezikom motive naslovnice knjige – "plavu noć" koja izvire iz zemljinog crnila ili u nj uvire i jasno ocrtane crvene obrise Božje kuće spaja u svojevrsnu poeziju (ne)izrecivog koja biva metaforičnim orisom ljepote svevremene Riječi.

U dijelovima antologije lirsko ja snažno je obilježeno osobnim iskustvom rata, tom bolnom traumom pojedinca i naroda. Paradoksalno se kod tih autora i najosjetljivije teme gube pred optimizmom i smislom života koji veliko traumatično iskustvo pretvara u snošljivost postojanja, a mladi pjesnici javiše se devedesetih *iz rata protiv rata "stihove kujući"*. Ervin Jahić je istaknuo kako ova knjiga počinje ondje gdje se zaklopila *Antologija bošnjačke poezije XX. vijeka* profesora Enesa Durakovića, koja je objavljena 1990. pod nazivom *muslimanska*, a 1996. terminološki je revidirana. Desetak pjesnika iz Durakovićeve antologije uključeno je u Jahićevu, kao potvrda *umjetničke žilavosti i pjesničkog akta koji nije ispao iz vremena.*

Ervin Jahić pojašnjava kako je bošnjačka književnost nastajala u prožimanju s hrvatskom i srpskom književnosti, ali ima i osebujnu *duhovno-estetsku izvornost*, te nije cilj podilaziti nacionalnom imaginariju, nego obilježiti njezine koordinate i upozoriti na strukture koje ju oblikuju. Još je Aristotel istaknuo da je pjesništvo superiorno historiji: historija govori o onome što se dogodilo, a poezija progovara o onome što se može dogoditi. Tako i u ovoj antologiji, u kojoj pjesnici

širinom svoga duha, možda, naslute neko novo vrijeme u kojemu neće biti ratova, suza i boli.

Svemogući je čovjeku podario moć subjektivnog doživljaja i oblikovanja (umjetničkog i produhovljenog) društva, historije, i kulture. Nošeni najvišim i najintenzivnijim ljepotama titraja duše i prirode, ispunjeni snažnim i ugodnim doživljajima, uz osjećaj subjektivne slobode, antologičari, kao ni pjesnici, ne mogu se izolirati od stvarnosti, društva i kulture. U toj interakciji uzimanja i davanja stvara se beskrajna igra značenja u dugoj ljudskoj povijesti, bez čega bi hod *homo sapiensa* ostao samo muklo tapkanje u praznom prostoru, a beskrajna širina nebeske plaveti nikad se ne bi mogla vidjeti. Knjiga upozorava na važnost pjesnika u ma kojem vremenu i društvu koje ima potrebu za poezijom, upravo zbog toga što ona premošćuje svojim jedinstvenim jezikom, titrajem duše, osjećajnim vibracijama duha svakodnevne traume, s ciljem spajanja i onoga što je naoko nespojivo. Ahmet Šabo, lik u *Tvrđavi* Meše Selimovića, o duhovnom svijetu i društvenom okruženju promišlja: *Ja ne biram ono što imam. Ne biram u stvari ništa, ni rođenje, ni porodicu, ni ime, ni grad, ni kraj, ni narod, sve mi je nametnuto. Još je čudnije što to moranje pretvaram u ljubav. Jer, nešto mora biti moje, zato što je sve tuđe, i prisvajam ulicu, grad, kraj, nebo koje gledam nad sobom od djetinjstva. Zbog straha od praznine, od svijeta bez mene. Ja ga otimam, ja mu se namećem, a mojoj ulici je svejedno, i nebu nada mnom je svejedno, ali neću da znam za to svejedno, dajem im svoje osjećanje, udahnjujem im ljubav, da mi je vrate.*

A što bi bio svijet bez Ahmeta Šabe i pjesnika koji svome kraju, ulici i gradu udahnjuju ljubav, pa i onda kad su ih s kućnih ognjišta protjerivali, a kuću spalili i jezik materinski palili, nadajući se da će trag postojanja onih koji nisu isti kao oni zauvijek zamesti. Zato je ova antologija, i sve prije nje i one koje će biti, neuništiv duh čovjekov koji se iz plamena sarajevske Vijećnice i plamena drugih hramova duhovnosti samo preselio u novu priču i novi tekst, jer rukopisi nikad ne gore!

Ajka Tiro Srebreniković

KAJ 2012.

U ustaljenim rubrikama časopis, osim preuzetih tekstova, donosi više vrijednih i zanimljivih iz različitih područja stvaralaštva i istraživanja.

Franjo Pajur, *Ranobarokna* Prodečtva *patra Belostenca* (1-2, 41-59), analizira deset tijelovskih propovijedi Ivana Belostenca, vjerojatno iz 1669., i ocjenjuje ih kao "ranobarokne, to jest s naznakama bogata baroknog ornatusa, koji se ipak razlikuje od zlatnog doba kajkavskoga baroka (Habdelićevih traktata ili Zagrepčevih [Štefan Zagrebec, t. j. Stjepan Matija Marković] propovijedi".

Ivan Zvonar, *Ezopuševe basne pohrvačene po Ignacu Kristijanovič u redakciji Jože Skoka* (1-2, 25-40), prikazuje pretisak izdanja iz 1843. i tekstova iz koledara *Danica zagrebečka* 1842.-1850. Priređivač je izdanje popratio sastavcima o Ezopu u svjetskoj i hrvatskoj književnosti i o Kristijanoviću i njegovu izdanju te s usporednom transliteracijom i kajkavskim rječnikom, a izdanje je ilustrirao preuzimanjem iz europskih izdanja. Prikazivač ističe izdanje kao priznanje ne samo Kristijanoviću piscu, uredniku, prevoditelju i gramatičaru nego poglavito "branitelju i afirmatoru kajkavskoga književnog jezika".

Suzana Coha, *Tko (ni)je "spoznal" (n)i "prepoznal" "Kipa domovine?* (6, 25-52), analizira i interpretira tekstove Pavla Štoosa i Antuna Gustava Matoša, "ilustrativne za njihovo kajkavsko stvaralaštvo" i za "reprezentaciju domovinskih tema".

Ivan Kosić, *Bibliotheca Zriniana* (4-5, 51-79), opisuje znamenitu zbirku knjiga i rukopisa što ju je utemeljio ban Nikola Zrinski. Knjižnica je slijedeći kob Zrinskih imala svoju i naposljetku ju je 1892. otkupila tadašnja hrvatska vlada i danas se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

O jeziku su članci Katarine Novak, *Fonološki sustav govora Slokovca* (1-2, 95-114) kraj Ludbrega i Borisa Kuzmića, *Dvojina u glagola u kajkavskome književnom jeziku 17. i 18. stoljeća* (4-5, 81-88), što kaže da je njezino čuvanje i gubljenje u to doba „ključno i u razumijevanju razlika između morfološkoga razvoja hrvatskoga kajkavskog književnog jezika i susjednoga slovenskoga jezika".

Marina Šimek, *Burg Paka* (1-2, 61-94), govoreći o bezimenoj utvrdi kraj sela Pake južno od Varaždina (istraživanje 2001.-2008., radovi predstavljeni 2009.), opisuje značajke otkrivene arhitekture te pronađenih sitnih predmeta što upućuju na izgradnju utvrde u polovici XIII. stoljeća i datiranje nekretnina od XIII. do XV. stoljeća, kad je stradala u požaru i nije obnovljena.

Krešimir Juraga, *Štajerska i Međimurje u istraživanjima Anđele Horvat: Maria Zell u Donjem Vidovcu* (3, 65-74), piše o slici Josepha Franza Fellnera *Bogorodica s Djetetom* u župnoj crkvi sv. Vida u Donjem Vidovcu iz 1757.

Domagoj Novosel, *Adventski i božićni običaji u Gračanima kraj Zagreba* (4-5, 89-100), zahvaća u XX. stoljeće, o mijenama u običajima i razmjerno uspjelu pokušaju njihova obnavljanja.

Jasna Galjer i Andrea Klobučar, *Narodni izraz i nacionalni identitet u djelovanju Branke Frangeš Hegedušić* (6, 61-80), pišu o aspektima kućne industrije i nacionalnoga izraza u njezinu oblikovanju tekstila.

Spomenuti je još tekstove Branka Hanžeka, *Suvremeni fizičar Vladimir Srećko Vrkljan – biobibliografski prinosi* (3, 75-84), Danijela Vojaka, *Počeci turističke povijeti Samobora, ili kako je Samobor postao omiljeno izletište Zagrepčana u razdoblju od 1862. do 1901.* (4-5, 101-116) i Srećka Ljubljanovića, *Kajkavski jezični talog u srednjovjekovnoj Hrvatskoj* (6, 81-82).

Pjesme obljavljuju Stanislav Petrić, Pajo Kanižaj, Vinko Hasnek, Željka Cvetković, Marko Gregur, Vladimir Pernić, a tu su još izbor s recitala suvremenoga kajkavskoga pjesništva u Svetom Ivanu Zelini 2012. i prijevod pjesme *Jezero* Alphonsea de Lamartinea Ivice Glogoškoga.

Prozom se javljaju Denis Peričić, Lidija Bajuk, Tomislav Ribić, Božica Jelušić, Božica Brkan, Hrvoje Lorković, Zlatko Pochobradsky, Tomislav Marija Bilosnić, Zdenka Maltar, Jozo Vrkić, Željka Cvetković, Marija Drobnjak Posavec, Vladimir Halovanić, Branka Jagić, Slavica Sarkotić.

Prikazi su fotografske izložbe Petra Dapca i grafičke mape Frane Para (1-2, 115-118. 119-121), a nekrolog pjesniku Franji Hrgu (Ivanec, 1933. – Varaždin, 2011.), 1-2, 137-138.

T. M.

NEUMORNI MEĐIMURSKI PASTIRI

(Ivan Damiš, *Međimurski svećenici djelatni od 1900. do 1945. godine*, izd. Teovizija, Zagreb 2012.)

Katolička je Crkva već dva tisućljeća *majka i učiteljica* (Mater et Magistra) vjere i ćudoređa. Ona je ujedno i začetnica svakoga napretka – sjetimo se pismenosti, škola, sveučilišta, skriptorija, bolnica itd., koji su nastali u njezinu okrilju. Baš ove godine bilježimo važnu obljetnicu, koju uljuđeni svijet ne bi smio zaboraviti. Naime ove godine pada 450. obljetnica osnutka matičnih ureda, koje je također ustanovila Crkva. Bez njih ne bismo mogli ni zamisliti današnju ljudsku zajednicu. Dakle Crkva je na svom Tridentskom saboru u XVI. st. ustanovila matične knjige krštenih, vjenčanih i umrlih – knjige koje mora voditi svaka župa. Župnici su dakle bili i prvi matičari uljuđenog svijeta. Uz neznatne dopune taj je zakon još uvijek na snazi i u Crkvi i u ljudskoj zajednici.

Neumorni Međimurac p. dr. Ivan Damiš ove je godine objavio gore označenu knjigu, koja je zapravo nastavak njegove knjige što ju je 2011. pod naslovom *Vjerni međimurski pastiri. Pokojni svećenici i redovnici djelatni od 1945. do polovice 2011. godine* izdala Teovizija, koja je i nakladnik djela što ga ovdje prikazujemo.

O. Damiš donosi biografije tridesetosmorice svećenika Međimuraca koji su radili na vjerskom i ćudorednom odgoju naroda do 1945. godine. Ne smijemo zaboraviti te nesebične ljude, kojima dugujemo trajno poštovanje. Oni su svojim ustrajnim radom oblikovali naraštaje korisnih ljudi naše zajednice. Neki su mogli (možda) i bolje raditi, ali u njihovu radu ne smijemo tražiti moguće nedostatke, nego priznati njihove zasluge u odgoju povjerenog im puka.

U dodatku o. dr. Damiš donosi popis od još 17 svećenika za koje prije nije znao, pa ih nije obradio u svojoj prvoj knjizi. Ti su svećenici radili od 1945. godine, a čak šestorica među njima, dakle trećina, mučenici su u jugokomunističkoj državi i sustavu: trojica su bila utamničena (Josip Jambrošić, Mihovil Kanoti, Jakov Ladić), a trojica ubijena (Josip Lesjak, Franjo Perčić, Ivan Perhač).

Ova knjiga o. Damiša, kao i ona ranija, značajan je prinos proučavanju povijesti našeg dušobrižništva. Prikazan je rad sto šezdeset četiriju svećenika u XIX. i XX. st.; oni će zasigurno biti poticaj današnjem naraštaju svećenika, koji nastavljaju djelo neumornih pastira i junaka duha.

Svima je poznato da postoje i oni koji smetaju Crkvi u njezinu spasonosnom radu i da su se neki pastiri umorili pod teretom progona ili sustavnih smetnji. Neki su odustali od svoga poslanja iz drugih razloga, a neki, malovjerni, posumnjali su u onoga koji ih je izabrao i poslao. Premda trenutačno desetkovana, Crkva kao cjelina nikada ne će biti umorna i nastavit će propovijedati i odgajati puk *u zgodno i nezgodno vrijeme*. Jer Crkva ima veliko iskustvo i još veće strpljenje. Ona zna da svi ljudski sustavi prolaze i da je vječna samo Božja istina. U toj neumornosti propovijedanja prednjačio je vrhovni pastir Crkve Benedikt XVI., koji je pozvao na *novu evangelizaciju*, tj. na povratak korijenima od kojih još uvijek živi čitava međunarodna zajednica, bez obzira je li toga svjesna ili nije.

Mladi međimurski svećenici, baš kao i svi ostali, sigurno će s neumanjenom revnošću slijediti svoju pokojnu braću – neumorne međimurske dušobrižnike.

Pavao Galić

Početkom veljače 2013. u Zagrebu je nakon kratke i teške bolesti preminuo hrvatski filmski redatelj *Krsto Papić*, rođen 1933. u Vučem Dolu u Crnoj Gori. Za sobom je ostavio dojmljiv autorski opus, u kojemu najznačajnije mjesto zauzimaju filmovi "Lisice" (1970.), "Predstava Hamleta u Mrduši Donjoj" (1974.), "Izbavitelj" (1976.), "Život sa stricem"(1988.), kao i dokumentarni filmovi iz šezdesetih godina prošloga stoljeća.

* * *

Na Radio-Vatikanu 5. II. 2013. *Boris Rotar* prikazao je knjigu *Ivana Armande* "Istaknuti hrvatski dominikanci (I.)", koja je izišla krajem prošle godine u izdanju HKD-a sv. Jeronima, a tekstovi od kojih se sastoji objavljivani su u časopisu "Marulić" posljednjih nekoliko godina.

* * *

U prostorijama HKD-a sv. Jeronima u Zagrebu održana je 14. II. 2013. g. izvanredna skupština HKD-a na kojoj je, omjerom glasova 20:18, prihvaćena odluka Upravnog odbora HKD-a da otpusti sve zaposlenike (uključujući urednike i ovoga broja časopisa) osim jednoga, koji će obnašati dužnost poslovnoga tajnika.

* * *

Siječanjsko-veljački broj "Novog Omanuta", časopisa posvećena židovskoj povijesti i kulturi, donosi, pod naslovom "Smijeh kroz suze", prijevod teksta *Judith Kuhn* o znatnoj zastupljenosti židovske pučke glazbe i poezije u opusu skladatelja *Dmitrija Šostakoviča*. Ta zastupljenost posebno iznenađuje stoga što ruski skladatelj nije bio Židov, te je autorica u članku istražila pretpostavku da su židovski elementi u Šoštakovičevoj glazbi izraz njegova disidentstva.

* * *

U dvorani Hrvatske kulturne zaklade i Hrvatskog slova u Zagrebu održana je 21. II. 2013. g. tribina o knjizi *Smiljane Rendić* "Katolički identitet i hrvatski preporod. Rasprave, kritike, izvještaji", dvadeset i drugoj u nizu izdanja "Hrvatska katolička baština 20. st." što ih objavljuje Glas koncila od 2006. kako bi oteo zaboravu opuse značajnih a prešućivanih hrvatskih katoličkih pisaca, filozofa i kulturnih djelatnika 20. st. O knjizi izabranih tekstova dugogodišnje urednice i novinarke "Glasa Koncila" govorili su glavni urednik biblioteke *Vladimir Lončarević*, član uredništva *Zdravko Gavran* i Vlado Čutura, priređivač knjige.

* * *

Katoličko glasilo "Mi", siječanj-veljača 2013., objavljuje tekst *Petera Kreefta* "Dva islama + dva kršćanstva = četiri rata!?" Kreeft piše da mu je nepoznata budućnost islama, ali ne i budućnost Crkve, jer Krist je obećao da je vrata paklena neće nadvladati. A ako je ni sam pakao neće nadvladati, nastavlja autor, sigurno je neće nadvladati ni izopačen islam ni izopačeno kršćanstvo. Za tog američkog kršćanskog apologeta postoje naime dva kršćanstva: kršćanstvo Novoga zavjeta i kršćanstvo prilagodbe modernizmu, egalitarizmu, svjetovnom humanizmu, relativizmu i sl. Novoobraćenike na prvo, kaže Kreeft, neprestano sablažnjavaju brojni klerici svojom zaljubljenosti u drugo kršćanstvo, tj. u sladunjava izopačenja prvoga, novozavjetnoga.

* * *

Časopis "Revue biblique", siječanj 2013., donosi tekst *Daniela Timmera*, profesora na evangeličkom teološkom fakultetu Acadia u Montrealu, naslovljen: "Jonina teologija nacija: sučeljenje religijskog i etničkog identiteta". U članku se, s naglaskom na napetost između vjerske i etničke pripadnosti, istražuju unutar teološkoga konteksta Knjige o Joni različite reakcije mornara s jedne i Ninivljana s druge strane na saznanja koja stječu o Joninu Bogu.

* * *

U Zagrebu je 25. III. 2013. nakon duge i teške bolesti umrla esejistica, književna prevoditeljica i kritičarka *Višnja Machiedo*. Po struci profesorica francuskog i talijanskog jezika, obogatila je našu prijevodnu poeziju, prozu i dramu, učvršćujući hrvatske prevodilačke i književnoteorijske standarde. Godine 2010. dobila je prevodilačku nagradu "Iso Velikanović" za životno djelo, a čitaoci "Marulića" mogu je se prisjetiti po dvama tekstovima, objavljenim u četvrtom i petom broju 1994.: "*Nikola Šop* u Narcisovu zrcalu (Uz 90. obljetnicu rođenja)" i "*Charles Péguy* između moralne budnosti i misterija".

* * *

U siječanjsko-veljačkom broju "Političkog zatvorenika", glasila Hrvatskog društva političkih za-

tvorenika (HDPZ), *Tomislav Jonjić* u članku "Pravaški zadnji vlak?" analizira značaj i perspektivu pravaške političke opcije u Hrvata. Iako ga samo neznalice i protivnici, piše Jonjić, proglašavaju ideologijom XIX. stoljeća ili nesuvremenim i okoštalim oblikom u kojem se očituju ostatci ostataka hrvatskog nacionalizma, pravaštvo je od svoje obnove 1990. pružilo malo dokaza svoje životne snage i primjenjivosti u suvremenom društvu. Makar se u idejnom smislu u dijelovima hrvatske političke emigracije nakon Drugoga svjetskoga rata razvilo i sazrelo, ono se u organizacijskom pogledu u Hrvatskoj objektivno uvijek nalazilo na političkoj i uopće društvenoj margini.

* * *

Teološki časopis "Bogoslovska smotra", 4/2012., donosi članak *Josipa Balobana* "Vrednote u Hrvatskoj u europskoj perspektivi. Pastoralno-teološki vid". Autor na temelju rezultatâ znanstvenoistraživačkog projekta "Europsko istraživanje vrednota" (EVS 2008.) te na temelju "Atlasa europskih vrednota" i ostale nedavne literature razmatra sustav vrednota u Hrvatskoj, pišući između ostaloga o izvancrkvenim i unutarcrkvenim razlozima opadanja povjerenja u Katoličku crkvu u Hrvatskoj posljednjih petnaestak godina. Što se unutarcrkvenih razloga tiče, kaže da valja priznati da je Katolička crkva u Hrvatskoj postala previše introvertirana i ekleziocentrična, tj. da previše vremena i financijskih sredstava troši na sebe, na strogo unutarcrkvene projekte, a premalo, primjerice, na socijalno-karitativne.

* * *

Kršćanska obiteljska revija "Kana", veljača 2013., objavila je tekst "Seksualnost potvrđuje teško bolesno stanje hrvatskoga društva", u kojemu autor, *Tonči Matulić*, upozorava na to da istinska demokracija pretpostavlja demokratski mentalitet, koji da bi prevladao, nužno je odricanje od drugih, do jučer dominantnih mentaliteta na našim prostorima, a to su feudalni i partijski. Osvrćući se potom i na film *Ive Brešana* "Svećenikova djeca", kaže da on započinje kao simpatična komedija, ali postupno pokazuje svoje lice gnusne tragedije. Konkretno: tragične sekvence filma poručuju da zločin o kojemu je riječ nije djelo pojedinca, nekog svećenika, nego sustava, tj. Crkve s njezinom ispovjednom praksom. Sve glavne poruke filma proizvod su Brešanove teološke nepismenosti, dok u, opravdana, pitanja o redateljevoj moralnosti Matulić ne želi ulaziti.

* * *

Glasilo Vrhbosanske biskupije "Katolički tjednik", 13/2013., donosi u rubrici "Bogoslovlje u praksi" članak fra *Luke Markovića* "Živjeti ne znači uzimati od života samo ono što nam se sviđa". U tekstu se opisuje i razlika između srednjovjekovnog i modernog mentaliteta, pa tako autor kaže da je srednjovjekovni intelektualac razbijao glavu tražeći odgovore na pitanje odakle toliko zla i tegoba u svijetu, dok moderni čovjek svaljuje svu krivnju na sam život. I dok je srednjovjekovni čovjek prihvaćao neizbježno trpljenje kao nešto na što samo Bog ima odgovor, moderni čovjek proklinje životne poteškoće kao veliku nepravdu. A dok se nekadašnji čovjek mogao osloniti na one oko sebe, današnji zbog individualizma ostaje u tamnim trenutcima života redovito sam.

* * *

U Ljubljani je 23. II. 2013., u 66. godini života, nakon kratke i teške bolesti umro *Matjaž Kocbek*, slovenski pjesnik, dramatičar i slikar. Sin književnika *Edvarda Kocbeka*, u svojih devet pjesničkih zbirki modernističku liriku povezuje s novoromantičnom ispovjednošću i egzistencijalnom dvojnošću, a od sredine devedesetih godina prošlog stoljeća istaknuo se i slikarskim djelima, proučavanjem slikarstva "njujorške škole" te promišljanjem o nadogradnji apstrakcije, novoj konfiguraciji osamdesetih, novim medijima i pristupima, kao i o položaju i odgovornosti umjetnika u društvu.

* * *

Mjesečnik za kršćansku kulturu "Zvona", siječanj/veljača 2013., objavio je u rubrici "Razmišljanja" tekst novinara *Zvonimira Despota* "Inteligencija" o tome kako u današnjoj Hrvatskoj nedostaje utjecajna inteligencija koja bi u prvom redu mislila o hrvatskim interesima. Autor postavlja niz pitanja: Što se šalje u eter i tko ga kontrolira? Imamo Hrvatsku više od 20 godina, a koliko smo filmova vidjeli o pobjedi u Domovinskom ratu? Tko je naš *Frank Capra*? Gdje su serije na HTV-u poput "Združene braće"? Odgovara da još gledamo iste partizane koji nose iste zvijezde kao i ubojice u Vukovaru. Tekst završava konstatacijom da treba dijalog okrenuti u smjeru odgovora na pitanja gdje smo danas i gdje želimo biti sutra, kako nitko ne bi mogao reći da nije znao ili nije imao informacije.

* * *

U glasilu Franjevačke provincije Bosne srebrene "Svjetlo riječi", veljača 2013., *Stjepan Lovrića* u članku "Osporavana paradigma", piše da se bosanske franjevce stalno optužuje za "herezu incijative", jer ono što je u ishodištu bosansko i franjevačko postaje hvalevrijednim tek kad netko drugi to prihvati kao vlastiti pothvat. Lovrić ističe kako se franjevačko nadahnuće nije iscrpljivalo na planu politike i svakodnevnog života: kulturna, a osobito spisateljska djelatnost franciskanske inspiracije priskrbila je pojedincima počasna mjesta među bosanskim i hrvatskim literatima.

* * *

Tjednik "Famiglia cristiana", 8/2013., donosi, pod naslovom "Un sogno chiamato Pinocchio" ("San zvan Pinokio"), intervju s redateljem *Enzom D'Alòom* povodom početka prikazivanja njegova animiranog filma "Pinocchio" u talijanskim kinodvoranama. D'Alò priznaje kako je nova verzija *Collodijeva* klasika najteži, najeksperimentalniji i, s određenoga gledišta, najnježniji film koji je ikada napravio. Na pitanje o tome koja je svrha još jedne prerade "Pinokija", talijanski animator odgovara da je najpoznatija crtana verzija, nastala godine 1940. u studiju *Walta Disneyja*, lijepa, ali i znatno različita od Collodijeva izvornika, ponajviše u psihološkom pristupu glavnom liku priče. A riječ je o čisto talijanskom naslijeđu koje bi stanovnici Apeninskoga poluotoka, smatra, trebali ponovo usvojiti.

* * *

U sklopu ovogodišnjih, devetih, Dana kršćanske kulture nagradu "Andrija Buvina" za doprinos kršćanskoj kulturi dobila je književnica *Nevenka Nekić*, davnašnja suradnica u časopisu "Marulić".

* * *

U 1./2. ovogodišnjem broju "Vjesnika Đakovačko-osječke nadbiskupije i Srijemske biskupije", posvećenu angelologiji, *Ivica Raguž* u svojem se članku "O anđelima, Bogu i ljudima" osvrće na preobrazbu anđela u čovjeka prikazanu u filmu *Wima Wendersa* "Nebo nad Berlinom" te upozorava da je danas prijeko potreban obrnut proces: ponovno otkriće anđelâ kao uzorâ čovjekovoj ljubavi prema Bogu i bližnjemu.

Jerko Grgec

Sadržaj

Slaven Bačić: Značajke i značenje Verešove polemike sa Sekulićem na stranicama *Marulića* 1
* **Carole MacRury:** Trpkost dragoljuba 5
Lisija: O uskraćivanju novčane potpore invalidu 8
* **Dražen Stojanović:** Putovanje;... 12
Milan Jesih: Matjažu, riječ za oproštaj 15
* **Tomislav Maretić:** Kako izbjeći Danijela 18
Darija Žilić: "To je istina!" 19
* **Mirko Vidulić:** I slijepi imaju svoj pogled na svijet (Aforizmi i epigrami) 21
Timjana Mahečić: Proštenje 26
* **Marko Grba:** Druga pjesma čovjekova 29
Živko Prodanović: Vrlo lokalna priča;... 35
* **Mato Nedić:** Milozvuk milosti 40
Lidija Pavlović-Grgić: Stručnjaci za ignoriranje 45
* **Ljerka Mikić:** Neprolazna ljepota;... 48
Juraj Gracin: Zrcalo 51
* **Josip Sanko Rabar:** Molitve s ruba 56
Katarina Čeliković: Križ mi srušili 64
* **Marijan Vogrinec:** Na dnu neba;... 66
Jozo Erpačić: Jasen u Matniku 73
* **Davor Dijanović:** Misao; Prezreni; Šutnja 83
Marco Barone: Visco – zaboravljeni koncentracijski logor 85
* **Bruno Zorić:** Užareno nebo;... 87
Željko Vegh: Mirisi i okusi zagrebačke Marije 89
Boris Rotar: Put k Njemu 98
* **Nada Martinko:** Zovem Te, Bože moj;... 101
Nikola Bićanić: Službenik Božji i hrvatski ratnik (Povodom 300 godina od smrti popa Marka Mesića) 110
* **Andreja Malta:** Kiša;... 116
Mladen Jurčić: Posljednje putovanje (II.) 123
* **Branimir Dorotić:** Beatrice;... 137
Vlado Vladić: Uz jedan prijevod Mate Šimindića s poljskoga 139
* **Marela Mimica:** Nasloni se 146

Ivan Armanda: Redovnički put i pedagoška djelatnost s. Imakulate Klobučar, OP 147
***Jelica Farkaš:** Znam te; Tko zna 164
Tvrtko Klarić: Povjereništva HKD-a sv. Jeronima do 1945. 166
Nove publikacije 180

Mišljenja i reagiranja

Smiljana Rendić: Radikalno odbija abdicirati od razuma (O Međugorju, o mons. Žaniću i mons. Franiću, o Ivanu Pavlu II. i o Hansu Ursu von Balthasaru) 181
Đuro Bošnjak: Brat Mitar 200

Mozaik

Dubravko Marijanović: Mađioničareve uspomene iz šešira 206

Knjige

Ajka Tiro Srebreniković: *Zašto tone Venecija* (antologija bošnjačkog pjesništva od 1990., KDBH Preporod, ur. Ervin Jahić) 211
T. P.: *Kaj* 2012. 214
Pavao Galić: Neumorni međimurski pastiri (Ivan Damiš, *Međimurski svećenici djelatni od 1900. do 1945. godine*, Zagreb, Teovizija, 2012., str. 126) 216

Vijesti

Jerko Grgec: Iz domovine i svijeta 218

Autori u ovom broju:

Ivan Armanda
Slaven Bačić
Marco Barone
Nikola Bićanić
Đuro Bošnjak
Katarina Čeliković
Davor Dijanović
Branimir Dorotić
Jozo Erpačić
Jelica Farkaš
Pavao Galić
Juraj Gracin
Marko Grba
Jerko Grgec
Milan Jesih
Mladen Jurčić
Tvrtko Klarić
Lisija
Trpimir Macan
Carole MacRury
Timjana Mahečić
Andreja Malta
Tomislav Maretić
Dubravko Marijanović
Nada Martinko
Ljerka Mikić
Marela Mimica
Lidija Pavlović Grgić
Živko Prodanović
Josip Sanko Rabar
Smiljana Rendić
Boris Rotar
Ajka Tiro Srebreniković
Dražen Stojanović
Željko Vegh
Mirko Vidulić
Vlado Vladić
Marijan Vogrinec
Darija Ziliić
Bruno Zorić

ISSN 0350-4220
9 770350 422005
Cijena 35 kuna